UNITED NATIONS
MONTENEGRO

Okvir saradnje Ujedinjenih nacija za održivi razvoj (UNSDCF)

Crna Gora 2023-2027.

SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS

Okvir saradnje Ujedinjenih nacija za održivi razvoj (UNSDCF)

Crna Gora
2023-2027.

Izjava o posvećenosti

Ujedinjene nacije u Crnoj Gori posvećene su zajedničkom radu s Vladom Crne Gore, kao i s građanima Crne Gore, kako bi dale trajan doprinos nacionalnim razvojnim prioritetima i prioritetima u oblasti ljudskih prava, te unapređenju uslova života svih ljudi koji žive u Crnoj Gori, posebno onih koji se nalaze u najranjivijem položaju.

Nadgradnjom rezultata ostvarenih u okviru dosadašnje saradnje, Vlada Crne Gore i sistem UN težiće ubrzanju Agende 2030, ostvarenju nacionalnih razvojnih prioriteta, kao i međunarodno preuzetih obaveza u oblasti ljudskih prava i procesa pristupanja Evropskoj uniji.

Okvir saradnje UN za održivi razvoj predstavlja srednjoročni strateški planski dokument u kome se artikuliše kolektivna vizija i odgovor Sistema UN na nacionalne razvojne prioritete i aktivnosti, koje treba sprovesti u partnerstvu s Vladom Crne Gore i u bliskoj saradnji s međunarodnim i nacionalnim partnerima i civilnim društvom do 2027. godine.

Planirani rezultati fokusirani su na tri strateške oblasti koje odgovaraju razvojnim i prioritetima u oblasti ljudskih prava, i oslanjaju se na komparativne prednosti Ujedinjenih nacija. Utvrđeni su kroz proces intenzivnih konsultacija s nacionalnim vlastima u Crnoj Gori, s drugim implementacionim partnerima i pojedincima koji žive u Crnoj Gori, a uključuju:

- Inkluzivan ekonomski razvoj i održivost životne sredine
- Razvoj ljudskog kapitala, smanjenje ranjivosti i socijalna inkluzija
- Socijalna kohezija, upravljanje usmjereno na ljude, vladavina prava i ljudska prava

Ovim potpisom, Vlada Crne Gore i Sistem UN usvajaju ovaj Okvir saradnje UN za održivi razvoj i ističu svoju zajedničku posvećenost postizanju njenih rezultata.

Sistem UN u Crnoj Gori

Piter Lundberg
Rezidentni koordinator Ujedinjenih nacija
Kopredsjedavajući Zajedničkog nadzornog odbora

Vlada Crne Gore

Ranko Krivokapić
Ministar vanjskih poslova
Kopredsjedavajući Zajedničkog nadzornog odbora

Potpisi

Kao potvrdu toga, dolje potpisani*, propisno ovlašćeni, potpisali su 20. jula 2022. godine u Podgorici ovaj Okvir saradnje UN za održivi razvoj za period 2023-2027. godine, ističući zajedničku posvećenost njegovim prioritetima i rezultatima saradnje.

Nabil Gangi
FAO
Zamjenik regionalnog predstavnika,
Regionalna kancelarija za Evropu i Centralnu Aziju,
de facto šef FAO Crne Gore

Philippe Remy
IFAD
Direktor Odjeljenja za Bliski istok, Sjevernu Afriku,
Evropu i Centralnu Aziju

Markus Pilgrim
ILO
Direktor tima za tehničku podršku programu
dostojanstvenog rada/ kancelarija u Budimpešti

Donatella Bradić
IOM
V.d. šefica kancelarije

Jaroslaw Ponder
ITU
Šef kancelarije za Evropu

Jose Maria Aranaz
OHCHR
Šef ogranka za Ameriku, Evropu i Centralnu Aziju

Alia El-Yassir
UN Women
Regionalna direktorka, Regionalna kancelarija za
Evropu i Centralnu Aziju

Daniela Gašparíková
UNDP
Stalna predstavnica

Octavian Bivol
UNDRR
Šef regionalne kancelarije za Evropu

Dmitry Mariyasin
UNECE
Zamjenik izvršnog sekretara

Bruno Pozzi
UNEP
Direktor regionalne kancelarije za Evropu

Ana Luiza Thompson-Flores
UNESCO
Direktorka Regionalnog biroa za
nauki i kulturu u Evropi

Jean-Yves Bouchardy
UNHCR
Predstavnik

Juan Santander
UNICEF
Predstavnik

Jacek Cukrowski
UNIDO
Šef za regionalnu koordinaciju, odsjek za Evropu
i Centralna Azija

Danilo Rizzi
UNODC
Regionalni predstavnik, kancelarija
za Jugoistočnu Evropu

Michela Telatin
UNOPS
Predstavnica za Srbiju, Sjevernu Makedoniju
i Crnu Goru

Mina Brajović
WHO
Šefica kancelarije

* Agencije sistema Ujedinjenih nacija po abecednom redu

Sadržaj

IZJAVA O POSVEĆENOSTI 5

POTPISI 6

SKRAĆENICE 12

SAŽETAK 15

POGLAVLJE 1: NAPREDAK ZEMLJE U REALIZACIJI AGENDE 2030 17

1.1 Kontekst u zemlji 17
1.2 Uticaj pandemije kovida 19 i regionalnih i globalnih izazova 17
1.3 Najviše izostavljene grupe 17
1.4 Međunarodne obaveze u oblasti ljudskih prava 18
1.5 Nedostaci i izazovi 19
1.6 Mogućnosti 19

POGLAVLJE 2: PODRŠKA SISTEMA UN ZA RAZVOJ U REALIZACIJI AGENDE 2030 .. 23

2.1. Od CCA do prioriteta iz okvira UNSDCF 23
2.2 Teorija promjene za prioritete okvira UNSDCF 23
2.3 Međusektorske strategije u UNSDCF 30
2.4 Strateški pristupi UNSDCF 32
2.5 Ishodi i partnerstva iz okvira UNSDCF 35
2.6 Prekogranična i regionalna saradnja 59
2.7 Održivost 60
2.8 Konfiguracija UNCT 61

POGLAVLJE 3: PLAN IMPLEMENTACIJE UNSDCF 63

3.1 Upravljanje 63
3.1.1 Ukupna koordinacija 63
3.1.2 Zajednički upravni odbor 63
3.2 Upravljačka struktura za UNSDCF 64
3.2.1 Tim UN za zemlju (UNCT) 64
3.2.2 Rezultatske grupe 64
3.2.3 Tematske grupe UN i programske grupe UN za podršku 65
3.3 Obezbjeđivanje resursa za UNSDCF 68
3.4. Izvođenje instrumenata programiranja agencija UN iz okvira UNSDCF 68
3.5. Zajednički planovi rada 69

3.6 Strategija poslovanja 69
3.7 Modaliteti za novčane transfere 69

POGLAVLJE 4: MONITORING I EVALUACIJA 73
4.1 Ažuriranje CCA 73
4.2 Monitoring zajedničkih planova rada 73
4.3 Praćenje razvojnih rizika i mogućnosti 74
4.4 Godišnji pregled ostvarenog napretka i Izvještaj o rezultatima 74
4.5 Plan evaluacije 74

Aneks 1: Pravni aneks Okvira za saradnju 75

Aneks 2: Rezultatski okvir UNSDCF 78

Skraćenice

BOS – Strategija poslovanja UN

CEDAW – Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena

CF – Okvir saradnje

CCA – Opšta analiza stanja u zemlji

EU – Evropska unija

EU SILC – Anketa o dohotku i uslovima života

FAO – Organizacija UN za hranu i poljoprivredu

GEF – Globalni fond za životnu sredinu

GCF – Zeleni klimatski fond

HACT – Harmonizovani pristup novčanim transferima

HDR – Izvještaj o razvoju po mjeri čovjeka

IFAD – Međunarodni fond za razvoj poljoprivrede

IKT – Informaciono-komunikacione tehnologije

ILO – Međunarodna organizacija rada

ITU – Međunarodna unija za telekomunikacije

IOM – Međunarodna organizacija za migracije

JCT – Zajednički tim UN za komunikacije

LGBTI – Lezbejke, gej, biseksualne, transrodne i interseksualne osobe

LTA – Dugoročni ugovori

MAF – Okvir upravljanja i odgovornosti

MEL – Monitoring, evaluacija i učenje

MFI – Međunarodne finansijske institucije

MICS – Višestruki pokazatelji stanja prava žena i djece

MONSTAT – Uprava za statistiku Crne Gore

NVO – Nevladine organizacije

NSOR – Nacionalna strategija za održivi razvoj

OECD – Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj

OHCHR – Kancelarija visokog komesara za ljudska prava

OMT – Tim za upravljanje poslovnim procesima UN

RCO – Kancelarija rezidentnog koordinatora UN

SBAA – Standardni ugovor o osnovnoj pomoći

SDG – Ciljevi održivog razvoja

UNCT – Tim Ujedinjenih nacija u zemlji

UNSDCF – Okvir saradnje UN za održivi razvoj

UNECE – Ekonomska komisija UN za Evropu

UNEP – Program UN za životnu sredinu

UNESCO – Organizacija UN za obrazovanje, nauku i kulturu

UNDAF – Okvir za razvojnu pomoć UN

UNDG – Razvojna grupa Ujedinjenih nacija

UNDP – Program UN za razvoj

UNDRR – Kancelarija UN za smanjenje rizika od katastrofa

UNHCR – Visoki komeserijat UN za izbjeglice

UNICEF – Fond UN za djecu

UNIDO – Organizacija UN za industrijski razvoj

UNOPS – Kancelarija UN za projektne usluge

UNODC – Kancelarija UN za borbu protiv droge i kriminala

UN WOMEN – Organizacija UN za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena

UPR – Univerzalni periodični pregled

VRI – Vrhovna revizorska institucija

WASH – Voda, sanitacija i higijena

WHO – Svjetska zdravstvena organizacija

ZPR – Zajednički plan rada

ZUO – Zajednički upravni odbor

Photo: Luka Bošković

Sažetak

Okvir saradnje UN za održivi razvoj (UNSDCF) izrađen je na osnovu interno pripremljene Opšte analize stanja u zemlji (CCA)[1] i konsultacija sa zainteresovanim stranama, predstavnicima civilnog društva, s razvojnim partnerima, državama članicama sistema UN i posebne konsultacije sa ženama i mladima. Runde tehničkih konsultacija s Vladom održane su slijedeći princip odozdo prema gore, i prethodile su posebnom sastanaku na visokom nivou, na kojem su usvojeni strateški prioriteti UNSDCF-a. Konsultacije s Vladom na tehničkom nivou da bi se potvrdili utvrđeni prioriteti i ishodi održane su u septembru 2021. Nakon toga je u decembru 2021. uslijedila Radionica o strateškim prioritetima na visokom nivou s najvišim rukovodstvom koje je podržalo prioritete UNSDCF-a.

MAPS analiza, sprovedena 2018. godine (uzajamne veze: Agenda 2030 i pristupanje EU), prepoznala je sinergiju između Agende 2030 i procesa pristupanja EU i pokazala da će postizanjem svih mjerila za pristupanje država EU ostvariti gotovo 65% ciljeva održivog razvoja (SDG). Ispunjavanjem zahtjeva iz pravne tekovine EU, Crna Gora će biti bliža postizanju SDG-a. Imajući to u vidu, UNSDCF je usklađen s pristupanjem EU, kao jednim od tri glavna vanjskopolitička cilja i jednim od ključnih nacionalnih prioriteta. Potencijal da se ove sinergije iskoriste leži u tri poglavlja, koja bi imala najveći uticaj: poglavlju 27 o životnoj sredini i klimatskim promjenama, poglavlju 23 o pravosuđu i temeljnim pravima i poglavlju 19 o socijalnoj politici i zapošljavanju. Ako se ostvare zahtjevi iz poglavlja 27, oko 25% SDG ciljeva biće ostvareno.

Odgovarajući na nacionalne prioritete, UNSDCF za period 2023–2027. izrađen je kao zajednička obaveza tima Ujedinjenih nacija za zemlju (UNCT) da ubrza napredak prema realizaciji Agende 2030. i pristupanje EU. Strateški doprinosi osmišljeni su tako da budu fleksibilni i da odgovore na Vladine nacionalne razvojne prioritete i strategije oporavka od pandemije kovida 19. To će se postići kroz integrisane multisektorske strategije za ostvarivanje ishoda iz UNSDCF-a radi promovisanja inkluzivnog zelenog rasta i zaštite prirodnih resursa, povećanja socijalne inkluzije i daljeg osnaživanja institucija kojima se vjeruje, a koje su odgovorne i rodno osviješćene. Takav pristup je doveo do tri strateška prioriteta, a to su:

- Inkluzivan ekonomski razvoj i održivost životne sredine
- Razvoj ljudskog kapitala, smanjenje ranjivosti i socijalna inkluzija
- Društvena kohezija, upravljanje usmjereno na ljude, vladavina prava i ljudska prava.

Teorija promjene konstatuje da, iako je Crna Gora ostvarila značajan napredak u pravcu postizanja SDG-a, ostaju određeni nedostaci i izazovi, karakteristični za zemlje s višim srednjim dohotkom. To se najvećim dijelom odnosi na horizontalno pitanje upravljanja i na institucije koje su potrebne za djelotvorno upravljanje privredom, životnom sredinom, društvenim sektorima i za jačanje ostvarivanja ljudskih prava. Ovi nedostaci i izazovi uzrokuju suštinske ranjivosti i isključenost ranjivih grupa, što ometa ukupan razvoj Crne Gore. Ako se izazovi povezani s upravljanjem i institucijama riješe, to će predstavljati podršku procesu pristupanja Crne Gore EU i realizaciji Agende 2030, s prosperitetnom, zelenom ekonomijom, kao i društvom i sistemima koji uključuju sve grupe. Da bi se to postiglo, podrška UN koristiće pristup „ne izostaviti nikog“, koji u središte svih svojih intervencija stavlja integrisanje principa rodne ravnopravnosti i smanjenje siromaštva.

1 CCA je integrisana analiza konteksta u zemlji za održivi razvoj, zasnovana na dokazima i koja gleda u budućnost.

Photo: Luka Bošković

Poglavlje 1:
Napredak zemlje u realizaciji Agende 2030

1.1 Kontekst u zemlji

Crna Gora je zemlja višeg srednjeg dohotka, članica NATO i kandidat za članstvo u EU. Procjene govore da ima 622.182 stanovnika[2]. Kao i mnoge zemlje iz regiona i šire Evrope, Crna Gora je pri kraju svoje demografske tranzicije, koja se manifestuje starenjem i padom stope nataliteta. U Izvještaju o razvoju po mjeri čovjeka (HDR) Crna Gora je ocijenjena kao zemlja vrlo visokog razvoja po mjeri čovjeka s vrijednošću indeksa koji mjeri taj razvoj od 0,829 u 2020. godini, te je svrstana na 48. mjesto od 189 zemalja. Indeks rodne ravnopravnosti je u 2019. godini imao vrijednost 55, što je ispod prosjeka EU od 67,4.[3] U okviru procesa pristupanja EU, Crna Gora je otvorila sva poglavlja i privremeno zatvorila tri. EU je važan trgovinski partner i izvor za turizam, koji je dominantan pokretač rasta. EU podržava Crnu Goru kroz Instrument za pretpristupnu pomoć i Investicioni okvir za Zapadni Balkan.

1.2 Uticaj pandemije kovida 19 i regionalnih i globalnih izazova

Crna Gora je imala jednu od najvećih stopa incidencije kovida 19. Do februara 2022. godine bila je šesta u svijetu po broju slučajeva po glavi stanovnika. Nakon ekonomskog pada od 15,3% u 2020. godini, BDP je u 2021. godini porastao za 12,4%. Pandemija je razotkrila i dodatno pogoršala strukturnu ranjivost male, otvorene privrede koja zavisi od turizma, nastavljajući obrazac sa ciklusima rasta i pada. Kovid 19 izazvao je krupne socijalne uticaje na ranjive grupe (vidjeti listu ranjivih grupa u nastavku) kroz pojačanu stigmu, diskriminaciju i isključenost, i kroz ranije nezabilježeno opterećenje za zdravstveni, obrazovni sistem i sistem socijalne i dječje zaštite. Kovid 19 i uticaj mjera preduzetih za suzbijanje širenja izvjesno su doprinijeli pojavi novih grupa ranjivih pojedinaca, čiji prihodi u domaćinstvu u velikoj mjeri zavise od sive ekonomije i koji nijesu obuhvaćeni socijalnom i dječjom zaštitom. Žene i mladi su nesrazmjerno više osjetili posljedice pandemije, djelimično zbog veće uključenosti u ekonomiju brige, socijalne izolacije i porasta rodno zasnovanog nasilja.

Regionalni i globalni izazovi utiču na oporavak Crne Gore nakon pandemije kovida 19. Ovi su izazovi ugrozili lance snabdijevanja i povećali troškove života. To se manifestuje u ubrzanoj inflaciji, izazvanoj višim globalnim cijenama roba, a crnogorska privreda u velikoj mjeri zavisi od uvoza, posebno hrane i goriva. Međugodišnja inflacija je u aprilu 2022. dostigla 11,2%, što je najviše od globalne finansijske krize 2008. Inflacija ima neproporcionalno veći uticaj na niže prihode i ugrožene grupe. Crna Gora ne zavisi od eksternih izvora električne energije ili grijanja, a oko 40% električne energije proizvodi se u domaćoj termoelektrani.

1.3 Najviše izostavljene grupe

Crna Gora jemči i štiti prava i slobode koji su nepovredivi a ostvaruju se na osnovu Ustava i potvrđenih međunarodnih sporazuma. Svi su pred zakonom jednaki bez obzira na bilo kakvu posebnost ili lično svojstvo. Pored toga, Crna Gora je prihvatila uvođenje posebnih mjera usmjerenih na stvaranje uslova za ostvarivanje ravnopravnosti i zaštite lica koja su po bilo kom osnovu u nejednakom položaju. Ipak, još uvijek postoje izazovi u implementaciji propisa usljed kojih pojedini segmenti stanovništva bivaju suočeni s isključenošću i višestrukom i unakrsnom deprivacijom. Tim UN-a u Crnoj Gori (UNCT) pripremio je propratni dokument „Socijalna inkluzija i princip da niko ne bude izostavljen“, koji je prepoznao sljedećih deset grupa stanovništva kao najranjivije i suočene s višestrukom i unakrsnom deprivacijom i nepovoljnostima, kao i s međugeneracijskim ciklusima isključenosti:

2 MONSTAT
3 https://montenegro.un.org/en/124464-un-common-country-analysis-montenegro-2021

- zajednica Roma i Egipćana generalno, kao i Romkinje i Egipćanke
- osobe s invaliditetom
- djeca, žrtve nasilja i eksploatacije, bez roditeljskog staranja, koja žive u siromaštvu i djeca koja žive na ulici
- starije osobe, posebno ako su lošeg zdravlja, s invaliditetom i/ili ako im je potrebna dugotrajna njega
- izbjeglice iz bivše Jugoslavije, stranci koji traže međunarodnu zaštitu i lica koja su dobila međunarodnu zaštitu, kao i apatridi / lica u riziku od apatridije
- neformalni radnici, radnici s ugovorima na određeno i sezonski radnici
- žene žrtve porodičnog nasilja
- žrtve trgovine ljudima
- lezbejke, gej, biseksualci, transseksualci i interseksualci (LGBTI)
- beskućnici.

Različiti su faktori koji podstiču njihovo isključenje, uključujući diskriminaciju, negativne društvene norme i stavove. Isključenost se ogleda u predrasudama, nedovoljnoj svijesti o pravima i nedostacima u kapacitetima nosilaca dužnosti da izvršavaju svoje obaveze, u ograničenoj međusektorskoj saradnji prilikom rješavanja izazova s kojima se suočavaju ranjive grupe, ograničenim resursima, kao i odgovornosti i implementaciji vladavine prava. Ova isključenost može ograničiti pristup ugroženih grupa osnovnim javnim uslugama, kao što su zdravstvo i obrazovanje. Pored toga, model ekonomskog rasta nije uvijek bio u potpunosti inkluzivan, što je u pojedinim slučajevima rezultiralo nejednakošću, rizikom od siromaštva i regionalnim disparitetima.

1.4 Međunarodne obaveze u oblasti ljudskih prava

Ustav Crne Gore ustanovljava primat međunarodnog prava u odnosu na domaće zakonodavstvo. Crna Gora je potpisnica glavnih međunarodnih i regionalnih ugovora o ljudskim pravima i snažno se obavezala da svojim građanima jamči ljudska prava kroz pravne i političke mjere. Crna Gora je potvrdila osam od devet najvažnijih ugovora o ljudskim pravima i njihove fakultativne protokole.[4] Crna Gora sarađuje s mehanizmima UN za ljudska prava kroz redovno izvještavanje o napretku, a uputila je i Stalni poziv posebnim procedurama Savjeta za ljudska prava. Crna Gora je isto tako usvojila više od 60 konvencija ILO-a i pristupila Pariskom sporazumu o klimatskim promjenama, raznim konvencijama UNESCO-a i multilateralnim sporazumima o životnoj sredini. Crna Gora je potpisnica Rimskog statuta Međunarodnog krivičnog suda, ženevskih konvencija o međunarodnom humanitarnom pravu iz 1949. godine, Konvencije o genocidu iz 1949. godine, kao i konvencija o izbjeglicama i apatridima. Crna Gora je potvrdila Protokol o prevenciji, suzbijanju i kažnjavanju trgovine ljudima, posebno trgovine ženama i djecom, kao dopunu Konvenciji Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala. Crna Gora je usvojila ostale brojne međunarodne instrumente o ljudskim pravima.

Crna Gora ima nacionalnu instituciju za ljudska prava, Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore (Ombudsman). Međunarodni koordinacioni komitet nacionalnih institucija akreditovao ga je s B-statusom, tj. djelimično usklađenim s Pariskim principima.

Uz to, država prepoznaje potrebu da kontinuirano radi na daljem usklađivanju nacionalnog zakonodavstva s međunarodnim standardima.

4 Crna Gora je potpisala, ali još uvijek treba da potvrdi Konvenciju o pravima svih radnika migranata i članova njihovih porodica.

1.5 Nedostaci i izazovi

Pojedini ključni nedostaci mogu se prevazići ako se nastave reforme u skladu s procesom pristupanja EU i Agendom 2030. Pitanja opisana u nastavku nijesu neuobičajena za zemlje s višim srednjim dohotkom u fazi razvoja u kojoj se nalazi Crna Gora.

1. Sprovođenje neophodnih reformi zahtijeva nastavak rada na unapređenju načina upravljanja, na profesionalizaciji državne uprave i snaženju ljudskih i finansijskih kapaciteta. Država ulaže napor da djelotvorno implementira nove zakone, neophodne za proces pristupanja EU, kao i da nastavi s aktivnostima u borbi protiv korupcije. Takođe, Vlada radi na reformi pravosuđa, prije svega na digitalizaciji i umrežavanju. Ipak, institucionalna dinamika ponekad rezultira djelimičnom implementacijom javnih politika i smanjenom efikasnošću javnog sektora. Pored toga, međusektorska saradnja, koordinacija i odgovornost, kao i upotreba podataka i dokaza, ponekad predstavljaju prepreku u kreiranju javnih politika. Vlada prepoznaje potrebu da se radi na unapređenju dijaloga na nacionalnom i na lokalnom nivou, kao i borbe protiv govora mržnje, posebno povezanog s homofobijom, mizoginijom i etničkom pripadnošću, uz podršku sistema UN. Stereotipi o ulozi žena u društvu utiču na učešće žena u radnoj snazi, kao i na učešće u donošenju odluka, pri čemu se žene suočavaju s brojnim preprekama za postizanje ravnopravnosti, kao što je nesrazmjerno opterećenje staranjem o drugima. Nasilje nad ženama, djecom i starijim osobama dovodilo je do gubitka života i ograničenog napretka u razvoju pojedinaca, njihovih porodica i šireg društva.
2. Crna Gora teži održivoj tržišnoj ekonomiji. Neki od problema tranzicije s kontrolno-upravljačke na tržišnu ekonomiju i dalje su prisutni, uključujući oslanjanje na potrošnju/ulaganje javnog sektora kao motora rasta i prosperiteta. Struktura ekonomije je zbog toga osjetljiva na šokove, što se manifestuje ciklusima rasta i pada, usljed čega nastaje problem ekonomije koja ne stvara dostojanstvena radna mjesta, ne donosi ekonomsku transformaciju a doprinosi iseljavanju iz zemlje.
3. Klimatske promjene i degradacija životne sredine predstavljaju izazov za ekonomiju, a ekonomski rast doveo je do degradacije životne sredine, pokazujući tako snažnu uzročno-posljedičnu vezu koja postoji između njih. Crna Gora je po Ustavu ekološka država. Ipak, zaštita životne sredine i ekosistema i dalje zaostaje u odnosu na EU. Degradacija životne sredine i klimatske promjene obično imaju najveći negativan uticaj na dohodak i zdravlje najranjivijih, ali isto tako loše utiču na turizam, koji je glavni pokretač rasta i zapošljavanja u Crnoj Gori.
4. Nedovoljna dostupnost finansijskih sredstava za razvoj može umanjiti sposobnost za dalju implementaciju Agende 2030. Teret velikog duga, 85,3% BDP-a u 2021. godini, kao i ograničen fiskalni prostor, s budžetskim deficitom projektovanim na 5% u 2022. i oko 1,9% BDP-a koji se troši na servisiranje duga, utiču na ukupnu raspoloživost resursa za ciljeve održivog razvoja. Zajedno s javnom potrošnjom i negativnim uticajem kovida 19, to može smanjiti fiskalni prostor za formalizaciju privrede, kreditiranje domaćih preduzeća i druge razvojne aktivnosti.

1.6 Mogućnosti

Ubrzanje napretka u realizaciji Agende 2030 zavisiće od rješavanja osnovnih, ranije utvrđenih prepreka, a koje su detaljno opisane u CCA. Taj zadatak zahtijevaće smanjenje isključenosti i ranjivosti, poboljšanje upravljanja, povećanje otpornosti i implementaciju reformske agende koja će doprinijeti ostvarivanju SDG-a, ali i pridruživanju EU. Pandemija kovida 19 pogoršala je neke ključne pokazatelje razvoja po mjeri čovjeka, što zahtijeva ulaganje napora za bolju obnovu i nadoknadu izgubljenog napretka. Postoje javne politike i strategije koje bi, ako se adekvatno implementiraju i finansiraju, mogle ubrzati napredak u ostvarivanju SDG-a i unaprijediti pristup „ne izostaviti nikog“ i ostvarivanje ljudskih prava. Reforme u okviru pristupanja EU, zbog svoje sinergije sa SDG, takođe će ubrzati i očuvati napredak na realizaciji Agende 2030. Da bi se očuvao napredak u ostvarivanju SDG-a, fokus Crne Gore treba da bude na višedimenzionalnim putevima razvoja koji ljude stavljaju u središte. Ti putevi fokusirani su na tri oblasti s mogućnostima:

Promovisanje ekonomske transformacije i održivosti životne sredine

Inkluzivniji rast bi ekonomiju učinio održivijom i spriječio da dalje degradira životnu sredinu. U slučaju Crne Gore, ekonomski oporavak od kovida zahtijeva stvaranje konkurentne, inkluzivne i održive ekonomije, otporne na eksterne šokove. Neophodne su mjere koje podržavaju održivi oporavak, jer je crnogorskoj privredi potrebna diversifikacija proizvodne baze. To bi dovelo do smanjenja strukturne ranjivosti i obezbjeđivanja zelene i digitalne ekonomske transformacije koja pomjera crnogorsku proizvodnu bazu ka sektorima veće produktivnosti i veće vrijednosti, a bez degradacije životne sredine. Tako bi se većem broju građana Crne Gore, posebno mladima i ženama, omogućilo da ostvare korist od formalnog zapošljavanja s većim stopama učešća, kroz finansijske i nefinansijske podsticajne mehanizme. Ti bi mehanizmi uključili lakši pristup finansijskim sredstvima i unapređenje preduzetničkih vještina potrebnih za upješno pokretanje biznisa, što bi povećalo prihode i produktivnost i smanjilo ranjivost. Proces pristupanja EU nudi mogućnost za dalju dekarbonizaciju kroz Evropski zeleni dogovor. Prelazak s linearnog na cirkularni model poslovanja takođe bi mogao omogućiti ubrzanje napretka u ostvarivanju SDG.

Ulaganje u ljudski i društveni kapital

Očuvanje i povećanje transparentnosti, djelotvornosti, pristupačnosti i efikasnosti javnih rashoda za zdravstvo, socijalnu i dječju zaštitu i obrazovanje od ključnog je značaja za zaštitu najranjivijih grupa od socijalne isključenosti. Takvo nešto zahtijeva bolje planiranje, izradu budžeta, raspodjelu i praćenje javnih finansija, djelotvoran i prilagođen odgovor u smislu integracije i reintegracije migranata (ponovo primljenih državljana). Takođe bi bilo potrebno obezbijediti inovativne izvore finansiranja za sektor socijalne i dječje zaštite i utvrditi prioritete potrošnje u oblastima koje daju maksimalan povrat uloženog kroz razvoj ljudskog kapitala, kao što su rani razvoj djeteta, obrazovanje, radna aktivacija i poboljšani zdravstveni sistem. Uprkos stepenu njihove nezaposlenosti, mladi kao dio crnogorske populacije predstavljaju generator budućeg socio-ekonomskog razvoja, te je stoga u planiranju politika potrebno posebnu pažnju posvetiti tom pitanju.

Unapređenje upravljačkih i institucionalnih kapaciteta

Sprovođenje reformi, povezanih s pristupanjem EU, u oblasti vladavine prava, javne uprave i ljudskh prava, bila bi podrška svim oblastima iz Agende 2030. Pojedine komplementarne aktivnosti poboljšale bi implementaciju reforme, uključujući bolju koordinaciju i međusektorsku saradnju, izgradnju nacionalnih kapaciteta, prikupljanje i korišćenje pouzdanih raščlanjenih podataka, kao i monitoring i evaluaciju. UN će nastaviti da pruža podršku Vladi u oblasti borbe protiv korupcije, te daljem osnaživanju nezavisnosti i efikasnosti pravosuđa, kao i u kontinuiranoj edukaciji i usavršavanju službenika. To će doprinijeti povećanoj odgovornosti i jačanju povjerenja u institucije. Građani treba da budu osnaženi da pozivaju donosioce odluka na odgovornost.

Photo: Luka Bošković

Photo: Luka Bošković

Poglavlje 2:
Podrška sistema UN za razvoj u realizaciji Agende 2030.

2.1. Od CCA do prioriteta iz okvira UNSDCF

Okvir UNSDCF čvrsto se oslanja na priorite Crne Gore, uključujući pristupanje EU, Agendu 2030. i Nacionalnu strategiju održivog razvoja 2016–2030 (NSOR), s fokusom na: oporavak, ekonomski rast, održivo upravljanje i korišćenje prirodnih resursa, kvalitet i inkluzivne usluge i efikasnu socijalnu i dječju zaštitu, kao i unaprijeđeni javni sektor i poboljšanu vladavinu prava, ostvarivanje ljudskih prava i eliminisanje diskriminacije, nasilja i eksploatacije.

2.2 Teorija promjene za prioritete okvira UNSDCF

Ako Crna Gora sprovede niz međusobno povezanih i transformacionih promjena sa ciljem da eliminiše uzroke koji leže u korijenu njenih ranjivosti i izazova, to će doprinijeti ostvarivanju ukupne vizije *Crne Gore do 2027. godine sa smanjenim višedimenzionalnim i dohodovnim siromaštvom i ubrzanim napretkom ka održivoj, resursno efikasnoj ekonomiji utemeljenoj na inovacijama, unaprijeđenim stanjem životne sredine uz povećani nivo poštovanja ljudskih prava, socijalne pravde i inkluzije najranjivijih.*

Kratkoročne politike u Crnoj Gori, između ostalog, biće vođene principima za bolju obnovu od pandemije kovida 19, kao i proaktivnim pristupom za ublažavanje negativnih uticaja od regionalnih i globalnih izazova. Srednjoročno i dugoročno posmatrano fokus će ostati na sprovođenju reformi potrebnih za realizaciju Agende 2030. i pristupanje EU.

Skup neophodnih javnih politika i promjena odnosi se na ulaganja u: (i) ekonomsku transformaciju i zaustavljanje degradacije životne sredine, (ii) ljudski kapital kroz najvažnije oblasti socijalne politike, (iii) jačanje mreže socijalne sigurnosti kroz pravičan i djelotvoran sistem socijalne zaštite, i (iv) jačanje institucija i unapređenje vladavine prava.

Ovaj skup međusobno povezanih i sistemskih intervencija otključava potencijal društva da napreduje ka održivom razvoju, a da pritom nikoga ne izostavi i da ispuni preduslove za pridruživanje Evropskoj uniji, kao glavni vanjskopolitički prioritet zemlje.

Okvir za saradnju UN-a definiše osnovu za podršku Sistema Ujedinjenih nacija Crnoj Gori u oslobađanju punog potencijala reformi i otvaranju progresivnih puteva za postizanje održivog razvoja. Svaki strateški prioritet osmišljen je tako da odgovori na širu potrebu za smanjenjem ranjivosti i siromaštva. Zbog toga je za rješavanje glavnih „uskih grla“ za bolju obnovu i ubrzanje napretka u ostvarivanju SDG potreban holistički pristup.

Crna Gora stvara uslove za ekonomsku transformaciju i za prekid povezanosti ekonomskog razvoja i degradacije životne sredine. Navedena promjena smanjuje ukupnu ranjivost Crne Gore na ekonomske šokove i obezbjeđuje da njena ekonomija bude održivija. Glavna strukturna ekonomska slabost je oslanjanje na javni sektor i na turizam kao pokretače rasta i zapošljavanja. Takav pristup dovodi do a) spoljašnje i unutrašnje neravnoteže koja ograničava sposobnost Crne Gore da odgovori na šokove; b) otvaranja radnih mjesta u sektorima niske vrijednosti i niske produktivnosti, čime se produžava rizik od siromaštva; c) sporog rasta privatnog sektora; d) nejednakog učešća žena i ranjivih grupa; i e) velike neformalne ekonomije.

Ta pitanja imaju dodatne posljedice. Građani Crne Gore svoju budućnost sve više vide u inostranstvu, a odlazak iz zemlje znači izgubljenu produktivnost i potencijalne inovacije. Studija iz 2019. godine koju je sprovela Vestminsterska fondacija za demokratiju pokazala je da je u prethodnih pet godina bio godišnji neto odliv od 1.700 građana[5]. Pored ranjivosti na šokove, ekonomski rast Crne Gore ima sve štetniji uticaj na životnu sredinu. Klimatske promjene predstavljaju rizik za

5 https://www.wfd.org/sites/default/files/2022-05/wfd-web-brochure-montenegro_final.pdf

ekonomski prosperitet i budućnost Crne Gore. Izgradnja infrastrukture, povećana ulaganja na primorju, povećano korišćenje privatnih vozila i oslanjanje na toplotne izvore energije (ugalj i biomasu) rezultirali su degradacijom životne sredine u vidu ugroženih prirodnih resursa, zagađenja vazduha i smanjene otpornosti na klimatske promjene.

Ekonomska transformacija i održivost životne sredine zavise od djelotvornih javnih politika koje smanjuju oslanjanje na javni sektor i turizam u kreiranju rasta i novih radnih mjesta, uz istovremeni razvoj zelene ekonomije i podsticanje zelene transformacije. Ekonomska transformacija zavisi od skupa djelotvornih i međusobno povezanih intervencija: a) podsticajnih makroekonomskih politika, širenja poreske osnovice za generisanje javnih prihoda i investicija koje će poboljšati fiskalnu održivost i smanjiti zavisnost od uvoza; b) usmjeravanja investicija na sektore koji ubrzavaju strukturnu transformaciju i rast privatnog sektora; c) razvoja vještina, uključujući digitalne vještine, za moderno i funkcionalno tržište rada, i podsticanje preduzetničkog entuzijazma i sposobnosti za osnivanje sljedeće generacije malih i srednjih preduzeća (MSP), posebno od strane mladih ljudi i žena; d) javnih politika kojima se unapređuje učešće i zapošljavanje žena i ranjivih grupa; e) reformi i implementacije politika i zakona iz oblasti rada kojima se formalizuje rad i poslovanje.

Iako su ekonomske reforme nužne, naglasak treba staviti i na napor da Crna Gora svojim prirodnim resursima upravlja na održiv način. Poboljšanje baze prirodnih resursa Crne Gore zavisi od javnih politika i razvoja kapaciteta za ublažavanje klimatskih promjena i prilagođavanje na klimatske promjene, efikasnije korišćenje resursa ekosistema i djelotvorno upravljanje rizikom od katastrofa, uključujući povećanu spremnost zajednice da odgovori na katastrofe i vanredne situacije. Zajedno s „ozelenjavanjem" postojeće ekonomske prakse, usklađivanje sa zakonodavstvom EU, cirkularna ekonomija i okviri javnih politika treba da podrže te napore. Takođe, važno je nastaviti primjenu postojećih zakona i jačanje administrativnih kapaciteta, kako na državnom, tako i na lokalnom nivou, s posebnim osvrtom na inspekcijski nadzor.

Crna Gora ulaže u ljudski kapital, **posebno u rani razvoj djeteta**, **obrazovanje i ishode zdravstvene zaštite**. Dok je javna potrošnja na zdravstvo i obrazovanje kao procenat BDP-a u skladu sa stepenom potrošnje u zemljama regiona, kvalitet ishoda još uvijek zaostaje za onim u EU. Ta pitanja posebno su izražena u sjevernim i u ruralnim područjima, koja se suočavaju s većim stopama rizika od siromaštva. Siromašni i 40% najsiromašnijeg stanovništva i dalje imaju niži nivo obrazovanja i slabiji pristup tržištu rada. PISA testovi takođe pokazuju da su učenici iz socio-ekonomski naprednijih porodica postigli bolje rezultate za 55 poena u čitanju od učenika u nepovoljnom položaju, što ukazuje na snažnu vezu između ranjivosti i obrazovnih postignuća[6].

Nejednakosti u Crnoj Gori počinju od malih nogu, pri čemu su ranjive porodice posebno izložene slabijim mogućnostima za razvoj po mjeri čovjeka. Iako se obrazovanje u ranom djetinjstvu povećava, nedostaci i dalje postoje: ukupna stopa upisa u predškolske ustanove je 35% seoske djece (62% u urbanim sredinama), 18% najsiromašnije djece (65% najbogatijih) i 15% romske djece.

Snažan, efikasan i otporan zdravstveni sistem jeste preduslov za zaštitu zdravlja stanovništva, ali i za osiguranje društvene kohezije i inkluzije. Prije pandemije kovida 19 zdravstveni sistem Crne Gore suočio se s pritiskom starenja stanovništva i visokog opterećenja nezaraznim bolestima, koje su, prema procjenama, činile oko 95% svih smrtnih slučajeva. Pandemija kovida 19 dodatno je opteretila zdravstveni sistem, naglašavajući potrebu za otpornošću na takve izazove. Crna Gora je imala visoku incidenciju zaraze kovidom 19. Štaviše, pandemija je povećala ranjivost, i negativno uticala na obrazovne rezultate i ekonomiju. Trenutni zdravstveni sistem usmjeren je na liječenje i zahtijeva drugačiji set usluga koje bi dale prioritet prevenciji i upravljanju hroničnim stanjima. Primarna zdravstvena zaštita može imati ključnu ulogu u prevenciji nezaraznih bolesti, upravljanju rizikom i ranom otkrivanju, ali zahtijeva više ulaganja, poboljšanje dijagnostičkih kapaciteta i kapaciteta za upućivanje.

6 https://www.oecd.org/pisa/publications/PISA2018_CN_MNE.pdf

Razvoj ljudskog kapitala je investicija u budućnost Crne Gore, a zavisi od poboljšanja inkluzivnosti, efikasnosti i djelotvornosti pružanja usluga od strane socijalnih sektora u Crnoj Gori. Dok će veći fiskalni prostor unaprijediti kapacitete za povećanje rashoda u ovim oblastima, kvalitet javnih politika, programa i intervencija je taj koji će doprinijeti najvećoj promjeni u razvoju ljudskog kapitala. Efikasnije i djelotvornije korišćenje resursa omogućiće veće uključivanje ranjivih grupa u socijalne usluge i poboljšati ukupno usmjeravanje potrebnih intervencija, istovremeno omogućavajući Crnoj Gori da odgovori na demografske izazove kao što je starenje stanovništva. Ulaganje u kvalitetne zdravstvene i socijalne usluge i obezbjeđivanje pristupa takvim uslugama može pomoći u suzbijanju ranjivosti i polarizacije kao i smanjenju pritisaka koji podstiču iseljavanje.

Crnoj Gori je potreban pravičan i efikasan sistem socijalne i dječje zaštite, **dok je istovremeno potrebno suprotstaviti se negativnim društvenim normama i ponašanjima da bi se smanjila ranjivost i da niko ne bi bio izostavljen**. Djelotvornost socijalne pomoći i dalje otežava niska pokrivenost programima usmjerenim na siromaštvo i neadekvatna integracija s politikama aktivacije i zapošljavanja. Ograničenja u konceptima i neadekvatna izdvajanja za socijalna davanja, kao i koordinacija između politika socijalne pomoći i zapošljavanja rezultiraju ograničenim obuhvatom. Pandemija kovida 19 dodatno je razotkrila i pogoršala nedostatke u otpornosti i fleksibilnosti sistema da tokom krize proširi zaštitu na ranjive pojedince. Slično tome, na nivou usluga/na lokalnom nivou neophodni su dalji napori da se podrška prilagodi najranjivijim grupama.

Negativne društvene norme i ponašanja usložnjavaju probleme. Razlike u stopi učešća na tržištu rada i u zaradama između muškaraca i žena nijesu se smanjile. Svaka peta žena u Crnoj Gori i dalje je izložena rodno zasnovanom nasilju.[7] Rodno zasnovano nasilje predstavlja kršenje ljudskih prava koje je duboko ukorijenjeno u rodnoj nejednakosti. Vlada će raditi uz podršku sistema UN na eliminisanju govora mržnje, kao i diskriminatorskih stavova, vrijednosti i ponašanja prema ženama, djeci, osobama s invaliditetom, LGBTI osobama, migrantima i drugim grupama stanovništva, i na unapređenju preventivnih i korektivnih mjera i mjera podrške žrtvama.

Unapređenje sistema socijalne i dječje zaštite i suzbijanje negativnih društvenih normi i ponašanja zavise od poboljšanja djelotvornosti sistema i rješavanja njihovih glavnih uzroka. Time će se smanjiti isključenost ranjivih grupa. Iako postoje resursi, potrebno ih je prerasporediti sa ciljem da se poboljša obuhvat i sposobnost da se odgovori na šokove. Izazovi tržišta rada zahtijevaju fokusiranje na dugotrajno nezaposlene, na žene i ranjive grupe, što će zahtijevati ciljane usluge aktivacije koje imaju potencijal da povećaju formalno zapošljavanje i produktivnost.

Na kraju, **Crna Gora teži snažnoj implementaciji vladavine prava i zaštiti ljudskih prava svih, a posebno ranjivih grupa**. I dok zemlja, u prosjeku, ostvaruje bolji rezultat u pokazateljima upravljanja od drugih zemalja Zapadnog Balkana, i dalje zaostaje za prosjekom na nivou EU i prosjekom malih država članica EU. Takva situacija utiče na druge ključne izazove kao što su korupcija, slaba odgovornost, transparentnost i povjerenje građana u institucije.

Sistem UN će nastaviti da podržava Vladu u daljem unapređenju javnih politika zasnovanih na dokazima, daljoj profesionalizaciji javne uprave i povećanom učešću građana u kreiranju politika i pružanja usluga. Time se unapređuju odgovornost, inkluzivnost, povjerenje i transparentnost, i onemogućava se direktna i indirektna diskriminacija ranjivih i isključenih grupa.

Snažna implementacija i ostvarivanje ljudskih prava zavise od kapaciteta i nezavisnosti javne uprave i institucija na nacionalnom i na lokalnom nivou. Institucije treba da ubrzaju implementaciju preporuka tijela i mehanizama UN za ljudska prava, uključujući institucionalne kapacitete za analizu i za izradu programa osjetljivih na rodna i na dječja prava, uz istovremeno ispunjavanje strogih kriterijuma iz procesa pristupanja EU povezanih s osnovnim pravima.

7 UNDP Crna Gora, „Istraživanje o prevalenci, percepcijama, cijeni i multidisciplinarnom odgovoru na nasilje u porodici", 2017.

TEORIJA PROMJENE

Do 2027. godine, u Crnoj Gori je smanjeno višedimenzionalno i dohodovno siromaštvo i ubrzan napredak ka održivoj, resursno efikasnoj ekonomiji utemeljenoj na inovacijama, unaprijeđeno stanje životne sredine i povećan nivo poštovanja ljudskih prava, socijalne pravde i inkluzije najranjivijih.

Ukoliko postoji inkluzivni ekonomski razvoj i ekonomska transformacija koja slijedi nisko-karbonske i principe održive životne sredine; ukoliko postoji ulaganje u ljudski kapital sa inkluzivnim i rodno-odgovornim rezultatima zdravstvene zaštite, obrazovanja i socijalne i dječije zaštite, i ukoliko postoji društvena kohezija, upravljanje usmjereno na ljude uz poštovanje vladavine prava i ostvarivanje ljudskih prava tada će ova vizija biti ostvarena.

Međusektorske oblasti:

LNOB, GEWE, Pristupanje EU, raščlanjeni podaci, digitalna transformacija

Ciljne grupe:

Svi u Crnoj Gori, a posebno najranjivije grupe (npr. Romi i Egipćani, OSI, djeca, stari, izbjeglice, neformalni radnici, žene, žrtve trafikinga, LGBTI, beskućnici i ostali u riziku od isključenosti)

STRATEŠKI PRIORITET 1:

INKLUZIVAN EKONOMSKI RAZVOJ I ODRŽIVOST ŽIVOTNE SREDINE

- Transformacija ka zelenoj, inkluzivnoj, produktivnoj, integrisanoj i konkurentnoj ekonomiji
- Reforma tržišta rada i stvaranje dostojanstvenih radnih mjesta
- Klimatska akcija, mitigacija i adaptacija
- Održivo upravljanje prirodnim resursima i smanjivanje rizika od katastrofa

STRATEŠKI PRIORITET 2:

RAZVOJ LJUDSKOG KAPITALA, SMANJENJE RANJIVOSTI I SOCIJALNA INKLUZIJA

- Pravična, rodno-odgovorna i univerzalno dostupna socijalna i dječija zaštita
- Vještine i sposobnosti, prekvalifikacija, dokvalifikacija, unapređenje zapošljivosti
- Tranzicija iz škole ka tržištu rada
- Radna aktivacija
- Rani razvoj
- Otporna, inkluzivna i rodno-odgovorna zdravstvena zaštita
- Kvalitetno, inkluzivno i rodno-odgovorno obrazovanje
- Socijalno i emocionalno učenje kao prevencija ranjivosti i upotrebe droga

STRATEŠKI PRIORITET 3:

SOCIJALNA KOHEZIJA, UPRAVLJANJE USMJERENO NA LJUDE, VLADAVINA PRAVA I LJUDSKA PRAVA

- Vladavina prava i ostvarivanje ljudskih prava
- Efikasna javna uprava
- Suzbijanje rodno-zasnovanog nasilja i nasilja nad ženama, djecom i starima
- Expanded civic space and citizen participation and improved social cohesion

Unaprijeđeno učešće građana jeste ključna komponenta transparentnog i odgovornog upravljanja i veće društvene kohezije, ali i suzbijanja narativa koji stvaraju podjele. Povećanje prostora za učešće civilnog društva osnažiće odgovornost i transparentnost. Za borbu protiv korupcije, nezakonitih finansijskih tokova i neformalne ekonomije potreban je bolji nadzor nad javnim finansijama i administracijom. Unapređenje ukupnih kapaciteta javne uprave dovešće do donošenja odluka, utvrđivanja prioriteta i potrošnje od strane Vlade, koje su više zasnovane na dokazima, i doprinijeće većem povjerenju u javne institucije.

Odgovornost omogućava ljudima, a naročito isključenim grupama, da izraze svoju zabrinutost, da traže svoja prava u pravnim postupcima i pravne ljekove za slučaj povrede tih prava. I pored određenih pomaka, Crna Gora teži da pravosuđe bude djelotvornije u procesuiranju predmeta u okviru borbe protiv korupcije, rodno zasnovanog nasilja i govora mržnje. Da bi se djelotvorno suprotstavile rodno zasnovanom nasilju i govoru mržnje, potrebna je dodatna normativna djelatnost kao i bolja uvezanost institucija na suzbijanju ponašanja koja omogućavaju kontinuirano prisustvo ovih problema.

Postoje snažne komplementarnosti između četiri oblasti. Ove komplementarnosti zahtijevaće pristup koji razumije i uključuje međusobne veze. Životna sredina nije važna samo za ekonomiju, već i za njen uticaj na zdravstvene ishode. Isto tako, obrazovanje ima jake veze s produktivnošću, tržištem rada i širom ekonomijom. Ekonomija je važna za stvaranje potrebnih resursa za finansiranje rashoda vezanih za ciljeve održivog razvoja. U crnogorskom kontekstu upravljanje i institucije su posebno važne. To je važno ne samo u smislu sprovođenja reformi u skladu s pristupanjem EU, već i u svim oblastima u smislu efektivne implementacije politike i vladavine prava. Poboljšano upravljanje i institucionalni učinak poboljšaće funkcionisanje privrede, zaštititi životnu sredinu i smanjiti isključenost ranjivih grupa.

Sistem UN u Crnoj Gori dobro je pozicioniran i kvalifikovan da podrži Vladu Crne Gore u realizaciji njenih razvojnih prioriteta, uključujući NSOR, kroz dokazane komparativne prednosti UN-a. Komparativna prednost UN-a je njihova opsežna tehnička stručnost na visokom nivou, uključujući sposobnost stvaranja veza i partnerstava u razmjeni znanja. U dodatne komparativne prednosti spadaju promovisanje i podrška koju UN pružaju u ostvarivanju SDG, uključujući osjetljiva pitanja kao što su rodna ravnopravnost i ljudska prava. Snažan fokus UN-a na ljudska prava i princip „ne izostaviti nikog“ ima ključnu ulogu u usklađivanju razvoja zemlje sa SDG dok nastavlja s procesom pristupanja EU.

Intervjui obavljeni za potrebu evaluacije UNDAF, samoprocjena UNCT i interna radionica UN o određivanju prioriteta utvrdili su da primarna komparativna prednost UN leži u tome što su UN čuvar vrijednosti, moderator i centar okupljanja i uključivanja brojnih zainteresovanih strana, organizacija koja obezbjeđuje najbolju regionalnu/globalnu praksu i nudi katalitička rješenja.

UN su kredibilan, odgovoran i neutralan partner Vladi i drugim zainteresovanim stranama. Agencije UN-a imaju jasne i prepoznate mandate uz dokazanu nepristrasnost, nezavisnost, kredibilitet i neutralnost. UN koriste integrisani razvojni pristup koji primjenjuje znanje i stručnost u svih 17 SDG, istovremeno povezujući planiranje, realizaciju, praćenje i evaluaciju programa u svim sektorima.

Pretpostavke za UNSDCF

1. Buduci da je pristupanje EU glavni pokretač, Vlada i druge zainteresovane strane prepoznaju komplementarnost između agende pristupanja EU i Agende 2030 i ne doživljavaju ih kao zasebne ili međusobno suprotstavljene procese. To podrazumijeva da Vlada ostaje posvećena praćenju i ubrzavanju napretka u ostvarivanju SDG.
2. Pandemija kovida 19 vremenom slabi i nema nove epidemije njegovih varijanti. Dovoljan dio stanovništva je u potpunosti vakcinisan protiv kovida 19. Društveno-ekonomski život, uključujući i dolaske turista, skoro se vraća u normalu.
3. Održivi razvoj u budućnosti zahtijeva od Crne Gore snažnu posvećenost da bi se odmakla od uobičajenog načina rada i slijedila put niskokarbonskog razvoja, reforme javnog sektora i reforme upravljanja. Postoji suštinska pretpostavka da nema političkih ili poslovnih interesa koji bi bili štetni za ove reforme.
4. Vlada ostaje posvećena sprovođenju obaveza iz oblasti ljudskih prava. Takvo opredjeljenje je važno, jer ima direktan uticaj na princip „ne izostaviti nikog“ iz okvira UNSDCF.
5. Kao što je ranije naglašeno, kvalitetni raščlanjeni podaci su važni. Vlada jača kapacitete za prikupljanje podataka i promoviše njihovu upotrebu za analizu i kreiranje politika zasnovanih na dokazima.
6. Pretpostavlja se da u regionu neće biti negativnih dešavanja koja bi mogla da se preliju na Crnu Goru.
7. Crna Gora je politički stabilna, a promjena vlasti, kad se desi, nakon izbora je mirna. Postoji i kontinuitet vizije razvoja.

Rizici po UNSDCF

1. *Politička situacija*: rizici kao što su procesi administrativne tranzicije i uticaj regionalnih i globalnih kretanja.
2. *Socijalna kohezija*: rizici po društveno jedinstvo i rodnu ravnopravnost kao rezultat negativnih i diskriminatornih stavova, govora mržnje, seksizma i narativa koji stvaraju podjele kao i demografskih trendova.
3. *Infrastruktura i pristup socijalnim uslugama*: rizici po društvo i stanovništvo kao rezultat nepostojanja ili ograničenog pristupa fizičkoj infrastrukturi i/ili osnovnim socijalnim uslugama.
4. *Raseljenost i migracije:* rizici povezani s raseljavanjem i/ili migracijama, pritisci na ekonomski, socijalni i zdravstveni sistem kao rezultat unutrašnjih i spoljašnjih faktora.
5. *Javno zdravlje*: rizik po stanovništvo iekonomiju kao rezultat nastavka pandemije kovida 19 ili drugih novonastalih zdravstvenih kriza.
6. Životna *sredina i klima*: rizici po ekologiju, ekosistem i ljude kao rezultat prirodnih katastrofa, problema povezanih sa životnom sredinom, klimom i prirodnim resursima.
7. *Ekonomska stabilnost i finansijski rizici:* rizik po makroekonomsku stabilnost, fiskalnu održivost, radna mjesta i poslovanje od egzogenih šokova, poput onih za turizam.

2.3 Međusektorske strategije u UNSDCF

U okviru teorije promjene postoje dva osnovna principa UN u Crnoj Gori a) ne izostaviti nikog; i b) integrisanje rodne ravnopravnosti. Princip „ne izostaviti nikog"temelji se na pravima i čvrsto je povezan s globalnom posvećenošću iskorjenjivanju siromaštva u svim njegovim oblicima, eliminisanju diskriminacije i isključenosti kao i smanjenju nejednakosti i ranjivosti zbog kojih ljudi bivaju izostavljeni. To znači da se i napredak ka ostvarivanju SDG mora ocjenjivati prema mjeri u kojoj vlade pomažu onima koji su najviše izostavljeni, a ne prema prosjeku u napretku. Okvir UNSDCF integrisaće princip rodne ravnopravnosti u sve tematske stubove. S obzirom na diskriminaciju s kojom se žene i djevojčice suočavaju i njihovo neadekvatno učešće u društvenom, ekonomskom, javnom i političkom životu, potrebno je raditi na suzbijanju rodno zasnovanog nasilja i na smislenom učešću i osnaživanju žena i djevojčica, na rješavanju strukturnih prepreka, u skladu s konvencijom CEDAW i drugim međunarodnim obavezama u vezi s ljudskim pravima koje je preuzela Crna Gora. Pored ta dva ključna principa, Okvir UNSDCF će nastojati da ubrza napredak primjenom sljedećih međusektorskih strategija:

Sinergija s procesom pristupanja EU: Pristupanje EU, kao ključni vansjkopolitički cilj, ima snažne uzajamne veze s Agendom 2030 (ranije istaknuto). Crna Gora je sprovela reforme u nekoliko oblasti – ekonomiji, životnoj sredini, ljudskim pravima, javnoj upravi – da bi se uskladila s pravnom tekovinom EU. Jasno je da će napredak u ostvarivanju SDG povećati šanse Crne Gore da postane članica EU. To je prilika da se kroz napredak u pristupanju EU ubrza realizacija SDG i ta će prilika biti integrisana u UNSDCF.

Generisanje i korišćenje kvalitetnih, **raščlanjenih podataka**: Iako su dostupnost i kvalitet podataka bolji nego u nekim drugim zemljama regiona, u svim strateškim prioritetima za podršku ranjivim grupama potrebno je generisati i koristiti redovne i pouzdane raščlanjene podatke. To će omogućiti kreiranje javne politike zasnovane na dokazima u svim strateškim prioritetima. Vlada Crne Gore i sistem UN-a podržaće kulturu mjerenja, praćenja, analize i evaluacije u svim oblastima zajedničkog rada.

Digitalna transformacija i inovacije: Digitalna tehnologija može podržati društvenu i ekonomsku transformaciju, ka zelenoj, raznovrsnoj i inkluzivnoj ekonomiji, ka pristupačnom i korisničkom interfejsu i poboljšanim tokovima informacija za javne usluge. Digitalizacija bi povećala I međusektorsku saradnju, koju bi podržavali efikasni informacioni sistemi za razmjenu podataka, fleksibilnost i prilagodljivost nacionalnih sistema na šokove i izazove, te smanjilo birokratsko opterećenje. To će doprinijeti jačanju odgovornosti kreatora politike i pružalaca usluga kako bi se obezbijedio razvoj usmjeren na čovjeka.

Finansiranje SDG-a: Finansiranje SDG-a u Crnoj Gori dolazi iz nekoliko izvora uključujući Vladu, privatni sektor i razvojne partnere. Kako Crna Gora nastavlja svoj put ka pristupanju EU i kontinuiranim usklađivanjem s ekonomijama s visokim dohotkom biće poboljšan pristup međunarodnim fondovima. Kao rezultat toga, Vlada i privatna finansijska sredstva za ciljeve održivog razvoja moraće da igraju sve važniju ulogu. Međutim, ostaju nedostaci u podacima u vezi s količinom sredstava koja se dodjeljuju za ciljeve održivog razvoja i odgovarajućim iznosom finansiranja potrebnim za ubrzanje napretka za postizanje Agende 2030. Stoga će UN nastaviti da utiču na javno i privatno finansiranje i da ga podstiču, da generišu podatke o raspodjeli javne potrošnje prema SDG i istražuju inovativne izvore finansiranja SDG. Inicijativa za izgradnju mehanizma koordinacije strateških partnera s kabinetom premijera osiguraće usklađenost s nacionalnim prioritetima. Bolja koordinacija između razvojnih partnera i Vlade povećaće efektivnost i efikasnost finansiranja razvoja, kako iz domaćih tako i iz međunarodnih izvora.

Partnerstvo s međunarodnim finansijskim institucijama (MFI) i privatnim sektorom: MFI i UN su u dobroj poziciji da na integrisan i djelotvoran način odgovore na potrebe makroekonomskog, socijalnog i ekološkog razvoja. Konsultacije ukazuju na potencijal za snažan, sistematičan angažman s privatnim sektorom radi podrške prioritetima pristupanja EU i ostvarenju SDG. UN u Crnoj Gori nastaviće da razvijaju partnerstvo s MFI kako bi zajednički pružili podršku kreiranju javnih politika i planiranju investicija.

Učešće mladih: Dok je sprovodio aktivnost na analizi situacije u kojoj se nalaze mladi, UNCT je još jednom potvrdio da mladi moraju biti aktivni akteri ne samo u implementaciji programa, već i u definisanju strateške vizije UN. Mladi Crne Gore su važna ciljna grupa strateških programa, počev od ekonomske transformacije preko razvoja ljudskog kapitala, aktiviranja tržišta rada, jačanja institucija, dijaloga i učešća građana. UN-će zasnivati svoj pristup na stavovima mladih, kroz formiranje konsultativnog odbora za saradnju s mladima.

Preventivni pristup: Preventivni pristup zasnivaće se na jačanju otpornosti cjelokupnog sistema na ekonomske, zdravstvene i socijalne šokove, i uključiće borbu protiv govora mržnje, jačanje dijaloga i društvene kohezije. Podrška široj otpornosti na dalje šokove ubrzaće ostvarivanje SDG.

2.4 Strateški pristupi UNSDCF

Putem ranije navedenih konsultacija i CCA, UNSDCF je utvrdio tri strateška prioriteta za rješavanje osnovnih nedostataka i izazova navedenih prethodno u tekstu i u CCA. Ti strateški prioriteti usko su povezani s procesom pristupanja EU. Utvrđivanje prioriteta takođe se oslanjalo na komparativne prednosti UN-a uključujući njihov mandat, kapacitet i pozicioniranje u Crnoj Gori. Imajući u vidu njihov mandat zasnovan na normativnim pravima, UN su posebno pozicionirane da se bave isključenošću i nejednakostima i da promovišu održivi razvoj, a da nikoga ne izostave.

Tri strateška prioriteta u okviru UNSDCF međusobno su povezani i podupiru jedan drugog da bi doprinijeli smanjenju ranjivosti i siromaštva uz širok spektar pristupa koji mogu odigrati korisnu komplementarnu ulogu u smanjenju ranjivosti i siromaštva. Ovi prioriteti zahtijevaće snažnije institucije i bolje učešće u svim oblastima. Ishodima će se pristupati integrisano s obzirom na složenost i prirodu međusobne povezanosti razvojnih izazova.

1: Inkluzivan ekonomski razvoj i održivost životne *sredine*

Ovaj prioritet se fokusira na međusobno povezane stubove ekonomskog razvoja i održivost životne sredine. Ubrzaće ekonomsku transformaciju, kreirati dostojanstvena radna mjesta i omogućiti prelazak na „zelenu“ ekonomiju tako što će slijediti put niskokarbonskog razvoja koji promoviše održivo upravljanje prirodnim resursima i infrastrukturom i gradi otpornost zajednica i ekosistema na klimatske promjene.

2: Razvoj ljudskog kapitala, smanjenje ranjivosti, socijalna inkluzija

Ovaj prioritet se fokusira na smanjenje ranjivosti i na ulaganje u ljudski kapital kroz inkluzivnu i univerzalnu zdravstvenu pokrivenost koja je sposobna da reaguje na šok, zatim kroz razvoj u ranom djetinjstvu, kvalitetno obrazovanje, socijalnu i dječju zaštitu i aktivaciju na tržištu rada, uključujući pružanje mogućnosti za sticanje vještina 21. vijeka.

3: Socijalna kohezija, upravljanje usmjereno na ljude, vladavina prava i ljudska prava

Poboljšana socijalna kohezija, vladavina prava, administrativna reforma, učešće građana, zaštita i promocija ljudskih prava, posebno ranjivih grupa, rodna ravnopravnost i borba protiv rodno zasnovanog nasilja i nasilja nad djecom, jesu ključna područja koja se nalaze u fokusu ovog prioriteta.

Kao što je ranije istaknuto, prethodno navedeni međusobno povezani strateški prioriteti izvedeni su iz teorije promjene opisane u odjeljku 2.2 i sprovodiće se kroz integrisanu i kroz multisektorsku aktivnost. U tom cilju, sistem UN-a će u Crnoj Gori, na osnovu svojih komparativnih prednosti i nadovezujući se na iskustva stečena iz okvira UNDAF (2017–2021), pružiti tehničku pomoć, davati savjete o javnim politikama, graditi kapacitete ključnih institucija, posredovati u razmjeni znanja, mobilisati partnerstva i resurse, te raditi na povećanju inovacija, i to tako što će osnažiti realizaciju i nadogradnju okvira politike. Sistem UN zalagaće se za promjene u ključnim razvojnim pitanjima i okupiti, kao inicijator i modertaor, ključne razvojne aktere radi vođenja razgovora o održivom razvoju u Crnoj Gori. Veze između strateških prioriteta prepoznatih u UNSDCF s poglavljima u okviru pristupanja EU i ciljevima SDG mogu se vidjeti u Tabeli u nastavku.

Svaki od tri strateška prioriteta iz UNSDCF koristi komparativne prednosti različitih agencija Ujedinjenih nacija, a prioriteti su ujedno izrazito komplementarni. Ekonomski i ekološki aspekti su kombinovani u okviru jedne strateške prioritetne grupe zbog snažne uzajamne komplementarnosti i potrebe da privreda postane ekološki održiva. Strateški prioriteti podrazumijevaće kolektivni pristup UN da podrže sisteme upravljanja i osiguraju da sredstva budu efikasno i djelotvorno usmjerena na smanjenje ranjivosti. Takve oblasti nude mogućnost zajedničkog programiranja i saradnje između agencija UN.

STRATEŠKI PRIORITET 1:

INKLUZIVAN EKONOMSKI RAZVOJ I ODRŽIVOST ŽIVOTNE SREDINE

SDG

SDG 1 – Svijet bez siromaštva
SDG 2 – Svijet bez gladi
SDG 3 – Dobro zdravlje i dobrobit
SDG 5 – Rodna ravnopravnost
SDG 6 – Čista voda i sanitarni uslovi
SDG 7 – Pristupačna i čista energija
SDG 8 – Dostojanstven rad i ekonomski rast
SDG 9 – Industrija, inovacije i infrastruktura
SDG 10 – Smanjenje nejednakosti
SDG 11 – Održivi gradovi i zajednice
SDG 12 – Odgovorna potrošnja i proizvodnja
SDG 13 – Klimatske akcije
SDG 14 – Život ispod vode
SDG 15 – Život na kopnu
SDG 16 – Mir, pravda i snažne institucije
SDG 17 – Partnerstvo za ciljeve

Poglavlja EU

P 3 – Pravo osnivanja preduzeća i sloboda pružanja usluga
P 5 – Javne nabavke
P 6 – Pravo privrednih društava
P 7 – Pravo intelektualne svojine
P 11 – Poljoprivreda i ruralni razvoj
P 12 – Bezbjednost hrane, veterina i fitosanitarna politika
P 13- Ribarstvo
P 14 – Saobraćajna politika
P 18 – Statistika
P 19 – Socijalna politika i zapošljavanje
P 20 – Preduzetništvo i industrijska politika
P 21 – Trans-evropske mreže
P 27 – Životna sredina
P 28 – Zaštita potrošača i zdravlja

STRATEŠKI PRIORITET 2:

RAZVOJ LJUDSKOG KAPITALA, SMANJENJE RANJIVOSTI I SOCIJALNA INKLUZIJA

SDG

SDG 1 – Bez siromaštva
SDG 3 – Dobro zdravlje i dobrobit
SDG 4 – Kvalitetno obrazovanje
SDG 5 – Rodna ravnopravnost
SDG 6 – Čista voda i sanitarni uslovi
SDG 8 – Pristojan rad i ekonomski rast
SDG 10 – Smanjenje nejednakosti
SDG 16 – Mir, pravda i snažne institucije

Poglavlja EU

P 3 – Pravo osnivanja preduzeća i sloboda pružanja usluga
P 11 – Poljoprivreda i ruralni razvoj
P 12 – Bezbjednost hrane, veterina i fitosanitarna politika
P 13 – Ribarstvo
P 14 – Saobraćajna politika
P 18 – Statistika
P 19 – Socijalna politika i zapošljavanje
P 20 – Preduzetništvo i industrijska politika
P 23 – Pravosuđe i osnovna prava
P 24 – Pravda, sloboda i bezbjednost
P 26 – Obrazovanje i kultura
P 28 – Zaštita potrošača i zdravlja

STRATEŠKI PRIORITET 3:

SOCIJALNA KOHEZIJA, UPRAVLJANJE USMJERENO NA LJUDE, VLADAVINA PRAVA I LJUDSKA PRAVA

SDG

SDG 1 – Svijet bez siromaštva
SDG 3 – Dobro zdravlje i dobrobit
SDG 4 – Kvalitetno obrazovanje
SDG 5 – Rodna ravnopravnost
SDG 9 – Industrija, inovacije i infrastruktura
SDG 10 – Smanjenje nejednakosti
SDG 16 – Mir, pravda i snažne institucije
SDG 17 – Partnerstvo za ciljeve

Poglavlja EU

P 5 – Javne nabavke
P 7 – Pravo intelektualne svojine
P 10 – Informatičko društvo i mediji
P 11 – Poljoprivreda i ruralni razvoj
P 12 – Bezbjednost hrane, veterina i fitosanitarna politika
P 13 – Ribarstvo
P 18 – Statistika
P 19 – Socijalna politika i zapošljavanje
P 23 – Pravosuđe i osnovna prava
P 24 – Pravda, sloboda i bezbjednost
P 26 -- Obrazovanje i kultura

2.5
Ishodi i partnerstva iz okvira UNSDCF

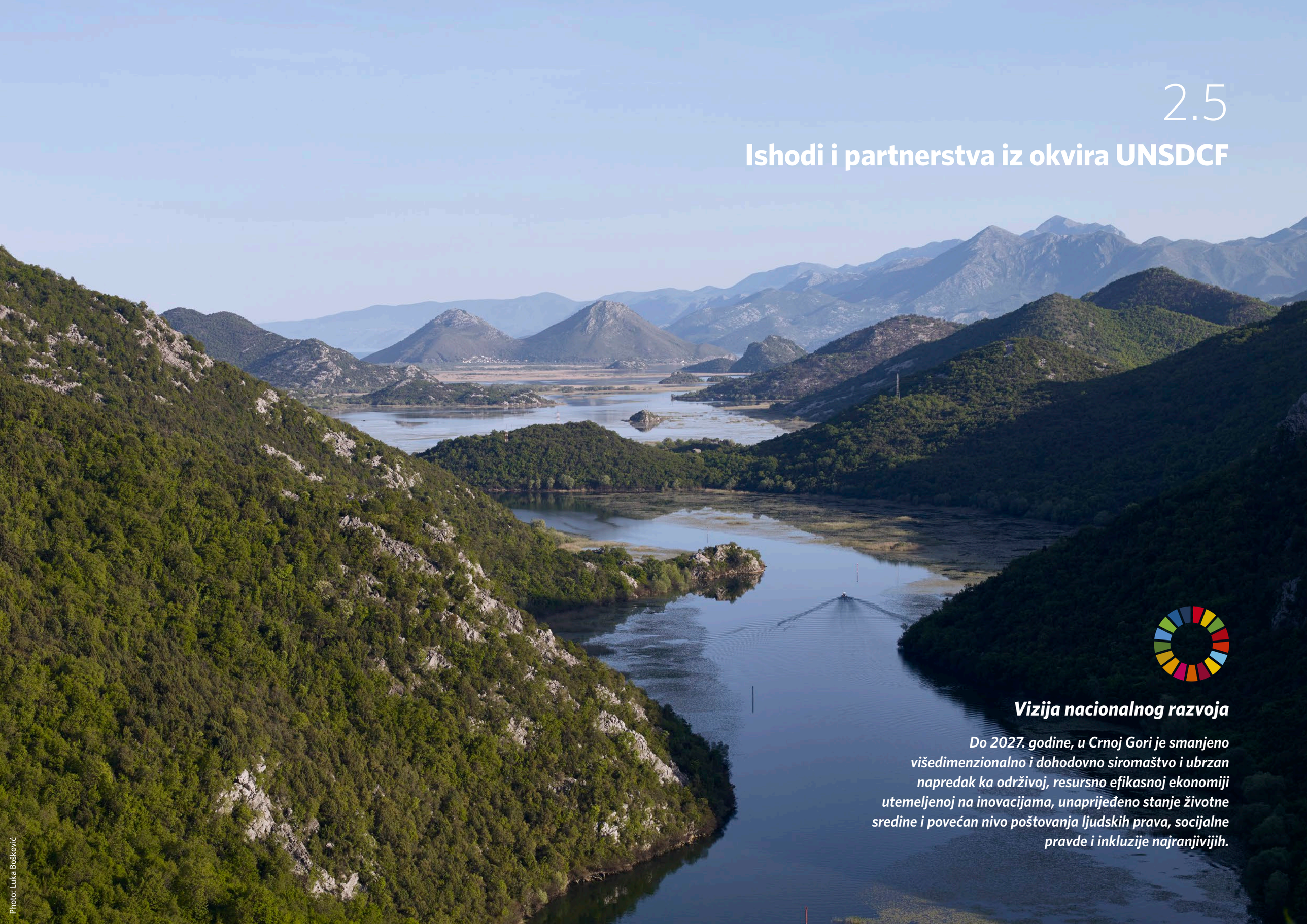

Photo: Luka Bošković

Vizija nacionalnog razvoja

Do 2027. godine, u Crnoj Gori je smanjeno višedimenzionalno i dohodovno siromaštvo i ubrzan napredak ka održivoj, resursno efikasnoj ekonomiji utemeljenoj na inovacijama, unaprijeđeno stanje životne sredine i povećan nivo poštovanja ljudskih prava, socijalne pravde i inkluzije najranjivijih.

Photo: Luka Bošković

STRATEŠKI PRIORITET 1:

INKLUZIVAN EKONOMSKI RAZVOJ I ODRŽIVOST ŽIVOTNE SREDINE

1

ISHOD

Do 2027. godine svi u Crnoj Gori, a naročito ranjive grupe, imaju koristi od unaprijeđenog upravljanja i stanja prirodnih resursa, kao i od sve inovativnijeg, konkurentnijeg, rodno odgovornijeg i inkluzivnijeg ekonomskog razvoja koji je niskokarbonski i otporan na klimatske promjene.

do 2027

Teorija promjene

Ukupna teorija promjene, koju smo predstavili ranije, je ukazala na „uska grla" i neophodne uslove za veću ekonomsku transformaciju i prekid povezanosti ekonomskog rasta i degradacije životne sredine. Da bi se ostvarili ovi uslovi, Ishod 1 fokusiraće se na tri glavna rezultata: 1) rast privatnog sektora, ekonomsku transformaciju i dostojanstvena radna mjesta; 2) ublažavanje i prilagođavanje na klimatske promjene; i 3) održivo upravljanje i zaštitu prirodnih resursa. Uspjeh će zavisiti od sposobnosti Crne Gore da odredi prioritete i sprovede reforme i javne politike potrebne za postizanje ovih rezultata. Zbog toga će pristup obuhvatiti dva ključna elementa. Prvi, izgradnju institucionalnih i upravljačkih kapaciteta u oblasti ekonomskog upravljanja i upravljanja životnom sredinom. Drugi, rad s privatnim sektorom i drugim nedržavnim akterima na stvaranju povoljnijeg okruženja za inkluzivni ekonomski razvoj i održivost životne sredine. Očekuje se da će ishod doprinijeti kratkoročnom oporavku privrede od pandemije kovida 19 i postaviti temelje za ubrzanje integracije u EU i realizaciju Agende 2030, uz jačanje digitalizacije usmjerene na građane, baze prirodnih resursa i cirkularne ekonomije.

Međusektorski preduslovi da se navedeno ostvari su sljedeći: regionalna ekonomska i ekološka saradnja; nadovezivanje na postojeće multilateralne ekološke sporazume, alate i platforme koje nude međunarodne i regionalne organizacije; korišćenje i uticaj na programe i politike drugih koji ulažu u privredu i životnu sredinu; i prihvatanje inovativnih rješenja, kao što su digitalizacija i cirkularna ekonomija.

Doprinos UN

Uz kontekstualizaciju u okviru prethodno navedene teorije promjene i nacionalnih prioriteta definisanih kroz nekoliko strategija, javnih politika i zakona (za detalje vidi Rezultatski okvir), UN u Crnoj Gori podržaće sljedeće važne, međusobno povezane uslove za postizanje uspjeha:

1. U skladu s Programom ekonomskih reformi za period 2022–2024, UN će doprinijeti kohezionoj i podsticajnoj javnoj politici zasnovanoj na dokazima i institucionalnom ekosistemu radi promovisanja strukturne transformacije ekonomije koja je zelena, digitalna, inkluzivna i otporna na šokove. To će se postići većom diverzifikacijom, poboljšanom konkurentnošću, poboljšanom trgovinom i saobraćajnom povezanošću i inovacijama u privredi. Te promjene podržaće regionalnu ekonomsku integraciju, smanjiti regionalne razlike i omogućiti pristup većim tržištima sa ciljem da prevaziđu nedostatak veličine.

2. UN će podržati intervencije koje kreiraju odgovornu i predvidljivu poslovnu i **investicionu klimu za privatni sektor**, posebno za MSP i startapove na koje je uticala pandemija kovida 19, da pristupe tržištima, finansijama, preduzetništvu i uslugama koje olakšavaju poslovanje, naročito ženama i mladima. Ovim intervencijama, na nivou javne politike i poslovanja, zajedno s ulaganjem u vještine 21. vijeka i premošćavanjem jaza u vještinama, kreiraće se dostojanstvena, otporna radna mjesta posebno za mlade, žene i ranjive grupe, s fokusom na nove sektore zelenog rasta koji imaju visoku produktivnost. Pored toga, UN će doprinijeti ponovnom osmišljavanju trenutno nepovezanog sistema podrške razvoju malog biznisa.

3. **Digitalna transformacija** biće ojačana, posebno kroz elektronsku trgovinu, inter-operativnost podataka i povezivanje, razvoj proizvoda i usluga, digitalne vještine, razvoj inovacija i automatizaciju poslovnih procesa. UN će podržati korišćenje digitalnih platformi za plasman proizvoda ili za plaćanja, što će doprinijeti otpornosti, povećanju produktivnosti, smanjenju digitalnog rodnog jaza, i povoljnijem okruženju za IKT sektor.

4. **Tržišta rada će se poboljšati** sa ciljem da se unaprijedi učešće mladih i žena u radnoj snazi, uz suzbijanje diskriminatorskih praksi na radnom mjestu i rješavanje rodno zasnovanih razlika u zaradama i vještinama u korist žena i mladih. Ova podrška smanjiće neformalnost kroz podsticaje, pomoći u rješavanju problema zapošljavanja van sistema socijalnog osiguranja, obezbijediti informacije o tržištu rada jačanjem Zavoda za zapošljavanje Crne Gore i omogućiti analizu efikasnosti i održivosti sistema socijalnog osiguranja.

5. **Fiskalno upravljanje biće ojačano** kroz korake čiji je cilj proširenje poreske osnovice i poboljšanje efikasnosti i djelotvornosti javne potrošnje. Fiskalni sistem koristiće se kao instrument za rješavanje ekoloških izazova. Neformalna ekonomija podriva konkurentnost formalnih preduzeća i ostavlja Vladu bez poreskih prihoda. Za ovaj problem koristiće se višestruki pristup, uključujući prilagođavanje poreskog sistema, uklanjanje netroškovnih barijera, jačanje razvoja vještina i poboljšanje pristupa finansijama.

6. U okviru **tranzicije ka niskokarbonskom razvoju** koristiće se podsticajni politički, institucionalni i finansijski mehanizam, uz promovisanje zelenog rasta, proizvodnje obnovljive energije, održive proizvodnje i potrošnje, kao i integrisanje principa cirkularne ekonomije u sve sektore. Međutim, da bi ova tranzicija bila pravedna i pravična prema svima, posebno prema onima koji su u riziku da budu isključeni, fokus će biti na intervencijama u kojima ranjive grupe mogu dati doprinos i imati koristi od niskokarbonskih aktivnosti i aktivnosti cirkularne ekonomije. Kroz rad s privatnim sektorom, UN će proaktivno koristiti globalne i regionalne **finansijske instrumente** koji su konkretno povezani s ublažavanjem i prilagođavanjem na klimatske promjene i zelenim rastom.

7. UN će podržati **održivo upravljanje prirodnim resursima**, u skladu s obavezama Crne Gore iz globalnih ugovora i protokola o životnoj sredini, Poglavljem 27 iz pregovora za članstvo u EU, kao i NDC-a i nacionalnih strategija o klimatskim promjenama, biodiverzitetu i energetici, i to kroz unapređenje kapaciteta Vlade i drugih zainteresovanih strana. Institucionalni kapaciteti za implementaciju javnih politika i zakonodavnih okvira potrebnih za održivo upravljanje prirodnim resursima i pristup inovativnom finansiranju i planiranju će biti unapriđeni. Zajednicama, a posebno onima koje od prirodnih resursa obezbjeđuju sredstva za život, biće obezbijeđen jednak pristup resursima, uz zaštitu i obnovu ekosistema. Podrška će se pružiti za poboljšanje planiranja infrastrukture, realizacije i upravljanja radi zaštite prirodnih resursa.

8. Iako predstavlja važan privredni sektor, **turizam** stvara veliki pritisak na životnu sredinu, posebno u obalnim područjima. Neadekvatno upravljanje otpadom, kako suvim tako i otpadnim vodama koje se ispuštaju u more, i neplanska urbana ekspanzija nanose štetu sektoru turizma. Radi rješavanja ovog problema, UN će promovisati održivi, karbonski neutralan turizam i to kroz upravljanje otpadom, podizanje svijesti i promovisanje, pri čemu će tijesno sarađivati sa sektorom ugostiteljstva. Takođe, promovisaće se veza između zdravlja i turizma.

9. U skladu s Okvirom iz Sendaija, kapaciteti ključnih zainteresovanih strana na nacionalnom i na lokalnom nivou biće unapriđeni da se osposobe da formulišu i implementiraju planove za rodnu ravnopravnost i osobe s invaliditetom kojima se **gradi otpornost**. UN će raditi sa zajednicama na lokalnom nivou koje nose najveći teret socio-ekonomskih, klimatskih i zdravstvenih rizika i katastrofa. Isto tako, zainteresovane strane će dobiti informacije u realnom vremenu i sisteme ranog upozoravanja, alate za procjenu ranjivosti, steći će veću svijest (i na nivou škole), dobiti podršku za izgradnju infrastrukture koja je otporna na katastrofe, izradu procjene i mapiranje rizika od opasnosti i katastrofa, kao i pomoć za rodno odgovorno planiranje za smanjenje rizika od katastrofa. Povećanjem uloge osiguranja i finansiranja rizika u razvoju, kao komplementarnih mjera, ublažiće se uticaj ekstremnih vremenskih prilika na živote i sredstva za život, posebno u ranjivim zajednicama.

10. **Društveni**, **kulturni i ekološki uticaj** javnih politika i programa biće integrisan kao ključni princip u sve sektore, posebno kad se radi o ženama, djeci i mladima. UN će doprinijeti razvoju odgovarajućih mjernih alata za postizanje ovog cilja. Procjena uticaja i analiza obezbijediće detaljne podatke na osnovu kojih organi vlasti mogu usvajati politike i odluke zasnovane na dokazima.

Ne izostaviti nikoga

Ishod će se fokusirati na ranjive grupe, uključujući grupe navedene u odjeljku 1.3. Pojedinačni programi i projekti agencija utvrdiće ciljne grupe za pojedinačne intervencije. Na primjer, projekat upravljanja rizikom od katastrofa može identifikovati geografske regione i grupe stanovništva koje su ranjivije na opasnosti i katastrofe od drugih. Podrška zelenom rastu i vještinama može isto tako biti usmjerena na ranjive i isključene mlade ljude i žene, kao i neformalne radnike.

Partnerstva

UN će nastaviti rad na jačanju partnerstava s akterima u koje spadaju, ali nijesu ograničeni, na: Skupštinu i ključna ministarstva u Vladi Crne Gore (npr. ministarstva zadužena za oblasti ekologije, prostornog planiranja, urbanizma, poljoprivrede, šumarstva, vodoprivrede, kapitalnih investicija, ekonomskog razvoja, finansija, turizma, evropskih poslova, zdravlja, prosvjete, nauke, sporta i mladih), institucije kao što su Eko fond, Investiciono-razvojni fond, opštine, Agencija za zaštitu životne sredine i Nacionalni savjet za održivi razvoj. Privatni sektor, nacionalne i međunarodne nevladine organizacije, razvojni partneri uključujući međunarodne finansijske institucije, sindikati, Privredna komora, organizacije u zajednicama koje zastupaju marginalizovane grupe, institucije za obuku, akademsku zajednicu i medije. Regionalne organizacije i fondovi takođe će doprinijeti napretku u okviru ovog ishoda.

Najvažnije pretpostavke

- Postoji politička volja i posvećenost da se sprovedu dugoročne reforme u ekonomiji kao i odgovarajuće makroekonomske politike, uključujući razumne fiskalne politike i politike upravljanja dugom sa ciljem da se stvori prostor za ulaganja u ljudski razvoj.
- Politička situacija u regionu ostaje mirna i nema većeg priliva izbjeglica, a regionalno ekonomsko usporavanje nakon pandemije kovida 19 ne preliva se na Crnu Goru.
- Vlada ostaje posvećena klimatskim akcijama, a kratkoročni ekonomski interesi ne odvraćaju Crnu Goru od puta niskokarbonskog razvoja i ne postoje snage koje su mu suprotstavljene.
- Evropska integracija nastavlja da napreduje kako je planirano, a međunarodne obaveze su uključene u nacionalne javne politike.
- U Crnoj Gori je prisutna politička stabilnost i inkluzivna i održiva struktura institucionalnog okvira, zasnovana na meritokratiji i transparentnosti.

Konfiguracija UNCT-a

Agencije, fondovi i programi UN-a koji će dati doprinos ovom ishodu su UNDP, ILO, UNIDO, FAO, UNOPS, UNICEF, UNECE, UNESCO, UNDRR, WHO i ITU. Te organizacije zajedno imaju potrebno stručno znanje i resurse da rade na ishodu tako što će (a) razvijati kapacitete ključnih vladinih i nevladinih institucija; (b) koristiti regionalne/globalne mreže znanja i inovativna i integrisana rješenja; (c) integrisati princip „ne izostaviti nikoga“ i obezbijediti mu središnje mjesto u programskim intervencijama; (d) raditi s privatnim sektorom i globalnim fondovima na mobilizaciji inovativnih finansijskih instrumenata povezanih sa zelenim rastom i SDG; i (e) promovisati zeleni rast i stvaranje svijesti o ekološkim izazovima.

Okvir saradnje Ujedinjenih nacija za održivi razvoj (UNSDCF) — *Crna Gora 2023-2027.*

Povezanost

Ovaj ishod direktno doprinosi implementaciji obaveza Crne Gore u pogledu ljudskih prava, posebno ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava i srodnih preporuka iz Univerzalnog periodičnog pregleda Savjeta za ljudska prava (UPR). Da bi se ranjivim grupama omogućilo da ostvare svoja prava, ovaj ishod se fokusira na osobe ili grupe za čija prava postoji veća vjerovatnoća da će biti povrijeđena pa im je zbog toga potrebno posvetiti posebnu pažnju. Iako Crna Gora ima uspostavljen normativni i institucionalni okvir za zaštitu životne sredine, postoje izazovi u primjeni propisa u oblasti urbanizma, građevinarstva, odlaganja otpada, zagađenja vazduha i zagađenja od buke. Taj ishod radiće na rješavanju izazova implementacije i podizanja ekološke svijesti.

Održivost

Da bi dale doprinos održivosti ovog ishoda, UN će raditi u partnerstvu s Vladom i drugim nacionalnim institucijama. Usklađivanje aktivnosti u okviru ovog ishoda s nacionalnim prioritetima i programima dodatno će doprinijeti održivosti rezultata iz ovog ishoda, kao što je izgradnja kapaciteta institucija za pružanje usluga i za izvještavanje u skladu s globalnim/regionalnim ekološkim sporazumima. Finansijska održivost rezultata promovisaće se korišćenjem inovativnih finansijskih instrumenata prilagođenih klimatskim promjenama i SDG.

Photo: UNICEF Montenegro / Duško Miljanić

STRATEŠKI PRIORITET 2:

RAZVOJ LJUDSKOG KAPITALA, SMANJENJE RANJIVOSTI I SOCIJALNA INKLUZIJA

2 ISHOD

Do 2027. godine svi u Crnoj Gori, a posebno ranjive grupe, imaju koristi od pravednog, rodno odgovornog i univerzalno dostupnog sistema socijalne i dječje zaštite i kvalitetnih usluga, uključujući radnu aktivaciju i razvoj sposobnosti

do 2027

Teorija promjene

Ukupna teorija promjene, koju smo predstavili ranije, navodi da je poboljšano, efikasno i djelotvorno ulaganje u izgradnju ljudskog kapitala važno za smanjenje ranjivosti, za izgradnju otpornosti i zaštitu najranjivijih grupa od socijalne isključenosti. Socijalna potrošnja je investicija u budućnost. Posjeduje suštinsku vrijednost, jer gradi sposobnost kod ljudi da ostvare svoj puni ljudski potencijal, ali i instrumentalnu vrijednost, jer stvara zdravu i produktivnu radnu snagu. Stoga se Ishod 2 fokusira na tri glavna rezultata: 1) kvalitet i pokrivenost socijalnom i dječjom zaštitom; 2) rješavanje neusklađenosti vještina stečenih obrazovanjem i tržišta rada; i 3) poboljšano upravljanje mješovitim migracijama. Uspjeh ovog ishoda zavisiće od sposobnosti da se unaprijede institucionalni kapaciteti za utvrđivanje prioriteta, implementacija ključnih politika i realizacija rashoda potrebnih za ostvarivanje ovih rezultata. To će se postići popunjavanjem postojećih praznina u zakonima, jačanjem javnih politika i strategija zasnovanih na dokazima i izgradnjom kapaciteta za integrisane i rodno senzitivne pristupe usmjerene na ljude i zasnovane na pravima. Ti se pristupi odnose na izazove koji su prepoznati u ukupnoj teoriji promjene.

Doprinos UN

Važni uslovi za postizanje uspjeha koje će podržati UN, a koji odgovaraju rezultatima su sljedeći:

1. **Sistem socijalne i dječje zaštite je ojačan**, u skladu s nacionalnim strategijama, i to pomoću poboljšane efikasnosti socijalne potrošnje i sveobuhvatne organizacije sistema socijalne i dječje zaštite, koji obezbjeđuje adekvatan obuhvat i kvalitet podrške. Adekvatan podrazumijeva da je sistem integrisaniji, manje fragmentisan (uz upotrebu digitalnih sredstava), bez grešaka koje uzrokuju isključenja i sposoban da odgovori na prepoznate ranjivosti korisnika. Sistem će biti otporan na šokove i rodno odgovoran. UN će doprinijeti ovom ishodu poboljšanjem kapaciteta za planiranje, koordinaciju, finansiranje, razvoj, obezbjeđivanje kvaliteta, monitoring i evaluaciju sistema socijalne i dječje zaštite, usluga i davanja. Po potrebi će biti podržane i promjene u zakonodavnim okvirima, strategijama i politikama. Poboljšana koordinacija i međusektorska saradnja između resornih ministarstava, kao i između centralnog i lokalnog nivoa, biće posebno usmjerena na intervencije. Uključivanje privatnog sektora u pružanju socijalne i dječje zaštite biće neophodno, posebno kako se privreda bude kretala ka većoj formalizaciji.

2. **Rodna analiza** biće sastavni dio društvenih reformi, intenziviraće se podizanje svijesti o rodnoj ravnopravnosti, pravni okvir će biti ojačan, a usluge proširene za rješavanje pitanja rodno zasnovanog nasilja. Da bi se povećala relevantnost predviđenih reformi, sistem UN-a će sarađivati s relevantnim ministarstvima, organizacijama civilnog društva orijentisanim na usluge koje rade s ranjivim grupama.

3. **Djeca bez roditeljskog staranja**, sva **djeca sa smetnjama u razvoju** i **odrasle osobe s invaliditetom**, te **starije osobe** izložene **životnim** događajima, ranjivosti i nemaštini, uključujući ekološke rizike, dobiće podršku kroz usluge i promjenu statusa. Fokus će biti na univerzalnoj prevenciji, informisanju, podršci porodici i zdravlju u zajednici, specijalizovanim uslugama i integrisanoj podršci za ranjive grupe, obrazovanju i socijalnoj i dječjoj zaštiti / staranju radi prevazilaženja ranjivosti i nemaštine, kao i deinstitucionalizacije, u skladu s prioritetima EU. Pravni okvir za odrasle i djecu s invaliditetom biće reformisan, što će omogućiti bolje usmjeravanje i adekvatnu socijalnu pomoć.

4. **Podršku će dobiti održiva i sveobuhvatna zaštita**, **integracija i reintegracija migranata**, **tražilaca azila**, **izbjeglica i lica bez državljanstva**, u skladu sa Strategijom o migracijama i reintegraciji povratnika u Crnu Goru za period 2021–2025. UN će raditi na tome da svi migranti, tražioci azila i izbjeglice, uključujući izbjeglice iz bivše Jugoslavije, dobiju pristup svojim zakonski propisanim pravima istovremeno podržavajući Vladu da okonča apatridiju kroz izdavanje ličnih dokumenata i sprovođenje odgovarajućih procedura. Slično tome, UN će podržati razvoj održivog i odgovornog mehanizma reintegracije u zemlju. Istovremeno, podršku će dobiti zakonodavni okviri i institucionalni mehanizmi za upravljanje mješovitim kretanjem migranata i tražilaca azila u skladu s evropskim i međunarodnim normama i standardima.

5. Pružaće se **usluge radne aktivacije i aktivnosti izgradnje vještina za 21. vijek**, koje će biti usklađene sa socijalnom i dječjom zaštitom sa ciljem da se omogući pravedna tranzicija iz škole na posao. Time će se premostiti neusklađenost vještina koje se stiču obrazovanjem i tržišta rada i povećati zapošljivost mladih, ranjivih i isključenih grupa, i to kroz savjetovanje, karijerno vođenje i mogućnosti za iskustveno učenje. Učešće žena u radnoj snazi povećaće se kroz fleksibilan rad (sa skraćenim radnim vremenom i preko interneta) i žene će imati jednak pristup i jednako će se prema njima odnositi na tržištu rada u smislu zarada i uslova rada. UN će podržati zaštitu prava iz oblasti rada u korist svih radnika, bez obzira na njihov status. U oblasti zaštite i zdravlja na radu, potrebno je dalje jačanje kapaciteta, unapređenje prevencije i mehanizama za prijavljivanje i evidenciju povreda na radu. Potrebno je dalje unapređivati i standarde, kroz podršku multisektorskom pristupu, uz usvajanje strateških dokumenata, kampanje za podizanje svijesti i poboljšanu koordinaciju.

6. Da bi **ranjive i isključene grupe bile više uključene** i da bi se stvorilo inkluzivnije društvo, potrebno je promijeniti ponašanja i stavove i to podizanjem svijesti o pravima i suprotstavljanjem tendencijama koje dovode do stigme, diskriminacije i socijalne isključenosti ranjivih grupa i koje ponavljaju zastarjele društvene i rodne norme i stereotipe. Snažan institucionalni odgovor biće promovisan radi unapređenja rodne ravnopravnosti, djelotvornog suzbijanja nasilja i obezbjeđivanja obeštećenja za žrtve nasilja, eksploatacije i trgovine ljudima.

Ne izostaviti nikoga

UNSDCF će se fokusirati na potrebe socijalne i dječje zaštite ranjivih grupa, uključujući grupe navedene u odjeljku 1.3. Posebna pažnja biće posvećena djeci koju pogađa višedimenzionalna ranjivost, kao što su djeca iz zajednice Roma i Egipćana, djeca sa smetnjama u razvoju, bez roditeljskog staranja, djeca izložena svim oblicima nasilja i eksploatacije i iz kvintila s nižim dohotkom, kao i žrtve rodno-zasnovanog nasilja.

Partnerstva

UN će nastaviti rad na jačanju partnerstava s akterima u koje spadaju, ali nijesu ograničeni na: Skupštinu i ključna ministarstva u Vladi Crne Gore (ministarstva zadužena za oblasti finansija, rada, socijalnog staranja, ekonomskog razvoja, prosvjete, nauke, kulture, medija, sporta i mladih, pravde, ljudskih i manjinskih prava, unutrašnjih poslova, javne uprave, zdravlja), Institut za javno zdravlje; Zavod za socijalnu i dječju zaštitu; Zavod za zapošljavanje Crne Gore; i centri za socijalni rad, Ombudsman i zlatni savjetnici, omladinska udruženja, MONSTAT. Pored toga, lokalne samouprave, lokalne organizacije koje zastupaju marginalizovane zajednice, institucije za obuku, akademska zajednica, nevladine organizacije, privatni sektor i mediji takođe će igrati važnu ulogu. Regionalne organizacije i fondovi (na Zapadnom Balkanu) takođe će dati doprinos napretku u okviru ovog ishoda.

Najvažnije pretpostavke

- Makroekonomska situacija u kojoj se nalazi država, uključujući nivo njenog duga, i dalje je održiva i postoji dovoljno fiskalnog prostora za djelotvornu socijalnu potrošnju.
- Evropska integracija nastavlja da napreduje kako je planirano i integrisana je u nacionalne politike.
- U Crnoj Gori je prisutna politička posvećenost i stabilnost, a institucionalni okvir je otporan na promjene u nacionalnim upravljačkim strukturama.
- Za kreiranje politika zasnovanih na dokazima dostupni su raščlanjeni i pouzdani podaci, a sprovedeno je i istraživanje MICS.
- Pandemija kovida 19 ne eskalira i ne opterećuje zdravstveni sistem i sistem socijalne i dječje zaštite.
- Nacionalne strategije se sprovode.

Konfiguracija UNCT

Agencije, fondovi i programi UN-a koji će dati doprinos ovom ishodu su UNDP, UNICEF, ILO, FAO, UNESCO, IOM, UNHCR, UNOPS i ITU. Ove organizacije zajedno posjeduju potrebno stručno znanje i resurse da rade na ishodu tako što će (a) podržati sisteme za poboljšanu koordinaciju i međusektorsku saradnju između resornih ministarstava; (b) razviti kapacitete ključnih vladinih i nevladinih institucija; (c) nastaviti s pružanjem podrške radi okončanja štetnih i diskriminatorskih praksi, rodno zasnovanog nasilja i nasilja nad djecom; (d) koristiti regionalne/globalne mreže znanja i ponuditi inovativna i integrisana rješenja; (e) podizati svijest o ljudskim pravima i pravima zaposlenih, i (f) integrisati agendu „ne izostaviti nikoga“ i obezbijediti centralno mjesto tom principu u programskim intervencijama.

Povezivanje

Ovaj rezultat doprinosi ostvarivanju ljudskih prava, prava djeteta i prava iz oblasti rada u skladu s međunarodnim obavezama Crne Gore iz više ugovora. Ishod je isto tako posebno usmjeren na ranjive grupe koje su prepoznate u izvještaju UPR u pogledu pružanja socijalne i dječje zaštite, vještina i zapošljavanja, zaštite prava migranata i osoba s invaliditetom. Ishodi doprinose da se sistem socijalne i dječje zaštite u Crnoj Gori uskladi s međunarodnim i evropskim standardima, a posebno s Poglavljem 19 iz procesa pristupanja EU – Socijalna politika i zapošljavanje.

Održivost

Da bi rezultati bili održivi, UN će se uskladiti s nacionalnim strategijama i prioritetima i nastaviti da podržava izgradnju kapaciteta institucija, kapacitete institucija da nastave s realizacijom aktivnosti čak i nakon završetka ciklusa iz okvira UNSDCF. Nedostatak fiskalnog prostora za očuvanje ili proširenje socijalne potrošnje predstavlja najveću prijetnju po održivost. Radi ublažavanja navedenog, UN bi podržale nacionalne kapacitete za korišćenje inovativnih finansijskih instrumenata kao što su obveznice s društvenim uticajem, planiranje budžeta prilagođeno djeci i polu, a uspostaviće partnerski odnos s privatnim sektorom da bi se iskoristio njihov doprinos socijalnoj i dječjoj zaštiti, posebno kako se privreda bude kretala ka većoj diversifikaciji i formalizaciji.

Photo: UNICEF Montenegro / Duško Miljanić

Photo: Luka Bošković

STRATEŠKI PRIORITET 3:

RAZVOJ LJUDSKOG KAPITALA, SMANJENJE RANJIVOSTI I SOCIJALNA INKLUZIJA

ISHOD 3

Do 2027. godine svi u Crnoj Gori, a posebno ranjive grupe, imaju koristi od osnaženog ljudskog kapitala, uključujući rani razvoj djeteta i otporniju, rodno odgovorniju i kvalitetnu zdravstvenu zaštitu i obrazovanje.

do 2027

Teorija promjene

Ukupna teorija promjene ukazala je na potrebu da se ulaže u ljudski kapital da bi ljudi mogli ostvariti svoj puni potencijal. Ljudski kapital predstavlja ulaganje u ljude i sastavni je dio Agende 2030. U pitanju je važan mehanizam za Crnu Goru da izgradi svoju ukupnu otpornost na šokove. Pandemija kovida 19 naglasila je potrebu za izgradnjom otpornosti kao odgovor na takve krize. Da bi se to postiglo, Ishod 3 treba da se fokusira na tri glavna rezultata: 1) pravovremeni i neograničeni pristup kvalitetnoj zdravstvenoj zaštiti ; 2) kvalitet i obuhvat obrazovanja; i 3) poboljšan rani razvoj djeteta. Ovakav pristup poboljšaće nacionalne kapacitete za postizanje ovih rezultata. Uspjeh će zavisiti od sposobnosti Crne Gore da proširi pružanje ovih ključnih usluga tako da više ljudi može imati koristi od njih, kao i od poboljšanja zdravlja i ishoda učenja. Kao i kod drugih ishoda, ove intervencije ne mogu se posmatrati izolovano, već su dio šireg, integrisanog pristupa za ubrzanje napretka ka Agendi 2030.

Doprinos UN

Uz kontekstualizaciju u okviru prethodno navedene teorije promjene i nacionalnih prioriteta definisanih kroz nekoliko strategija, javnih politika i zakona (za detalje vidi Okvir rezultata), UN u Crnoj Gori podržaće važne, međusobno povezane uslove za ostvarivanje uspjeha. Oni odgovaraju sljedećem doprinosu UN-a (ili rezultatima):

1. izgradiće se nacionalni kapaciteti za planiranje i pružanje sveobuhvatne, kvalitetne i rodno odgovorne **zdravstvene zaštite** (fizičke, mentalne i reproduktivne), uključujući WASH i ishranu, koja je dostupna, pravična i otporna na šokove. Pored redovne imunizacije djece, radiće se i na rješavanju novih zdravstvenih izazova, kao što je porast zaraznih, nezaraznih bolesti i bolesti povezanih sa životnim stilom, koje u velikoj mjeri opterećuju zdravstveni sistem i koje je moguće spriječiti uz male troškove. UN i Vlada zajednički će raditi na ublažavanju štetnog uticaja na zdravlje koji proizilazi iz upotrebe duvana, alkohola, neadekvatne ishrane i nedovoljne fizičke aktivnosti. Pored toga, zdravstveni sistem biće osnažen jačanjem kapaciteta pripremljenosti za vanredne situacije i informacionog sistema upravljanja zdravstvenom zaštitom. Baveći se univerzalnom zdravstvenom pokrivenošću i nekim od dugotrajnih uticaja pandemije, kao što je mentalno zdravlje, smanjiće se ranjivost. Digitalna rješenja će se primjenjivati u procesu jačanja primarne zdravstvene zaštite.

2. UN će nastaviti da se bavi prevencijom upotrebe droga, uz fokus na različite ranjive grupe (kao što su djeca/adolescenti, žene, izbjeglice i apatridi, Romi i drugi), uz primjenu rodno odgovornog pristupa. UN će pružiti podršku u implementaciji programa mentalnog zdravlja za djecu i adolescente.

3. **Paketi socijalnog i emocionalnog učenja** (SEL) biće razvijeni i primjenjivani da bi se smanjile ranjivosti koje, ako ostanu neriješene, obično dovode do nasilja, delinkvencije, loših postignuća u školi i slabog mentalnog zdravlja.

4. Radi jačanja **ranog razvoja djeteta**, nastaviće se unapređenje nacionalnih kapaciteta za pružanje kvalitetnih, inkluzivnih i međusektorskih usluga ranog razvoja i obrazovanja za sve, a posebno onima iz najranjivijih grupa, s kašnjenjima i poteškoćama u razvoju. Ove programske intervencije ojačaće učešće i podršku roditeljima/starateljima.

5. UN će dati doprinos pružanju kvalitetnog, inkluzivnog i rodno odgovornog **obrazovanja**, u bezbjednom okruženju prilagođenom djeci. Fokus će biti na poboljšanju ishoda učenja kod djece iz ranjivih grupa i premošćavanju jaza u učenju u odnosu na vršnjake iz zemalja OECD. UN će podržati digitalizaciju sa ciljem da se izgradi otpornost na šokove i obezbijedi da djeca iz marginalizovanih grupa, a posebno ona s invaliditetom, iz zajednice Roma i Egipćana, kao i ona kojima je dodijeljena međunarodna zaštita i koja su u procesu integracije, ne budu izostavljena. Školski obrazovni program obuhvatiće vrijednosti tolerancije, empatije i različitosti.

6. Obrazovni sistem biće unaprijeđen tako da postoji **nesmetan prelazak iz sistema obrazovanja** u svijet rada. To će mladima, posebno onim marginalizovanim i ranjivim, omogućiti da donesu informisane odluke o karijeri. Obezbijediće se i karijerno vođenje, savjetovanje i sticanje vještina za 21. vijek. Izgradnjom partnerstva između privrede i obrazovnog sistema, UN će dati doprinos jačanju sistema u kojem se stiču vještine za kojima postoji potražnja.

Ne izostaviti nikog

Iako je princip jednakog pristupa zdravstvenoj zaštiti i obrazovanju dobro poznat, postoje ranjive grupe koje nemaju pristup ovim uslugama. Te ranjive grupe, uključujući one navedene u odjeljku 1.3, biće u fokusu ovog ishoda. Isto tako, socijalna i dječja zaštita je vrlo ciljana intervencija za koju će pojedinačni projekti agencija, u saradnji s nacionalnim partnerima, identifikovati ciljne grupe.

Partnerstva

UN će nastaviti rad na jačanju partnerstava s akterima u koje spadaju, ali nijesu ograničeni na: Skupštinu i ključna ministarstva u Vladi Crne Gore (npr. ministarstva zadužena za oblasti zdravlja, obrazovanja, nauke, kulture, medija, sporta i mladih, finansija, rada, socijalnog staranja, ljudskih i manjinskih prava, unutrašnjih poslova, javne uprave), Institutom za javno zdravlje, Zavodom za školstvo, Zavodom za socijalnu i dječju zaštitu; Zavodom za zapošljavanje Crne Gore; centrima za socijalni rad, kao i Zavodom za statistiku. Pored toga, UN će biti partner civilnom društvu i privatnom sektoru, institucijama za obuku, akademskoj zajednici, finansijskim institucijama, organizatorima obrazovanja, organizacijama u zajednici i međunarodnim NVO.

Najvažnije pretpostavke

- Makroekonomska situacija u kojoj se nalazi država, uključujući nivo njenog duga, održiva je i postoji dovoljno fiskalnog prostora za rashode na sveobuhvatnu zdravstvenu zaštitu i obrazovanje.
- Evropska integracija nastavlja da napreduje kako je planirano i međunarodne obaveze su integrisane u nacionalne politike.
- U Crnoj Gori je prisutna politička stabilnost, a institucionalni okvir je otporan na promjene u nacionalnim upravljačkim strukturama.
- Privatni sektor je zainteresovan za partnerstvo s Vladom u pružanju zdravstvenih i obrazovnih usluga.
- Uspostavljeni su sistemi i kapaciteti za poboljšanje efikasnosti javne potrošnje.
- Za donošenje odluka zasnovanih na dokazima dostupni su raščlanjeni i pouzdani podaci.
- Širenje kovida 19 je zaustavljeno, zbog čega zdravstveni i obrazovni sistemi nijesu opterećeni.

Konfiguracija UNCT

Agencije, fondovi i programi UN koji će dati doprinos ovom ishodu su: UNICEF, UNHCR, WHO, UNODC, UNOPS i ITU. Ove organizacije zajedno posjeduju potrebno stručno znanje i resurse da rade na ishodu tako što će (a) pružati podršku jačanju kapacitetainstitucija za pružanje usluga na nacionalnom i lokalnom nivou (npr. zdravstvo, obrazovanje, vještine); (b) koristiti podatke i zalagati se za eliminisanje štetne i diskriminatorne prakse i nasilja nad ženama i djecom, kao i za unapređenje mentalnog zdravlja; (c) koristiti regionalne/globalne mreže znanja, razmjenjivati dobru praksu i nuditi inovativna i integrisana rješenja; (d) podizati svijest o ljudskim pravima i pravima zaposlenih; i (e) zadržati fokus na agendi „ne izostaviti nikoga“ i obezbijediti centralno mjesto tom principu u programskim intervencijama.

Povezivanje

Ovaj ishod direktno doprinosi ostvarivanju prava na zdravlje i prava na obrazovanje, pored toga što rješava ranjivosti posebnih grupa stanovništva, kako se navodi u izvještaju UPR, kao i u zaključnim zapažanjima Komiteta za prava djeteta. Ishod će raditi na popunjavanju praznina u javnom zdravstvenom sistemu i unaprijediti zaštitu mentalnog zdravlja. Pružiće podršku posebnim mjerama za rješavanje potreba djece sa smetnjama u razvoju, djece i žena iz zajednice Roma i Egipćana i ostalih ranjivih grupa kod kojih postoji veća vjerovatnoća da će biti isključene iz zdravstvenih i obrazovnih usluga.

Održivost

Jačanje kapaciteta u okviru sistema zdravstva, obrazovanja i ranog razvoja djece radi pružanja visokokvalitetnih usluga, biće postignuto kroz koordinisane napore u svim sektorima, kroz efektivno upravljanje, održivo finansiranje, obezbjeđivanje adekvatne radne snage, pouzdane sisteme podataka i kontinuirano praćenje, evaluaciju i unapređenje. Partnerstva s privatnim sektorom, zajednicama i roditeljima ključna su za održivost rezultata. Poboljšana efikasnost socijalne potrošnje je osnovna strategija ovog ishoda, jer će se time promovisati unaprijeđeni rezultati bez nužnog povećanja budžeta. Usklađivanje s nacionalnim strategijama i prioritetima, partnerstvo s privatnim sektorom i unaprijeđeni kapaciteti institucija za pružanje usluga doprinijeće održivosti rezultata.

Photo: EBRD/FAO Dermot Doorly

Photo: UNICEF Montenegro / Duško Miljanić

STRATEŠKI PRIORITET 4:
SOCIJALNA KOHEZIJA, UPRAVLJANJE USMJERENO NA LJUDE, VLADAVINA PRAVA I LJUDSKA PRAVA

4 ISHOD

Do 2027. godine svi u Crnoj Gori, a posebno ranjive grupe, imaju koristi od unapriđene društvene kohezije, povećanog ostvarivanja ljudskih prava i vladavine prava, kao i od odgovornih i rodno osviješćenih institucija.

do 2027

Teorija promjena

Ukupna teorija promjene istakla je da je potrebno ubrzati implementaciju reformi u oblasti vladavine prava, javne uprave i ljudskih prava da bi ljudi imali koristi od poboljšanog upravljanja. Pored toga, za eliminisanje diskriminatorne prakse, suprotstavljanje štetnim društvenim normama, izgradnju povjerenja, promovisanje rodne ravnopravnosti i pružanje pravovremenih i djelotvornih pravnih ljekova u slučaju pritužbi, potrebne su efikasne intervencije. Stoga će se Ishod 4 fokusirati na šest rezultata: 1) jačanje vladavine prava i obezbjeđivanje pravde za sve; 2) unapređenje kapaciteta javne uprave za kreiranje politika, finansijsko upravljanje i pružanje usluga; 3) širenje građanskog prostora; 4) borbu protiv nasilja nad ženama, djecom i starima; 5) suprotstavljanje govoru mržnje, seksizmu i narativu koji dijeli; i 6) borbu protiv korupcije, organizovanog i prekograničnog kriminala i nezakonitih finansijskih tokova.

Doprinos UN

UN će podržati sljedeće uslove za postizanje uspjeha u skladu s rezultatima:

1. Kapaciteti **pravosudnog sistema** i **nacionalne institucije za ljudska prava** biće ojačani da se obezbijedi vladavina prava i omogući pravda za sve, posebno za žene, djecu i one osobe koji su najviše isključene ili su u opasnosti da budu isključene, u skladu s relevantnim međunarodnim obavezama koje se odnose na ljudska prava. To će se, između ostalog, postići kroz podršku institucijama koje prate prava žena i prava djeteta i senzibilizovanjem organa za sprovođenje zakona i pravosudnog sistema o pravima ranjivih grupa. Prava djeteta i pristup djece pravdi biće unaprijeđeni kroz poboljšanje kapaciteta stručnih lica iz pravosuđa da primijene standarde pravosuđa prilagođenog djeci i pristupe restorativne pravde. Navedeno će biti dopunjeno poboljšanom međusektorskom koordinacijom, odgovornošću, većom dostupnošću javnih i privatnih resursa za djecu i proaktivnim praćenjem implementacije Konvencije o pravima djeteta i drugih globalnih/regionalnih obaveza. Nacionalna institucija za zastitu ljudskih prava dobiće podršku da koristi svoja zakonska ovlašćenja da podstakne sprovođenje svojih preporuka, uključujući one koje se odnose na pitanja djece, i da djelotvorno postupa u skladu s principima iz Pariza.

2. **Digitalna transformacija** koja doprinosi poboljšanom upravljanju i pružanju usluga uz zaštitu ličnih podataka dobiće podršku u skladu s nacionalnom Strategijom reforme javne uprave i Strategijom digitalne transformacije za period 2022–2026. To će se postići kroz izgradnju kapaciteta, stvaranje digitalne svijesti i premošćavanje digitalnih podjela, uključujući rodno zasnovani digitalni jaz. Digitalna rješenja u kombinaciji s poboljšanim upravljačkim kapacitetima unaprijediće otpornost na buduće šokove i podržati rodno odgovorno kreiranje politika. Digitalna transformacija će se isto tako koristiti za obezbjeđivanje pravnih informacija, pružanje pravne pomoći, kao i za prikupljanje dokaza i vođenje ročišta / odlučivanje u predmetima preko interneta. Korak ka e-pravosuđu u okviru Programa IKT (program za informacione i komunikacione tehnologije) sistem će učiniti otpornim na šokove, obezbijediti pravosudne informacije za javni domen i smanjiti korupciju.

3. **Kapaciteti javne uprave** za kreiranje javnih politika, koje je bolje koordinisano, zasnovano na dokazima i osviješćeno prema rodnoj ravnopravnosti i djeci, dobiće podršku kroz unpređenje raščlanjenih podataka. UN će podržati pažljivo fiskalno upravljanje, kao i planiranje i izradu budžeta koji se oslanjaju na ciljeve održivog razvoja. UN će pružiti pomoć za djelotvornu implementaciju obaveza iz Nacionalnog akcionog plana za sprovođenje inicijative Partnerstvo za otvorenu upravu u Crnoj Gori za period 2022–2024, uključujući otvorene podatke, veće učešće ljudi, javne usluge i borbu protiv korupcije. Intervencije će doprinijeti da javna uprava bude profesionalna, odgovorna ljudima i s odgovarajućom zastupljenošću žena na mjestima odlučivanja.

4. Pomoću pristupa zalaganja i izgradnje kapaciteta, kao i kroz saradnju s izvršnom, zakonodavnom i sudskom vlašću, UN će doprinijeti djelotvornijoj implementaciji Nacionalne strategije rodne ravnopravnosti 2021–2025. UN će **promovisati potpunu i ravnopravnu zastupljenost i učešće** žena u društvenom, političkom i ekonomskom životu Crne Gore i ugraditi rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena u javne politike i praksu.

5. Nastaviće se jačanje institucionalnih kapaciteta radi **eliminisanja** štetne **i diskriminatorske prakse** i društvenih normi i podrške implementaciji postojećih vladinih strategija. Komunikacijom će se promovisati pozitivno ponašanje i učešće zajednice u programskim aktivnostima.

6. I pored snažnog zakonodavnog okvira usklađenog s EU za borbu protiv **nasilja nad** ženama **i djecom**, govora mržnje i rodno zasnovanog nasilja, implementacija se mora poboljšati. UN će podržati dalju izgradnju kapaciteta institucija za sprečavanje, prijavljivanje i procesuiranje slučajeva svih oblika nasilja i eksploatacije, kao i pružanje podrške žrtvama i obezbjeđivanje djelotvornih pravnih ljekova, u partnerstvu sa civilnim društvom i drugim zainteresovanim stranama.

7. UN će nastaviti da doprinosi jačanju kapaciteta civilnog društva za **smisleno učešće** u donošenju odluka, uz insistiranje na odgovornosti, ostvarivanju ljudskih prava i djelotvornu implementaciju antidiskriminacionih politika. UN će podržati građane da dobiju bolji pristup informacijama za veću transparentnost u donošenju odluka i povećanje povjerenja u institucije.

8. Ključne zainteresovane strane biće osposobljene, senzibilisane i osnažene da se uključe u smislen dijalog radi promovisanja **ravnopravnijeg i kohezivnijeg društva zasnovanog na povjerenju, poštovanju različitosti i empatiji kao i društva koje je posvećeno javnom interesu i borbi protiv** govora mržnje, seksizma i narativa koji stvaraju podjele. Ove vrijednosti će takođe postati dio sistema obrazovanja. Navedeno će biti dopunjeno praćenjem trendova kako bi se omogućilo rano upozorenje za preventivno djelovanje.

9. Mehanizmi odgovornosti biće ojačani u cilju sprečavanja i **borbe protiv korupcije**, **organizovanog i prekograničnog kriminala**, **uključujući trgovinu ljudima** i krijumčarenje migranata, kao i protiv nezakonitih finansijskih tokova. UN će podržati prevenciju i djelotvorne odgovore krivičnog pravosuđa, uključujući oduzimanje imovine i transparentno upravljanje istom. UN će pružiti podršku u borbi protiv korupcije. Digitalizacija i unapređenje poslovnih procedura pomoći će u borbi protiv korupcije na različitim nivoima. UN će prikupljati podatke i zalagati se za eliminisanje trgovine ljudima i ranih brakova. Pristup uslugama koje su kvalitetne, pravovremene, prilagođene godinama starosti, usmjerene na žrtve i rodno osviješćene, poboljšaće se. Slično tome, kapaciteti policije i drugih relevantnih zainteresovanih strana dodatno će se unapređivati radi bolje identifikacije žrtava trgovine ljudima, uključujući i žrtve iz mješovitih migracionih tokova.

Ne izostaviti nikoga

Upravljanje je višesektorska dimenzija koja utiče na sve, a posebno na najranjivije. Podrška UN stoga će se fokusirati na one koji se suočavaju s nemaštinom, koji su diskriminisani, stigmatizovani, do kojih je teško doći ili se suočavaju s višedimenzionalnim ranjivostima, uz posebnu pažnju koja će biti posvećena grupama navedenim u odjeljku 1.3.

Partnerstva

UN će nastaviti rad na jačanju partnerstva s akterima u koje spadaju, ali nijesu ograničeni na: Skupštinu, ključna ministarstva u Vladi Crne Gore (npr. ministarstva zadužena za oblasti unutrašnjih poslova, finansija, socijalnog staranja, ekonomskog razvoja, obrazovanja, nauke, kulture, sporta i mladih, javne uprave, digitalnog društva, medija, pravde, ljudskih i manjinskih prava, evropskih integracija); Agenciju za sprječavanje korupcije; Specijalno državno tužilaštvo; Upravu za kadrove; Zavod za statistiku (MONSTAT) i Centar za obuku u sudstvu i državnom tužilaštvu. UN će takođe sarađivati s Vrhovnim sudom, Upravnim sudom, Advokatskom komorom i Zaštitnikom ljudskih prava i sloboda. Pored toga, biće iskorišćeno znanje i iskustvo privatnog sektora, domaćih i međunarodnih nevladinih organizacija, razvojnih partnera u koje spadaju i međunarodne finansijske institucije, organizacija u zajednici koje zastupaju marginalizovane grupe, akademske zajednice i medija. Regionalne organizacije (na Zapadnom Balkanu) takođe će imati važnu ulogu u davanju doprinosa napretku u okviru ovog ishoda.

Najvažnije pretpostavke

- Vlada ostaje posvećena zaštiti i promovisanju ljudskih prava u skladu sa svojim međunarodnim, obavezama kao i obavezama iz procesa pristupanja EU i sprovođenju sveobuhvatnih reformi upravljanja koje obuhvataju pravosudni sistem, organe za provođenje zakona i javnu upravu.
- Postoji politička volja da se nađe rješenje za otežavajuće prakse i norme.
- Vlada posjeduje raščlanjene podatke za donošenje odluka zasnovanih na dokazima.
- Ne postoje prepreke za jačanje digitalne infrastrukture.
- U Crnoj Gori je prisutna politička stabilnost, a institucionalni okvir je otporan na politički složene situacije i promjene u nacionalnim upravljačkim strukturama.

Konfiguracija UNCT

Agencije, fondovi i programi UN koji će dati doprinos ovom ishodu su: UNDP, UNICEF, IOM, UNHCR, UNODC, UNESCO, UN WOMEN, UNOPS, OHCHR i FAO. Ove organizacije zajedno posjeduju potrebno stručno znanje i resurse da rade na ishodu tako što će (a) raditi zajedno s pravosudnim institucijama i pružati podršku najvažnijim vladinim i nevladinim institucijama ; (b) koristiti regionalne/globalne mreže znanja i ponuditi inovativna i integrisana rješenja; (c) zadržati fokus na agendi „ne izostaviti nikoga" i obezbijediti centralno mjesto tom principu u programskim intervencijama ; i (d) raditi s privatnim sektorom i globalnim fondovima na uključivanju inovativnih finansijskih instrumenata povezanih sa SDG.

Povezivanje

Ovaj rezultat doprinosi sprovođenju međunarodnih obaveza Crne Gore u oblasti ljudskih prava. Zaštita i promocija ljudskih prava svih, a posebno marginalizovanih grupa, u središtu je ovog ishoda. Ishod takođe jača usklađenost s poglavljima 23 i 24 iz procesa pristupanja EU o vladavini prava, pravosuđu i ljudskim pravima.

Održivost

Održivost će se postići usklađivanjem rezultata s nacionalnim strategijama i prioritetima, međunarodnim obavezama zemlje, uključujući i one koje se odnose na pristupanje EU. Napori na izgradnji kapaciteta s partnerima iz državnih institucija, ali i iz civilnog društva takođe će doprinijeti održivosti doprinosa koje će dati UN.

2.6 Prekogranična i regionalna saradnja

S obzirom na malo domaće tržište, uz BDP od oko 6 milijardi eura, i druge izazove za održivi razvoj, Crna Gora može iskoristiti ekonomije obima i svoju komparativnu prednost kroz prekograničnu i regionalnu saradnju. Pored toga, ekonomije koje su otvorene pokazuju tendenciju bržeg rasta, inovacija i poboljšanja produktivnosti. Pošto su Crna Gora i neke druge zemlje Zapadnog Balkana na putu pristupanja EU, Crna Gora može da ima koristi od jačanja regionalnih tržišta. Zapadni Balkan ne djeluje zajedno u okviru zajedničke politike ili okvira za upravljanje migracijama. Iako je bilateralna saradnja između zapadnobalkanskih partnera na granicama razvijena, prava regionalna saradnja duž migratornih ruta koja obuhvata druge aspekte upravljanja migracijama i azilom i dalje je ograničena. Ograničeni domaći resursi, preopterećeni sistemi i nizak nivo apsorpcionih kapaciteta takođe predstavljaju izazove u različitoj mjeri u svakoj od zemalja Zapadnog Balkana. Pordška je potrebna za izradu bolje usklađenih javnih politika i institucionalnih mehanizama na regionalnom nivou i za podršku cjelokupnom strateškom angažmanu EU u zemljama korisnicima IPA III na Zapadnom Balkanu.

Regionalna saradnja biće unaprijeđena, između ostalog, u oblasti upravljanja rizicima od katastrofa, razmjeni informacija o klimatskim promjenama, mapiranju rizika, trgovini, migracijama, azilu, eliminisanju apatridije, suzbijanju nezakonitih finansijskih tokova, tranzicionoj pravdi, rodnoj ravnopravnosti u sektoru odbrane, krijumčarenju droga i migranata, kao i unapređenju kontrole malokalibarskog i lakog naoružanja.

UN se nalaze u dobroj poziciji da podrže Crnu Goru u jačanju saradnje s regionalnim organizacijama i okvirima kao što su Evropska zelena agenda za Zapadni Balkan, trogodišnji Evropski forum za smanjenje rizika od katastrofa i Ekonomsko-investicioni plan, koji su važni regionalni mehanizmi za rješavanje regionalnih izazova povezanih s rizicima od katastrofa, infrastrukturnim ograničenjima i upravljanjem globalnim javnim dobrima (uglavnom ekološkim) na regionalnom nivou. UN će isto tako podijeliti informacije o iskustvu zemalja koje bi Crna Gora mogla iskoristiti, između ostalog i preko programa jug-jug i triangularne saradnje.

2.7 Održivost

Ključni faktor koji doprinosi održivosti je činjenica da je UNSDCF izrađen uz konsultacije sa svim ključnim zainteresovanim stranama, sa ciljem da se podstakne osjećaj vlasništva i promoviše održivost. Strateški prioriteti kojima se bavi UNSDCF dobro su usklađeni s vizijom nacionalnog razvoja i Agendom 2030. Pristupanje EU je najvažniji nacionalni vanjskopolitički prioritet. UNSDCF će doprinijeti ubrzavanju ostvarenja SDG koji će takođe ubrzati napredak u različitim poglavljima u okviru pravne tekovine EU i pomoći Crnoj Gori da se uskladi s normama i standardima EU. UN su kroz aktivnost MAPS pokazale da su agenda za pristupanje EU i Agenda 2030 usko povezane. Usklađivanje s nacionalnim strateškim prioritetom dodatno će doprinijeti održivosti rezultata.

Pošto će UN raditi na podršci razvoju kapaciteta institucija i jačanju mehanizama za usklađivanje sa standardima EU, globalnim i regionalnim ljudskim pravima, pravima zaposlenih i ekološkim sporazumima, očekuje se da će rezultati biti održivi i nakon implementacije UNSDCF. Dalje, digitalna transformacija i „ozelenjavanje" ekonomije takođe će doprinijeti otpornosti i održivosti. Fokusiranjem na koherentnosti javne politike, upravljanje zasnovano na dokazima i koordinaciju (umjesto da rade na pilot projektima), UN će doprinijeti da rezultati budu trajni nakon što istekne UNSDCF.

Druge strategije za podsticanje održivosti bi obuhvatile: izgradnju jakih i širokih partnerstava, potencijalno učešće Vlade u podjeli troškova u okviru UNSDCF; zatim, izgradnju kapaciteta ključnih zainteresovanih strana u kreiranju javne politike, u izradi budžeta i finansiranju u skladu sa SDG; i jačanje koherentnog i na dokazima zasnovanog kreiranja javnih politika koje se oslanja na prikupljanje i korišćenje raščlanjenih podataka.

Pored toga, održivost će se graditi kroz međusobno povezanu prirodu utvrđenih ishoda i intervencija. Uticaj degradacije prirodnih resursa na zdravlje ljudi rješavaće se zajedno (Ishodi 1 i 3). Dalje, zdravstveni ishodi će se poboljšati kroz unaprijeđeni sistem socijalne i dječje zaštite i strateško ulaganje u razvoj ljudskog kapitala. Ulaganje u kvalitetno obrazovanje s jednakim pristupom, posebno za žene (Ishod 2), imaće povoljan uticaj na učešće žena u radnoj snazi i na

njihove izglede za zapošljavanje (Ishod 1), pored poboljšanih zdravstvenih ishoda kod samih žena i djece (Ishod 3). Doprinos socijalnoj i dječjoj zaštiti (Ishod 2) povezan je sa zdravljem i s ishodima učenja (Ishod 3), pa će zaštita djece biti integrisana u obrazovni sistem. Ulaganje u rani razvoj djeteta (Ishod 3) dovešće do izgradnje ljudskog kapitala koji je produktivan i otporan i može da doprinese održivom razvoju (Ishod 1).

Ishod koji doprinosi izgradnji kapaciteta institucija za upravljanje i čini ih aktivnim i transparentnim (Ishod 4) takođe će doprinijeti suzbijanju korupcije i učiniti privredu konkurentnijom i produktivnijom (Ishod 1), a efikasno fiskalno upravljanje (Ishod 1) rezultiraće poboljšanim ishodima povezanim s ljudskim kapitalom (Ishodi 2 i 3). Ishod 4, o upravljanju je višesektorski i kad kreiranje javne politike postane kohezivnije i zasnovano na dokazima, i uspostavi se poboljšana koordinacija i efikasnost, drugi ishodi će takođe biti bolji. Djelotvorna implementacija vladavine prava (Ishod 4) stvara povoljnije okruženje za privatna ulaganja (Ishod 1), unapređuje rezultate socijalne i dječje zaštite (ishodi 2 i 3) i socijalnu koheziju. Fokusiranje na žene i djevojčice iz zajednice Roma i Egipćana prilikom ulaganja u zdravstvo i obrazovanje (Ishod 3) donijeće veliku dobit u smislu njihovog učešća u društvenom, ekonomskom i političkom životu Crne Gore (Ishod 4).

Svijet je bio svjedok preokreta i zastoja u ostvarivanju SDG koje kriza kao što je pandemija može uzrokovati. Takav razvoj događaja može smanjiti fiskalni prostor, jer zemlje moraju trošiti na hitnu zdravstvenu zaštitu i ekonomske podsticaje za podršku pogođenima. To je isto tako prilika za bolju obnovu i investiranje u digitalizaciju privrede (ishodi 1 i 4), usluge kao što su zdravstvena zaštita, obrazovanje i socijalna i dječja zaštita (ishodi 2 i 3), uključujući izvršenje pravde i pružanje pravne pomoći (Ishod 4) radi promovisanja otpornosti i transparentnosti.

2.8 Konfiguracija UNCT

UNCT u Crnoj Gori činiće 18 agencija, fondova i programa od kojih će u zemlji 10 biti fizički prisutno, a osam neće fizički prisustvovati[8]. Sistem UN-a u Crnoj Gori je pouzdan, relevantan i sposoban partner Vladi i građanima u sprovođenju transformacionih promjena u Crnoj Gori. Agenda 2030 i okvir sa SDG služe kao referenca za Vladu i druge razvojne partnere. Kolektivni kapacitet UN iz cijelog sistema koristiće se za podršku Crnoj Gori u ubrzavanju ostvarivanja SDG.

Kao čuvar ljudskih prava, koji svoj mandat crpi iz Povelje UN-a, UN stavljaju ljude u centar razvoja. Pristup UN zasnovan je na ljudskim pravima, rodnoj ravnopravnosti i osnaživanju žena obezbjeđujući time da niko ne bude izostavljen. UN se zalažu za integrisani pristup razvoju koji kombinuje društvene, ekonomske i ekološke dimenzije. UN podržava Crnu Goru da uskladi svoje zakone s međunarodnim normama i standardima. UN rade s relevantnim Vladinim tijelima, s civilnim društvom i drugim partnerima da osiguraju poštovanje međunarodnih obaveza koje se odnose na ljudska prava, prava zaposlenih i životnu sredinu, kao i implementaciju relevantnih preporuka.

Partnerstvo UN-a s regionalnim i globalnim mrežama znanja i pristup međunarodnoj ekspertizi je njihova izrazita prednost prilikom davanja najaktuelnijih strateških savjeta i razmjene dobre prakse o složenim razvojnim izazovima koji zahtijevaju integrisana i inovativna rješenja. UN isto tako koriste regionalne tematske koalicije za brojna pitanja.

UN, s Agendom 2030 kao jedinom pokretačkom snagom i kao neutralan akter u Crnoj Gori, mogu mobilisati različite partnere koji dijele drugačija gledišta i pokrenuti razvojni diskurs o složenim pitanjima u okruženju bez pritisaka.

Prepoznajući da je Crna Gora zemlja visokog razvoja po mjeri čovjeka i višeg srednjeg dohotka, članica NATO, zemlja kandidat za članstvo u Evropskoj uniji, sprovedena je aktivnost utvrđivanja konfiguracije UNCT koja je zasnovana na potrebama i prilagođena da odgovori na prioritete na koje su se UN agencije obavezale u okviru UNSDCF. U ovu aktivnost bile su uključene agencije UN koje su fizički prisutne u zemlji, ali i agencije koje nijesu. Agencije UN koje su učestvovale u aktivnosti su mapirale svoje doprinose okviru UNSDCF i napravile detaljnu procjenu svojih kapaciteta (tehničkih, funkcionalnih i finansijskih), uključujući one u zemlji, po potrebi, i onoga što mogu iskoristiti preko svojih regionalnih/globalnih kancelarija, da bi ispunili obaveze iz okvira UNSDCF. Nakon toga je uslijedio sastanak UNCT 28. aprila 2022. na kojem je usvojena konfiguracija UNCT. Konstatovane su i promjene u konfiguraciji u odnosu na prethodni UNDAF. UNDRR, ITU i IFAD se priključuju i potpisaće UNSDCF. Takođe, UNSDCF će, na osnovu zahtjeva Vlade, potpisati i kancelarija OHCHR koja je sa svojim kapacitetima već dio Kancelarije stalnog koordinatora. Ostale agencije će možda kasnije, tokom datog vremenskog okvira, potpisati Okvir o saradnji.

Dogovoreno je da **će** se uspostaviti mehanizmi za izgradnju sinergije, izbjegavanje preklapanja i adresiranje nedostataka. UNCT ima cilj da uspostavi zajednički fond za postizanje SDG u zemlji i istraži inovativne instrumente finansiranja SDG povezane s tržištem. Međutim, UNCT isto tako prepoznaje da regionalna i globalna dešavanja mogu uticati na mobilizaciju resursa za UNSDCF. UNCT se složio da, poslije potpisivanja UNSDCF, sprovede mapiranje donatora i izradi strategiju mobilizacije resursa.

O konfiguraciji UNCT informisana je Vlada Crne Gore koja je tu konfiguraciju podržala.

8 UN agencije s fizičkim prisustvom, bez obzira na prirodu takvog prisustva, su: UNDP; UNOPS; WHO; IOM; UNHCR; UNICEF, UNIDO, ILO, OHCHR i FAO. Agencije bez fizičkog prisustva u zemlji su: UNECE, UN WOMEN, UNESCO, UNODC, UNDRR, ITU, IFAD i UNEP.

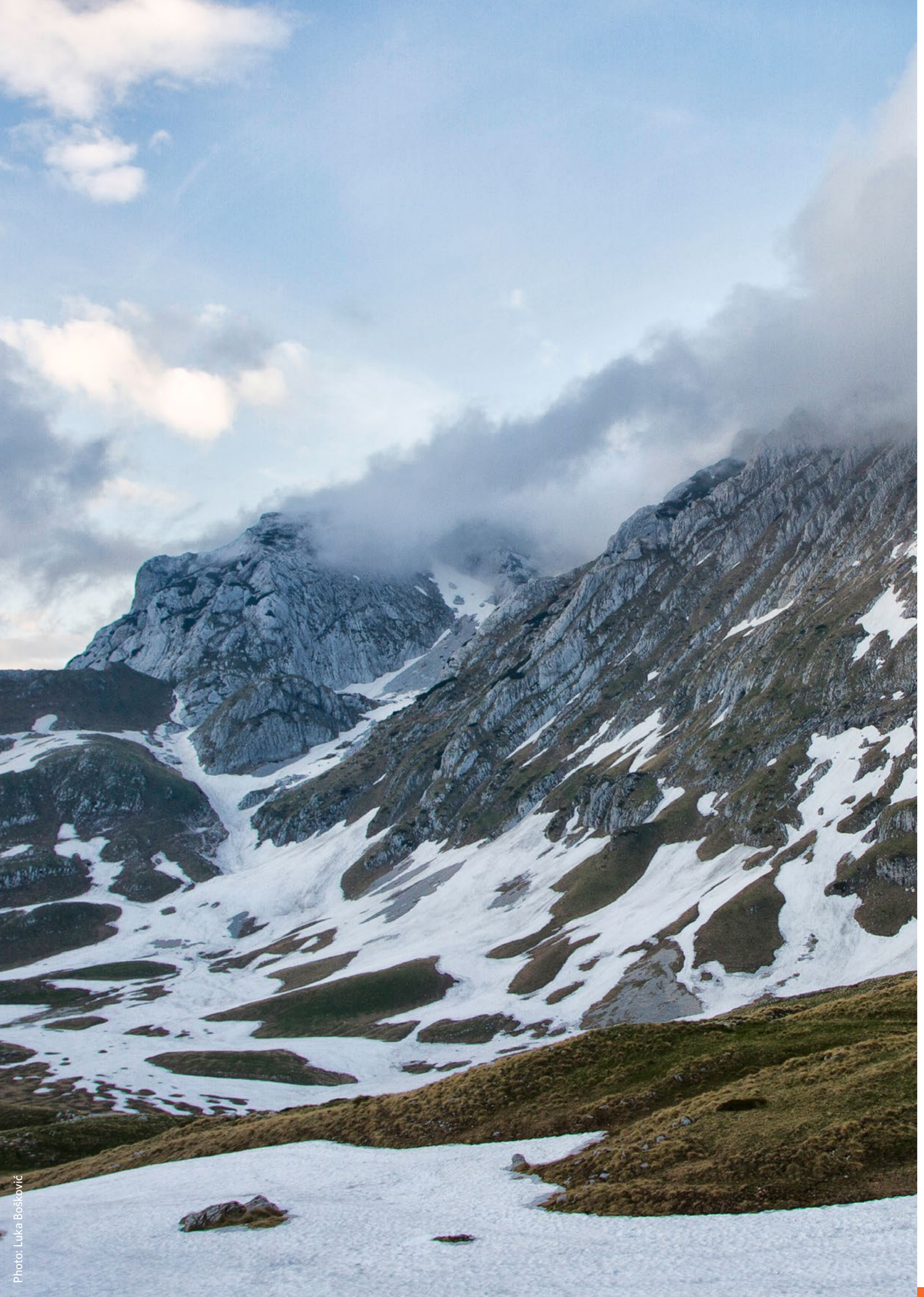

Photo: Luka Bošković

Poglavlje 3:
Plan implementacije UNSDCF

3.1 Upravljanje

3.1.1 Ukupna koordinacija

Program će se sprovoditi na nacionalnom nivou pod opštom koordinacijom Ministarstva vanjskih poslova (Vladino tijelo za koordinaciju). Nadležna Vladina tijela za specifične programe agencija sistema UN navedena su u Aneksu 2. Programske aktivnosti sprovodiće Vladina ministarstva, NVO, međunarodne organizacije i agencije sistema UN. UNSDCF će postati operativan kroz izradu zajedničkih planova rada (ZPR)[9] i/ili planova rada za određene agencije i, po potrebi, projektnih dokumenata koji opisuju konkretne rezultate koje treba ostvariti, i predstavljaće, po potrebi, sporazum između agencija iz sistema UN i pojedinačnih implementacionih partnera o korišćenju resursa. U mjeri u kojoj je to moguće, agencije i partneri sistema UN će za implementaciju programskih inicijativa koristiti minimum potrebne dokumentacije, odnosno potpisani UNSDCF i potpisane zajedničke ili pojedinačne agencijske planove rada i projektne dokumente. Po potrebi, međutim, projektni dokumenti se mogu pripremiti koristeći, između ostalog, relevantan tekst iz okvira UNSDCF i zajedničkih planova rada ili planova rada i/ili projektnih dokumenata pojedinačnih agencija[10].

Novčana pomoć za putne troškove, stipendije, honorare i druge troškove utvrđuje se po stopama koje su srazmjerne onima koje se primjenjuju u Crnoj Gori, ali ne mogu biti veće od onih koje se primjenjuju u sistemu Ujedinjenih nacija (kao što se navodi u cirkularnim dopisima Komisije za međunarodnu državnu službu – ICSC).

3.1.2 Zajednički upravni odbor

Zajednički upravni odbor (ZUO) Vlade Crne Gore i Ujedinjenih nacija biće najviše nadzorno tijelo za UNSDCF. Odborom će kopredsjedavati ministar vanjskih poslova i stalni koordinator UN u ime UNCT u Crnoj Gori. Članovi ZUO biće ključni partneri utvrđeni u okviru UNSDCF, a čine ih ključna vladina ministarstava i šefovi subjekata UN-a.[11] Međunarodne finansijske institucije, bilateralni razvojni partneri, predstavnici privatnog sektora i civilnog društva mogu biti pozvani na sastanke odbora. Sastav i članovi ZUO biće usaglašeni s Vladom Crne Gore.

ZUO će se sastajati jednom godišnje, obavljati strateški nadzor, usmjeravati proces realizacije okvira UNSDCF i obezbjeđivati njegovu usklađenost s promjenjivim kontekstom u zemlji, nacionalnim, regionalnim i međunarodnim razvojnim procesima, mehanizmima i ciljevima, kao i povezanost s drugim procesima kao što je proces pristupanja EU. ZUO će isto tako pružiti podršku mobilizaciji resursa za UNSDCF i identifikovati mogućnosti za finansiranje razvoja. ZUO će pratiti napredak, izazove i prilike i usmjeravati implementaciju UNSDCF. Po potrebi će davati smjernice o promjenama pravca djelovanja.

ZUO će analizirati godišnji izvještaj o napretku koji će pripremati UNCT kroz konsultacije s relevantnim vladinim partnerima. Stalni koordinator UN izvještaj će predstaviti ZUO. Izvještaj će se temeljiti na napretku u odnosu na zadatke iz Zajedničkog plana rada (ZPR). ZUO će takođe razmatrati i usvajati ZPR za narednu godinu.

---

9 U skladu sa Standardnim operativnim procedurama (SOP) za zemlje koje su usvojile pristup „djelujući kao jedno".

10 U slučaju UNDP-a, Vladin koordinacioni organ imenovaće Vladinu agenciju za saradnju koja je direktno odgovorna za učešće Vlade u svakom planu rada čiju implementaciju pomaže UNDP. Upućivanje na „partnere u implementaciji" znači „izvršna agencija(e)" na način na koji se taj termin koristi u SBAA. Kad je u planu rada prepoznato više partnera u implementaciji, određuje se glavni partner u implementaciji koji će biti odgovoran za organizaciju sastanaka, koordinaciju i cjelokupno praćenje (programsko i finansijsko) svih partnera u implementaciji prepoznatih u planu rada da bi se inputi dostavljali i aktivnosti preduzimale na koherentan način radi postizanja rezultata iz plana rada.

11 Spisak agencija koje će učestvovati u odboru biće naknadno utvrđen.

3.2 Upravljačka struktura za UNSDCF

3.2.1 Tim UN za zemlju (UNCT)

UNCT čine agencije, fondovi i programi UN, sa ili bez fizičkog prisustva u zemlji. UNCT je glavni mehanizam u Crnoj Gori za međuagencijsku koordinaciju, koherentnost i donošenje odluka. Stalni koordinator vodi i omogućava zajednički rad UNCT-a da bi obezbijedio djelotvornu koordinaciju aktivnosti na nivou zemlje radi postizanja strateških rezultata dogovorenih u okviru UNSDCF u skladu s Okvirom UN za upravljačku odgovornost (MAF), Poveljom UN i međunarodnim normama i standardima. UNSDCF, koji se usaglašava s Vladom, predstavlja najvažniji instrument za planiranje i sprovođenje razvojnih aktivnosti Ujedinjenih nacija u Crnoj Gori, kao podrška njenim razvojnim prioritetima. Članovi UNCT-a i dalje odgovaraju svojim agencijama za svoje pojedinačne mandate i stalnom koordinatoru za njihov doprinos dogovorenim rezultatima utvrđenim u okviru UNSDCF, u skladu sa MAF.

UNCT će se sastajati najmanje jednom mjesečno i omogućiti učešće subjekata UN koji nijesu prisutni u zemlji, kao i na kvartalnoj osnovi, u cilju sagledavanja napretka s implementacijom okvira UNSDCF. UNCT će davati smjernice rezultatskim grupama, radnim grupama i programskim grupama za podršku, koje se formiraju za djelotvorne implementacije okvira UNSDCF, kao što je objašnjeno u nastavku.

3.2.2 Rezultatske grupe

Za potrebe djelotvorne implementacije okvira UNSDCF, interne koordinacije i koherentnog pristupa cijelog sistema UN analizi, planiranju, implementaciji i monitoringu okvira UNSDCF, za svaku oblast strateških prioriteta biće formirana jedna rezultatska grupa. Pošto u okviru UNSDCF postoje tri strateške prioritetne oblasti, UNCT će uspostaviti tri rezultatske grupe kao podršku implementaciji okvira UNSDCF[12], i to:

- **Inkluzivan ekonomski razvoj i održivost životne sredine**
- **Razvoj ljudskog kapitala, smanjenje ranjivosti, socijalna inkluzija**
- **Socijalna kohezija, upravljanje usmjereno na ljude, vladavina prava i ljudska prava**

Članovi tih rezultatskih grupa biće stručnjaci iz subjekata UN-a koji čine UNCT, bez obzira na njihovo prisustvo u zemlji, i predstavnici Vlade iz relevantnih resornih ministarstava/direktorata. Po potrebi se mogu uključiti i dodatni eksterni članovi. Svakom rezultatskom grupom kopredsjedavaće predstavnik subjekat UN i predstavnik Vlade. Sastancima rezultatskih grupa prisustvovaće i najmanje jedan predstavnik RCO. Šefovi rezultatskih grupa dostavljaće timu UNCT izvještaje o napretku.

Rezultatske grupe će prvenstveno biti odgovorne za izradu i ažuriranje zajedničkih planova rada, planova praćenja, evaluacije i sticanja znanja (MEL) i finansijskih okvira za postizanje rezultata iz okvira UNSDCF. Rezultatske grupe će tokom implementacije okvira UNSDCF identifikovati mogućnosti za zajedničko programiranje i zalaganje UN, izazove i prilike za sticanje novih znanja. Kontinuirano će pratiti rezultate, promjenjivi kontekst u zemlji i rizike i kroz Zajednički plan rada preporučiti promjenu pravca djelovanja za UNSDCF.

12 Rezultatska grupa za Strateški prioritet 2 (Razvoj ljudskog kapitala, smanjenje ranjivosti, socijalna inkluzija) može se dalje podijeliti u dvije grupe ishoda, zavisno od naknadnog dogovora.

Rezultatske grupe daće doprinos RCO u izradi Godišnjeg pregleda ostvarenog napretka prije sastanaka Zajedničkog upravnog odbora. Prilikom izrade tog pregleda, RCO i rezultatske grupe konsultovaće ključne zainteresovane strane, uz podršku RCO. Rezultatske grupe će obezbijediti da se informacije koje se odnose na ZPR i napredak u implementaciji redovno ažuriraju u UN INFO. Rezultatske grupe će raditi na realizaciji plana MEL u svojoj oblasti i najvažnije rezultate podijeliti sa Zajedničkim komunikacijskim timom UN za potrebe zajedničke komunikacije i promovisanja. Rezultatske grupe će isto tako dati doprinos integrisanju vodećih principa, uključujući princip „ne izostaviti nikoga“, i nastojanjima da se agencije UN ujednačeno pridržavaju tih principa. Budući da je funkcija monitoringa i evaluacije integralni dio rezultatskih grupa, RCO će koordinisati inpute za monitoring i evaluaciju, ažurirati konsolidovani plan za MEL i formirati ad hoc tim za organizaciju završne evaluacije okvira UNSDCF.

Rezultatske grupe se mogu, preko RCO, povezati s bilo kojom radnom grupom koju je Vlada formirala za potrebe implementacije strategije NSOR.

3.2.3 Tematske grupe UN i programske grupe UN za podršku

Sljedeće tematske i programske grupe za podršku, kao što je predstavljeno u nastavku, pružaju dodatnu pomoć timu UNCT u implementaciji okvira UNSDCF.

UN tematske radne grupe

UNCT će formirati nekoliko tematskih grupa za međusektorske oblasti radi pružanja tehničke podrške Rezultatskim grupama/UNCT.

Radna grupa za rodnu ravnopravnost i ljudska prava nastaviće s integrisanjem rodne ravnopravnosti i osnaživanja žena u UNSDCF u svim fazama. Pored toga, ova grupa će uspostaviti sistem odgovornosti i promovisati bolju koordinaciju između subjekata UN za rodnu ravnopravnost i osnaživanja žena. Grupa će takođe promovisati integrisanje pristupa zasnovanih na ljudskim pravima u UNSDCF u svim fazama, i obezbijediti ulazne podatke za mehanizme UN za praćenje ljudskih prava (tijela zasnovana na ugovorima i tijela zasnovana na povelji).

Radna grupa za SDG nastaviće da usklađuje napore sistema UN u Crnoj Gori da djeluje kao jedan i podržati ubrzanu implementaciju agende održivog razvoja u skladu s okvirom UNSDCF i njegovih ishoda. Radna grupa će se posebno fokusirati na praćenje implementacije preporuka iz MAPS, na pomoć u identifikaciji mehanizama za finansiranje SDG, doprinijeće upravljanju podacima i praćenju rezultata za održivi razvoj, kao i promovisanju SDG i NSOR.

UNCT po potrebi može formirati i druge radne grupe.

UN programski timovi za podršku

Tim za upravljanje poslovnim procesima (OMT)

Tim za upravljanje poslovnim procesima u okviru sistema UN u zemlji (OMT) pruža podršku i savjetuje UNCT u vezi s harmonizacijom i pojednostavljivanjem poslovnih procesa, doprinosi realizaciji UNSDCF i uvođenju novih oblika saradnje i inicijativa za period od pet godina. OMT revidira i nadgleda implementaciju Strategije za poslovne procese (BOS 2.0) na godišnjoj osnovi, kako bi se realizovali rezultati UNSDCF.

OMT će istražiti nove mogućnosti za zajedničke poslove od značaja u okviru BOS 2.0 i obezbijediti ekspertizu i resurse da bi se ostvarila ušteda i efikasnost kroz ekonomiju obima, zajednički pregovarački potencijal za dugoročne ugovore (LTAs) i unaprijedio monitoring i evaluacija zajedničkih poslova.

Timom OMT rukovodi šef jedinice za poslovne procedure iz agencije sistema UN. Za članove se imenuju neki od viših operativnih službenika iz svake agencije koja je dio sistema UN.

Zaključno s početkom 2022. godine, sistem UN u Crnoj Gori koristi 14 dugoročnih ugovora za različite usluge: recepcija, internet, obezbjeđenje, održavanje zgrade, čišćenje, putovanja, media kliping, prevodilacke usluge, snabdijevanje kancelarijskim materijalom, gorivo, štampanje, taksi usluge i iznajmljivanje zvučne opreme. Ušteda od oko 250.000 EUR ostvarena je u periodu od pet godina. Sistem UN u Crnoj Gori implementira osam dodatnih zajedničkih usluga/praksi koje nijesu uključene u dugoročne ugovore kao što

su istraživanja vezana za ljudske resurse, rodni paritet; sprovodi Plan za prevenciju seksualnog zlostavljanja i ekploatacije; i realizuje aktivnosti vezane za inkluziju osoba sa smetnjama u razvoju kao sto je razumni smještaj za osobe s invaliditetom, trening osoblja UN, mapiranje fizičke i digitalne pristupačnosti za osobe s invaliditetom. OMT će u narednom programskom periodu uložiti poseban napor na unapređenje poslovnih procesa kad su u pitanju osobe s invaliditetom.

Zajednički tim UN za komunikacije

Zajednički tim UN za komunikacije (JCT) formiran je sa ciljem da se obezbijedi djelotvorna, koordinisana i koherentna komunikacija, vidljivost rada UN i rezultata postignutih zajedno s ključnim nacionalnim akterima tokom ciklusa okvira UNSDCF. Kroz zajedničku komunikaciju i promovisanje UN usklađeno s Agendom 2030, JCT će obezbijediti da UN zajedno saopštavaju poruke, ističući pritom zajednički rad timova UN i individualni rad i mandate svakog subjekta UN.

JCT će izraditi petogodišnju zajedničku komunikacionu strategiju UN, koja će biti usklađena s UNSDCF i koja će se operativno primjenjivati kroz godišnje planove rada, da bi se osigurala relevantna, prilagođena i ciljana komunikacija i promocija tokom ciklusa UNSDCF. UNCT će obezbijediti da JCT bude adekvatno finansiran za obavljanje svojih poslova.

JCT čine službenici za komunikacije ili kontakt osobe iz organizacija UN koje učestvuju u timu UNCT, a koji su odgovorni za implementaciju zajedničke komunikacione strategije i godišnjih planova rada.

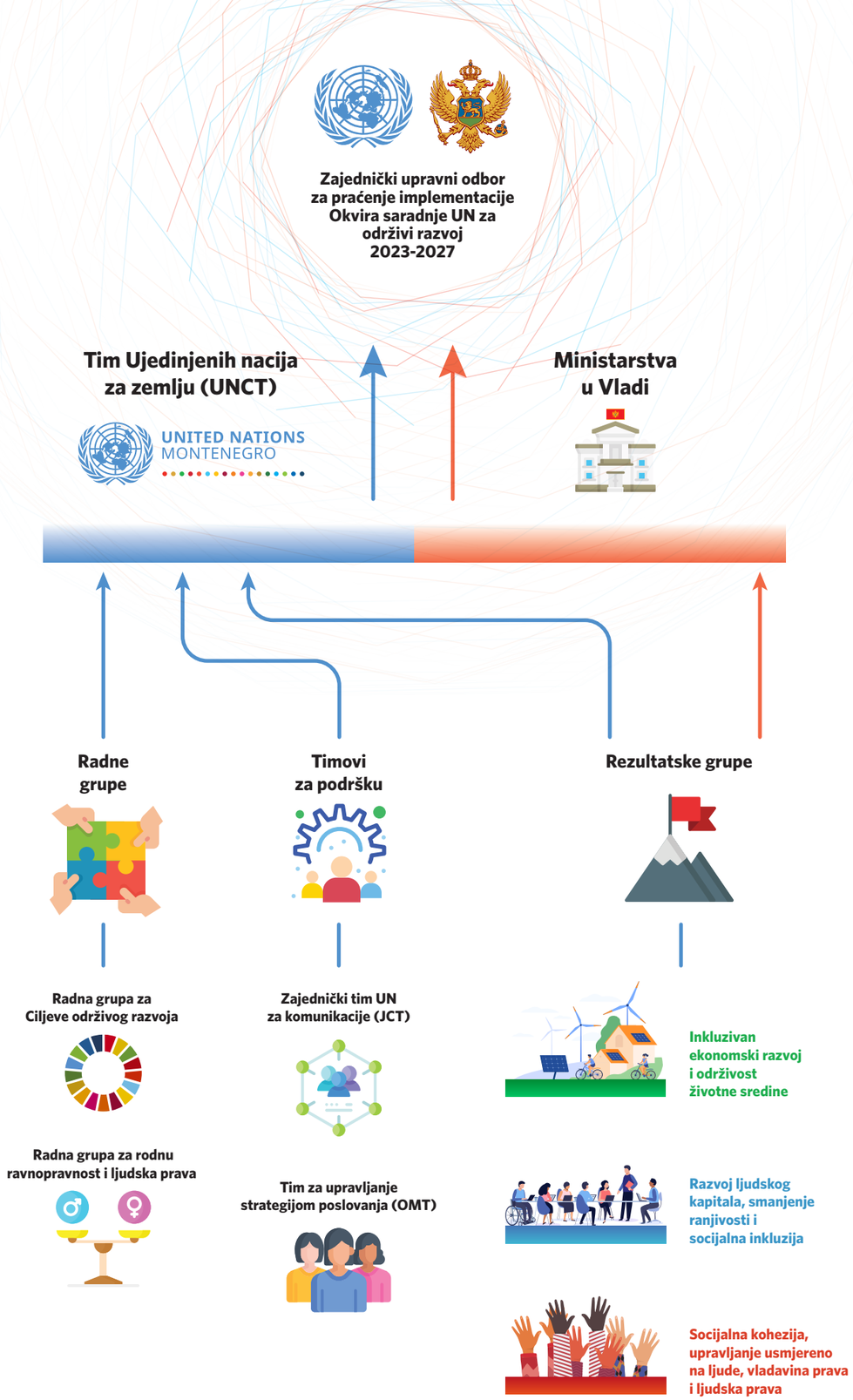

3.3 Obezbjeđivanje resursa za UNSDCF

Sredstva za okvir UNSDCF koristiće se na katalitički način – za mobilizaciju drugih resursa. S obzirom na status Crne Gore kao zemlje s višim srednjim dohotkom, sopstveni resursi UN-a biće ograničeni i UN će morati da mobilišu sredstva od razvojnih partnera, iz vertikalnih fondova (kao što su GEF, GCF), privatnog sektora i kroz učešće Vlade u troškovima. Pitanje finansiranja okvira UNSDCF biće usklađeno sa širim pitanjem finansiranja SDG, pri čemu se aktivnost utvrđivanja obima finansiranja SDG odvija zajedno s izradom okvira UNSDCF. Kroz tijesnu saradnju s Ministarstvom finansija i drugim zainteresovanim stranama, UN u Crnoj Gori podržaće izgradnju kapaciteta za poboljšanje raspodjele resursa prema SDG i nacionalnim prioritetima u skladu s Agendom 2030.

Montenegro Acceleration Fund

Crna Gora je takođe u procesu pripreme mehanizma za podsticanje finansiranja strateških intervencija u okviru procesa pristupanja EU i implementacije Agende za održivi razvoj 2030. Ovaj mehanizam zajednički pripremaju Vlada Crne Gore i Sistem Ujedinjenih nacija, a cilj je da privuče partnere koji trenutno nemaju značajne programe prisutne u razvoju Crne Gore. Namjera je i da se ovaj mehanizam koristi za testiranje inovativnih modaliteta finansiranja koji trenutno ne postoje u ovom kontekstu.

Agencije sistema UN pružiće podršku razvoju i implementaciji aktivnosti u okviru Okvira saradnje, koje mogu uključivati tehničku podršku, novčanu pomoć, zalihe, robu i opremu, usluge nabavke, transport, sredstva za zastupanje, istraživanja i studije, konsultacije, razvoj, praćenje i evaluaciju programa, aktivnosti obuke i podršku osoblju. Dio podrške subjekata sistema UN može se pružiti nevladinim organizacijama prema dogovoru u okviru pojedinačnih planova rada i projektnih dokumenata.

Dodatna podrška može uključivati pristup globalnim informacionim sistemima kojima upravlja organizacija UN, mreži kancelarija agencija sistema UN u zemljama i specijalizovanim informacionim sistemima, uključujući spiskove konsultanata i pružaoca razvojnih usluga, i pristup podršci koju pruža mreža specijalizovanih agencija, fondova i programa UN-a. Agencije sistema UN imenovaće osoblje i konsultante za razvoj programa, podršku programa, tehničku pomoć, kao i aktivnosti monitoringa i evaluacije.

U zavisnosti od godišnjih analiza i napretka u implementaciji programa, sredstva agencija iz sistema UN-a raspoređuju se po kalendarskim godinama i u skladu s okvirom UNSDCF. Ti budžeti biće analizirani i detaljno razrađeni u planovima rada i projektnim dokumentima. Uz međusobnu saglasnost Vlade i subjekata razvojnog sistema UN, sredstva koja donatori ne opredijele agencijama razvojnog sistema UN za određene aktivnosti mogu se preraspodijeliti na druge, programski jednako vrijedne aktivnosti.

3.4. Izvođenje instrumenata programiranja agencija UN iz okvira UNSDCF

UNCT će preko RCO obezbijediti da instrumenti pojedinačnih agencija za programiranje doprinose implementaciji ishoda i rezultata iz okvira UNSDCF. To će se postići zajedničkim planiranjem rada, redovnim sastancima rezultatskih grupa, radnih grupa i timova za programsku podršku, kao i sastancima ZUO. Od većine subjekata UN zahtijeva se da obezbijede da njihov program direktno doprinosi okviru UNSDCF i da je s njim usklađen. Ishodi iz okvira UNSDCF i indikatori postaju ishodi i indikatori ovih instrumenata programiranja. RC takođe dostavlja pismo podrške prije nego što agencije UN-a predstave programe svojim izvršnim odborima.

3.5. Zajednički planovi rada

Zajednički planovi rada su ključni instrument u implementaciji okvira UNSDCF. UNSDCF će u Crnoj Gori biti operacionalizovan kroz ZPR. ZPR će na godišnjoj osnovi izrađivati UN, a usvajati ZUO. ZPR će detaljno obuhvatiti ishode, rezultate, resurse, ciljeve i indikatore SDG, kao i komponente rodne ravnopravnosti i ljudskih prava. ZPR će zajedno izrađivati sve agencije UN (rezidentne i nerezidentne) i to direktno u sistemu UN INFO.

ZPR predstavljaju osnovu za Godišnji pregled ostvarenog napretka i Godišnji izvještaj o rezultatima za zemlju koje izrađuje RCO na osnovu inputa koje dobije od rezultatskih grupa. ZPR će biti usklađeni s okvirom SDG i s nacionalnim prioritetima Crne Gore i biće predmet godišnjih pregleda čiji je cilj da se procijeni ostvareni napredak i, po potrebi, predlože izmjene pravca djelovanja, s obzirom na promjenjivi kontekst u zemlji. Rezultati u ZPR odražavaju zbir podrezultata (ili aktivnosti) koji su „doprinosi pojedinačne agencije“ rezultatu za koji je ona odgovorna.

U mjeri u kojoj je to moguće, agencije i partneri sistema UN će za implementaciju programskih inicijativa koristiti minimum neophodnu dokumentaciju, a to su naime potpisani UNSDCF, potpisani zajednički planovi rada i projektni dokumenti. Međutim, po potrebi, projektni dokumenti se mogu izraditi koristeći, između ostalog, relevantni tekst iz okvira UNSDCF i zajedničke ili agencijske radne planove i/ili projektne dokumente.

3.6 Strategija poslovanja

Sistem UN nastaviće da analizira, ažurira i širi svoju strategiju poslovanja (BOS) radi postizanja rezultata iz CF. OMT će ispitati nove mogućnosti za zajedničke usluge koje imaju veliki efekat kao dijela strategije BOS 2.0 i obezbijediti stručno znanje i resurse za postizanje veće uštede i efikasnosti kroz ekonomiju obima, kolektivno pregovaranje s dugoročnim ugovorima (LTA) i poboljšano praćenje i evaluaciju zajedničkih usluga podrške. Od 2022. godine strategija BOS obezbjeđuje saradnju u 18 zajedničkih usluga, kao i usluge povezane s PSEA i inkluziju osoba s invaliditetom, kao što je razumno prilagođavanje. OMT će takođe ispitati dodatne mogućnosti za postupke nabavke koji su rodno odgovorni, uključivanje osoba s invaliditetom i usluge zelene energije.

3.7 Modaliteti za novčane transfere

Odredbe u nastavku odnose se na agencije UN – UNICEF i UNDP – koje vrše direktne novčane transfere partnerima u implementaciji, u skladu s harmonizovanim pristupom novčanim transferima (HACT).

Svi novčani transferi partneru u implementaciji zasnovani su na planovima rada[13], dogovorenim između partnera u implementaciji i agencija iz sistema UN-a.

Agencije iz sistema UN mogu vršiti novčane transfere za aktivnosti detaljno navedene u planovima rada koristeći sljedeće modalitete:

1. Novac se direktno prebacuje partneru u implementaciji:
    a. prije početka aktivnosti (direktni novčani transfer), ili
    b. nakon završetka aktivnosti (nadoknada).
2. Direktno plaćanje dobavljačima ili trećim stranama za obaveze koje su izvršili partneri u implementaciji na osnovu zahtjeva koje potpisuje ovlašćeni službenik partnera u implementaciji.
3. Direktna plaćanja dobavljačima ili trećim stranama za obaveze koje su izvršile agencije iz sistema UN-a za podršku aktivnostima dogovorenim s partnerima u implementaciji.

13 Odnosi se na godišnje, dvogodišnje ili višegodišnje planove rada samih agencija ili rezultatskih grupa.

Direktni novčani transferi potražuju se i isplaćuju za periode implementacije programa koji nijesu duži od tri mjeseca. Nadoknada prethodno odobrenih troškova potražuje se i isplaćuje tromjesečno ili nakon završetka aktivnosti. Agencije iz sistema UN-a nijesu u obavezi da nadoknade troškove koje je napravio partner u implementaciji a koji premašuju odobrene iznose.

Nakon završetka određene aktivnosti, sva preostala sredstava se vraćaju ili programiraju kroz zajednički dogovor između partnera u implementaciji i agencija iz sistema UN-a.

Modaliteti novčanih transfera, veličina isplata, kao i obim i učestalost aktivnosti osiguranja mogu zavisiti od zaključaka analize kapaciteta za upravljanje javnim finansijama u slučaju vladinog partnera u implementaciji[14] i procjene kapaciteta za finansijsko upravljanje subjekta koji nije partner UN u implementaciji. Kvalifikovani konsultant, kao što je javna računovodstvena firma, koju odaberu agencije iz sistema UN-a, može sprovesti takvu procjenu, u kojoj učestvuje i partner u implementaciji. Partner u implementaciji može učestvovati u izboru konsultanta.

Modaliteti novčanih transfera, veličina isplata, kao i obim i učestalost aktivnosti osiguranja mogu se promijeniti u toku implementacije programa na osnovu zaključaka o praćenju programa, praćenju i izvještavanju o rashodima i na osnovu revizije.

U slučaju direktnog novčanog transfera ili nadoknade, agencije iz sistema UN-a obavještavaju partnera u implementaciji o iznosu koji su odobrile agencije iz sistema UN-a i isplaćuju sredstva partneru u implementaciji u roku od 30 dana.

U slučaju direktnog plaćanja dobavljačima ili trećim licima za obaveze koje su izvršili partneri u implementaciji na osnovu zahtjeva koje potpisuje ovlašćeni službenik partnera u implementaciji, ili dobavljačima ili trećim stranama za obaveze koje su izvršile agencije iz sistema UN-a za podršku aktivnostima koje su dogovorene s partnerima u implementaciji, agencije sistema UN-a vrše plaćanje u roku od 30 dana.

Agencije iz sistema UN-a nemaju nikakvu direktnu odgovornost prema ugovornim aranžmanima zaključenim između partnera u implementaciji i dobavljača kao treće strane.

Kad agencije iz sistema UN-a i druga agencija iz sistema UN-a obezbjeđuju novac istom partneru u implementaciji, praćenje programa, finansijsko praćenje i revizija sprovode se zajedno ili koordinisano s tim agencijama iz sistema UN-a.

Partneri u implementaciji koristiće standardni izveštaj o ovlašćenju fonda i uvjerenju o troškovima (FACE), koji odražava linije aktivnosti plana rada, da traže oslobađanje sredstava ili da obezbijede sporazum kojim će relevantna agencija UN nadoknaditi ili direktno platiti planirane izdatke. Partneri za implementaciju koristiće FACE za izvještavanje o korišćenju primljenog novca. Partner za implementaciju identifikovaće imenovane zvaničnike ovlašćene da daju detalje o računu, zahtijevaju i ovjeravaju upotrebu gotovine. FACE će biti sertifikovan od strane imenovanog zvaničnika partnera za implementaciju.

Gotovina koja se prebacuje partnerima za implementaciju treba da se troši samo u svrhu aktivnosti i u vremenskom okviru kako je dogovoreno u planovima rada.

Novac koji primi Vlada i NVO koje su nacionalni partneri za implementaciju, koristiće se u skladu s utvrđenim nacionalnim propisima, politikama i procedurama u skladu s međunarodnim standardima, posebno osiguravajući da se gotovina troši za aktivnosti kako je dogovoreno u planovima rada, i osiguravajući da izvještaji o korišćenju sve primljene gotovine dostavljaju relevantnoj agenciji UN u roku od šest meseci od prijema sredstava. Tamo gdje bilo koja od nacionalnih regulativa, politika i procedura nije u skladu s međunarodnim standardima, primjenjivaće se finansijska i druga srodna pravila agencije sistema UN.

U slučaju međunarodnih NVO i međuvladinih partnera za implementaciju, primljena gotovina će se koristiti u skladu s međunarodnim standardima, posebno osiguravajući da se gotovina troši za aktivnosti kako je dogovoreno u planovima rada, i osiguravajući da se izvještaji o potpunom korišćenju svog primljenog novca dostavljaju relevantnoj agenciji UN u roku od šest mjeseci nakon prijema sredstava.

Da bi se olakšale zakazane i posebne revizije, svaki partner za implementaciju koji prima gotovinu od relevantne agencije UN obezbijediće agenciji sistema UN ili njenom predstavniku blagovremen pristup:

- kompletnoj finansijskoj evidenciji koja se odnosi na transakcije gotovinskih transfera koje je obezbijedila relevantna agencija sistema UN, zajedno s relevantnom dokumentacijom;
- kompletnoj relevantnoj dokumentaciji i podacima o osoblju koje je uključeno u funkcionisanje strukture interne kontrole implementacionog partnera kroz koju su prošli transferi gotovine.

O nalazima svake revizije izvještavaće se implementacionom partneru i relevantnoj agenciji UN-a. Svaki implementacioni partner će dalje:

- Primiti i pregledati revizorski izvještaj koji su izdali revizori.
- Obezbijediti blagovremenu izjavu o prihvatanju ili odbijanju bilo koje preporuke revizije relevantnoj agenciji UN i vrhovnoj revizorskoj instituciji (VRI), tako da revizori uvrste ove izjave u njihov konačni revizorski izvještaj prije nego što ga podnesu relevantnoj organizaciji UN.
- Preduzme blagovremene radnje za adresiranje prihvaćenih preporuka revizije.
- Izvještaj o preduzetim radnjama za sprovođenje prihvaćenih preporuka agencijama sistema UN i VRI, na kvartalnoj osnovi (ili prema direktnom dogovoru).

Vrhovna revizorska institucija (VRI) može da sprovede reviziju partnera u implementaciji koji predstavljaju Vladu. Ako VRI odluči da ne pokrene reviziju određenih partnera u implementaciji u skladu s onom učestalošću i obimom koje zahtijevaju agencije iz sistema UN-a, onda agencije iz sistema UN-a naručuju revizije koje će sprovesti revizorske organizacije iz privatnog sektora.

14 U kontekstu ove klauzule,UN uključuje MFI.

Okvir saradnje Ujedinjenih nacija za održivi razvoj (UNSDCF) — *Crna Gora 2023-2027.*

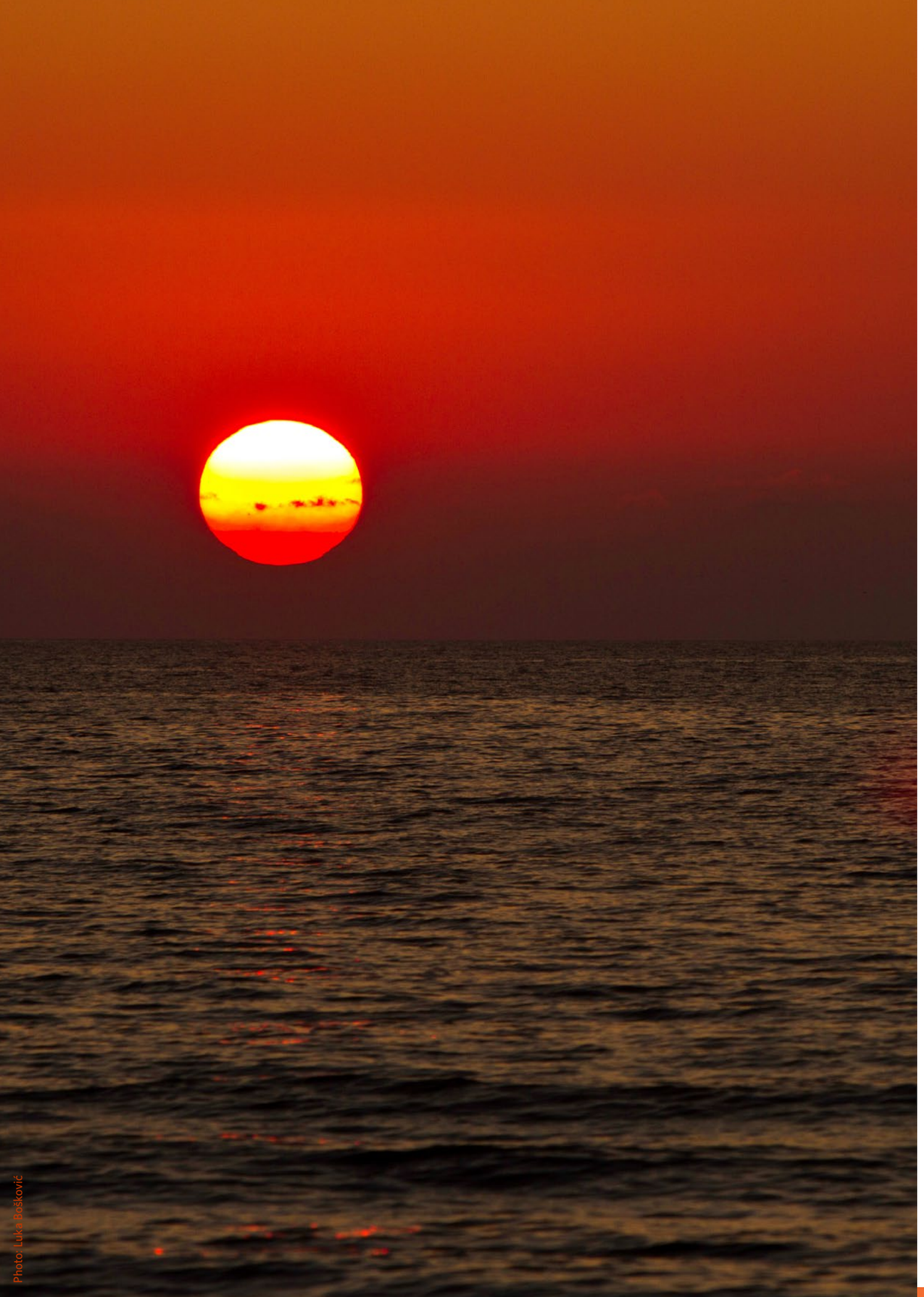

Photo: Luka Bošković

Poglavlje 4:
Monitoring i evaluacija

4.1 Ažuriranje CCA

Imajući u vidu najnovije dokaze i podatke, uključujući one o uticaju pandemije kovida 19, kao i razvojnu perspektivu Crne Gore, Opšta analiza UN za Crnu Goru biće ažurirana. Zadatak će preuzeti međuagencijska radna grupa UN-a pod ukupnim vođstvom tima UNCT, a uz podršku rezultatskih i radnih grupa.

4.2 Monitoring zajedničkih planova rada

Rezultatske grupe će tokom implementacije UNSDCF biti zadužene za MEL planove za svoje pojedinačne oblasti. Rezultatske grupe pružaće podršku timu UNCT u redovnom monitoringu UNSDCF.

Rezultatske grupe će, uz podršku RCO, obezbijediti da aktivnosti agencija UN koje se odnose na monitoring, evaluaciju i sticanje znanja budu koordinisane i usklađene s aktivnostima praćenja, evaluacije i sticanja znanja iz UNSDCF. Rezultatske grupe će isto tako obezbijediti da posebne aktivnosti praćenja i evaluacije agencija UN, povezane s njihovim sopstvenim rezultatima i resursima (doprinosi agencija), budu evidentirane od strane relevantnih agencija UN direktno u UN INFO da bi se omogućilo djelotvorno izvještavanje o rezultatima UNSDCF.

Ad hoc grupa, uz podršku rezultatskih grupa, upravljaće završnom evaluacijom UNSDCF, tako što će obezbijediti da potrebni dokazi o svakom indikatoru, kao i izvještaji tima UNCT i izvori informacija budu pripremljeni značajno unaprijed. Indikatori iz Rezultatskog okvira usklađeni su s nacionalnim indikatorima SDG u mjeri u kojoj je to moguće. U pitanju su indikatori za koje su redovni i pouzdani podaci dostupni iz nacionalnih izvora. Praćenje rezultata iz oblasti rodne ravnopravnosti dodatno će podržati Radna grupa za rodnu ravnopravnost i ljudska prava.

Najvažniji izvori podataka za praćenje i izvještavanje o implementaciji UNSDCF biće: Uprava za statistiku Crne Gore (MONSTAT), EU SILC, MICS, Anketa o radnoj snazi, Balkanski barometar RCC-a, Dobrovoljni nacionalni pregledi, nacionalni i izvještaji tima UNCT prema mehanizmima za ljudska prava (ugovorna tijela, UPR, ažuriranje preporuka Posebnih procedura Savjeta UN za ljudska prava), saopštenja, izvještaji i završna zapažanja ugovornih tijela UN-a, podaci iz projekata agencija UN, izvještaji o brojnim istraživanjima koje su sprovodile različite agencije UN-a, kao i globalni izvještaji i indeksi.

Partneri u implementaciji su saglasni da će sarađivati s agencijama iz sistema UN-a u praćenju svih aktivnosti koje dobiju podršku s novčanim transferima i omogućiće pristup relevantnim finansijskim evidencijama i službenicima odgovornim za rad s novčanim sredstvima koja obezbjeđuju agencije iz sistema UN-a. U tom smislu, partneri u implementaciji su saglasni da se obave:

1. Periodični pregledi i provjere na licu mjesta njihovih finansijskih podataka od strane agencija iz sistema UN-a ili, po potrebi, njihovih predstavnika, onako kako je opisano posebnim klauzulama njihovih dokumenata o angažmanu/ugovora s agencijama iz sistema UN-a.
2. Programska praćenja aktivnosti u skladu sa standardima agencija iz sistema UN-a i smjernicama za posjete lokacijama i monitoring na terenu.
3. Posebne ili planirane revizije. Svaka organizacija UN-a, u saradnji s drugim agencijama iz sistema UN-a (po potrebi i uz konsultacije s odgovarajućim koordinacionim ministarstvom) utvrdiće godišnji plan revizije, pritom dajući prioritet revizijama partnera u implementaciji kojima velike iznose novčane pomoći obezbjeđuju agencije iz sistema UN-a i onima čije je kapacitete finansijskog upravljanja potrebno ojačati.

4.3 Praćenje razvojnih rizika i mogućnosti

Mehanizmi za monitoring će isto tako omogućiti informisanje tima UNCT o novonastalim rizicima za postizanje rezultata UNSDCF i novim mogućnostima.

Ključni rizici, definisani u poglavlju 2.2, ublažiće se usklađivanjem UNSDCF s nacionalnim prioritetima i pristupanjem EU, izgradnjom snažnog i širokog partnerstva, podsticanjem Vlade da preuzme dio troškova, jačanjem kapaciteta u Vladi i konfiguracijom UN-a tako da budu fleksibilne i agilne da brzo odgovore na novonastale situacije. UN će sprovesti detaljnu prethodnu analizu i postupati u skladu s društvenim i ekološkim standardima sa ciljem da izbjegne nenamjernu štetu koju bi njihove intervencije mogle uzrokovati. Postoji i prilika za bolji oporavak – zelen, digitalan i inkluzivan. Crna Gora može iskoristiti i regionalne resurse i okvire UNSDCF da unaprijedi razvojne rezultate.

4.4 Godišnji pregled ostvarenog napretka i Izvještaj o rezultatima

UNSDCF će biti predmet Godišnjeg pregleda ostvarenog napretka od strane Zajedničkog upravnog odbora. Pregled će se zasnivati na izvještaju koji zajednički priprema UNCT, uz podršku upravljačkih struktura (rezultatskih grupa, radnih grupa i grupa za podršku) i relevantnih partnera iz Vlade. Izvještaj prikazuje objedinjene rezultate agencija UN – koje su dale doprinos, uključujući agencije koje fizički nijesu prisutne u Crnoj Gori. U izvještaju se ne predstavlja samo napredak postignut u odnosu na planirane rezultate iz ZPR, već se dokumentuju i stečena znanja i uključuju u plan sticanja znanja agencija UN. Tokom izrade pregleda, ZUO će preporučiti izmjene pravca djelovanja, ako ih ima, u strategijama, rezultatima i resursima ili aranžmanima za implementaciju, sa ciljem da UNSDCF bude djelotvorniji. Izvještaj će se oslanjati na nacionalne izvore podataka i povezati ih s dokazima proisteklim iz implementacije UNSDCF.

Godišnji pregled ostvarenog napretka biće dostavljen najvažnijim zainteresovanim stranama uključujući Vladu, implementacione partnere, privatni sektor i civilno društvo. Pregled će biti predstavljen i dostupan široj javnosti. Godišnji pregled ostvarenog napretka će isto tako poslužiti kao izvor informacija za Vladine tematske i sektorske preglede, a koristiće se i u okviru izrade sljedećeg Dobrovoljnog nacionalnog izvještaja.

4.5 Plan evaluacije

Završna evaluacija okvira UNSDCF biće sprovedena tokom pretposljednje godine ciklusa UNSDCF, uz konsultacije s Vladom. Evaluacija će dokumentovati postignute rezultate u odnosu na planirane rezultate, u skladu s Rezultatskim okvirom i ZPR. Ad hoc grupa formirana za potrebe evaluacije UNSDCF pružiće podršku timu UNCT u organizaciji evaluacije. Obezbijediće se da rezultati pojedinačnih agencija UN budu ispravno i sveobuhvatno prikazani i obuhvaćeni u evaluaciji. Rezultatske grupe i ad hoc grupa će u tu svrhu obezbijediti dostavljanje potpunih informacija o napretku ili o problemima specifičnim za agenciju, a koje bi mogle biti od koristi za završnu evaluaciju. Evaluacije specifične za agenciju i evaluacija UNSDCF će se, kad je to moguće, kombinovati da bi se smanjili troškovi i procesi.

Rezultatske grupe i ad hoc grupa daće tokom implementacije doprinos kvalitetu podataka. Stečena znanja koristiće se za sljedeći ciklus UNSDCF. Evaluacija će takođe poslužiti kao mehanizam odgovornosti UN-a u Crnoj Gori prema Vladi i građanima.

Evaluacija će biti nezavisna i sprovedena prema kriterijumima evaluacije Komiteta za razvojnu pomoć OECD-a, sa ciljem da se procijeni relevantnost, djelotvornost, efikasnost, održivost i potencijalni krajnji uticaj. Sprovešće se na inkluzivan i participativan način, uključujući, između ostalog, razgovore s relevantnim grupama stanovnika da se procijeni uticaj na njihove živote. Koristiće moderne alate i tehnike za prikupljanje informacija, kad je to izvodljivo, i slijediti norme i standarde Grupe UN-a za evaluaciju. Završni izvještaj o evaluaciji biće dostupan javnosti.

Aneks 1:
Pravni aneks Okvira za saradnju

Osnova za odnose

1. Budući da je Vlada Crne Gore (u daljem tekstu: Vlada) zaključila u nastavku navedene sporazume s Ujedinjenim nacijama, uključujući njihove fondove, programe i druge pomoćne organe, i drugim organizacijama sistema Ujedinjenih nacija („Organizacije sistema UN“), koji su primjenjivi na njihove programske aktivnosti u Crnoj Gori („Sporazumi UN“) u okviru Okvira saradnje Ujedinjenih nacija za održivi razvoj („Okvir saradnje“).

2. S obzirom na to da sporazumi UN-a, zajedno s Konvencijom o privilegijama i imunitetom Ujedinjenih nacija od 13. februara 1946 („opšta Konvencija“) i/ili Konvencijom o privilegijama i imunitetom specijalizovanih agencija od 21. novembra 1947 („Konvencija o specijalizovanim agencijama“), u zavisnosti od toga koja je primjenjiva, čine primarnu postojeću pravnu osnovu za odnos između Vlade i svake organizacije sistema UN-a za podršku zemlji u ispunjavanju Okvira saradnje, i nijesu iscrpni i ne dovode u pitanje bilo koje druge pravne instrumente koje Vlada može sklopiti, uključujući dodatne sporazume s organizacijama sistema UN-a u svrhu njihovih aktivnosti u zemlji:

Subjekat UN	Ugovor
Program Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP)	Sa Programom Ujedinjenih nacija za razvoj (u daljem tekstu: UNDP), Osnovni ugovor koji uređuje pomoć koju UNDP obezbjeđuje Crnoj Gori (Standardni ugovor o osnovnoj pomoći) (SBAA), koji su obje strane potpisale 15. decembra 2006. godine. Na osnovu člana 1 stav 2 ovog ugovora, pomoć koju UNDP obezbjeđuje dostupna je Vladi i ista se obezbjeđuje i prima u skladu s relevantnim i primjenljivim rezolucijama i odlukama nadležnih organa UNDP, a zavisi od neophodnih sredstava koja su na raspolaganju UNDP. Posebno je značajna odluka 2005/1 Izvršnog odbora UNDP-a od 28. januara 2005. godine kojom su usvojeni novi Finansijski propisi i pravila, a zajedno s njima i nove definicije „izvršenja“ i „implementacije“, čime se UNDP-u omogućava da u potpunosti sprovede nove Zajedničke procedure za definisanje programa u datoj zemlji, koje proističu iz inicijative UNDG-a za pojednostavljenje i usaglašavanje. S obzirom na tu odluku, ovaj UNSDCF, zajedno s planom rada (koji čini dio ovog UNSDCF i postaje njegov dio upućivanjem) koji se na osnovu njega zaključuje, čine projektni dokument na koji se poziva SBAA.
Fond Ujedinjenih nacija za djecu (UNICEF)	Sa Fondom Ujedinjenih nacija za djecu (UNICEF), Osnovni ugovor o saradnji (BCA) koji je zaključen između Vlade Crne Gore i UNICEF-a 15. decembra 2006. godine.
Svjetska zdravstvena organizacija (WHO)	Sa Svjetskom zdravstvenom organizacijom (WHO), Osnovni ugovor koji su Vlada i WHO potpisale 14. februara 2007. godine.
Međunarodna organizacija za migracije (IOM)	Sa Međunarodnom organizacijom za migracije (IOM), Ugovor o saradnji između Vlade i IOM-a potpisan je 22. februara 2008.
Međunarodna organizacija rada (ILO)	Sa Međunarodnom organizacijom rada (ILO), Memorandum o razumijevanju između Vlade i socijalnih partnera u Crnoj Gori u vezi s Programom za dostojanstveni rad za period 2015–2017. godina, koji je potpisan 8. aprila 2015. godine.
Kancelarija Visokog komesara za izbjeglice (UNHCR)	Kancelarija Visokog komesara za izbjeglice (UNHCR) i Vlada Crne Gore potpisale su Ugovor o saradnji 15. decembra 2006.
Organizacija Ujedinjenih nacija za razvoj (UNIDO)	Sa Organizacijom Ujedinjenih nacija za industrijski razvoj (UNIDO), Osnovni ugovor o saradnji (BCA) zaključen između Vlade Crne Gore i UNIDO-a 25. oktobra 2010. godine.

Agencija Ujedinjenih nacija za žene (UN Women)	Osnovni ugovor zaključen između Vlade i Programa Ujedinjenih nacija za razvoj 15. decembra 2006. godine („Osnovni ugovor") primjenjuje se mutatis mutandis na aktivnosti i službenike agencije UN WOMEN.
Ekonomska komisija Ujedinjenih nacija za Evropu (UNECE)	Sa Ekonomskom komisijom Ujedinjenih nacija za Evropu (UNECE), primjenjuju se Projektni zadatak i Poslovnik Ekonomske komisije za Evropu (peto revidirano izadnje, E/ECE/778/Rev.5) iz 2009. godine.
Kancelarija Ujedinjenih nacija za projektne usluge (UNOPS)	Kancelarija Ujedinjenih nacija za projektne usluge i Vlada Crne Gore potpisale su 5. marta 2020. godine Ugovor s državom domaćinom, koji je stupio na snagu 1. jula 2021. godine, nakon ratifikacije u Skupštini Crne Gore.
Kancelarija Ujedinjenih nacija za droge i kriminal (UNODC)	Osnovni ugovor o osnovnoj pomoći (SBAA) s Programom Ujedinjenih nacija za razvoj, zaključen 15. decembra 2006. godine, primjenjuje se mutatis mutandis na pomoć koju pruža UNODC. U skladu s ovim ugovorom, Vlada posebno potvrđuje da se član IX (Privilegije i imuniteti), član X (Infrastruktura za izvršenje pomoći od strane UNDP-a), član XI (Suspenzija ili prestanak pomoći) i član XII (Rješavanje sporova) iz SBAA primjenjuju na aktivnosti UNODC-a.
Organizacija Ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu (UNESCO)	Pomoć UNESCO-a Vladi je na raspolaganju i ista se obezbjeđuje i prima u skladu s relevantnim i primjenljivim rezolucijama i odlukama Generalne konferencije i Izvršnog odbora organizacije.
Međunarodna unija za telekomunikacije (ITU)	Sa Međunarodnom unijom za telekomunikacije (ITU), Agencija za elektronske komunikacije i poštanske usluge Crne Gore (EKIP) ima Memorandum o saradnji na Interaktivnim mapama prenosa ITU. U skladu s MoS, dvije organizacije će unaprijediti saradnju u oblasti mapiranja, a Crna Gora će podržati aktivnosti ITU na prikupljanju, validaciji i prenosu podataka agenciji ITU o glavnim mrežama na nacionalnom nivou.

Za svaku agenciju iz sistema UN-a, uključujući OHCHR, UNDRR, IFAD, FAO, UNEP, pomoć Vladi je na raspolaganju i ista se obezbjeđuje i prima u skladu s relevantnim i primjenljivim rezolucijama, odlukama, pravilima i procedurama svake agencije iz sistema UN-a.

4. Ne dovodeći u pitanje ove ugovore, Vlada će:

(i) primjenjivati odgovarajuće odredbe „Opšte konvencije" i/ili „Konvencije o specijalizovanim agencijama" na imovinu, sredstva i dobra agencija, kao i na njihove službenike i stručnjake angažovane u misiji, i

(ii) agencijama, njihovim službenicima i drugim licima koja pružaju usluge u ime agencija, dodijeliti privilegije, imunitet i infrastrukturu utvrđenu ugovorima o saradnji i pomoći između agencija i Vlade.

5. Volonteri Ujedinjenih nacija koji obavljaju usluge u ime Organizacije sistema UN-a imaće pravo na privilegije i imunitet koji se dodjeljuju službenicima te agencije UN.

6. Sve privilegije, imuniteti i olakšice koje se daju Organizaciji sistema UN-a u skladu s Okvirom saradnje neće biti manje povoljne od onih koje Vlada daje bilo kojoj drugoj Organizaciji sistema UN-a koja je potpisnica Okvira saradnje.

7. Ne dovodeći u pitanje sporazume UN-a, Vlada će biti odgovorna za postupanje po svim potraživanjima, koje treće strane mogu podnijeti protiv bilo koje organizacije sistema UN i njenih službenika, stručnjaka angažovanih u misiji ili drugih lica koja pružaju usluge u njihovo ime i neće ih smatrati odgovornim za bilo kakva potraživanja i obaveze koje proizilaze iz aktivnosti utvrđenih Okvirom saradnje, osim u slučajevima kad Vlada i određena agencija međusobno postignu dogovor da su takva potraživanja i obaveze rezultat grubog nemara ili nedoličnog ponašanja date organizacije sistema UN, odnosno njenih službenika, savjetnika ili lica koja pružaju usluge.

Okvir saradnje Ujedinjenih nacija za održivi razvoj (UNSDCF) — *Crna Gora 2023-2027.*

8. Ništa iz ovog ugovora ne podrazumijeva:

(i) odricanje, direktno ili implicitno, bilo koje organizacije sistema UN od privilegija ili imuniteta koji one uživaju; ili

(ii) prihvatanje od strane bilo koje organizacije sistema UN nadležnosti sudova bilo koje zemlje u vezi sa sporovima koji proizlaze iz ovog Okvira saradnje,

bilo prema Opštoj konvenciji ili Konvenciji o specijalizovanim agencijama, sporazumima UN-a ili na neki drugi način, i nijedna odredba ovog Okvira saradnje neće se tumačiti ili primjenjivati na način ili u mjeri koja nije u skladu s takvim privilegijama i imunitetima.

Aneks 2:
Rezultatski okvir UNSDCF

Vizija nacionalnog razvoja

Do 2027. godine, u Crnoj Gori je smanjeno višedimenzionalno i dohodovno siromaštvo i ubrzan napredak ka održivoj, resursno efikasnoj ekonomiji utemeljenoj na inovacijama, unapriđeno stanje životne sredine i povećan nivo poštovanja ljudskih prava, socijalne pravde i inkluzije najranjivijih.

Strateški prioritet br. 1: Inkluzivan ekonomski razvoj i održivost životne sredine

Prioriteti nacionalnog razvoja

- Nacionalna strategija održivog razvoja 2016–2030.
- Nacionalna strategija razvoja saobraćaja 2019–2023.
- Mapa puta za dekarbonizaciju saobraćaja
- Zakon o zaštiti od negativnih uticaja klimatskih promjena
- Nacionalna strategija u oblasti klimatskih promjena do 2030.
- Nacionalni utvrđeni doprinos do 2030, i Izvještaj za pripremu ažuriranog nacionalnog utvrđenog doprinosa iz 2020. godine
- Akcioni plan energetske efikasnosti
- Zakon o energetici
- Zakon o životnoj sredini
- Zakon o zaštiti prirode
- Nacionalna strategija integralnog upravljanja obalnim područjem
- Nacionalna strategija biodiverziteta
- Nacionalna strategija upravljanja vodama
- Akcioni plan za ispunjavanje završnih mjerila u Poglavlju 27 – Životna sredina i klimatske promjene
- Strategija pametne specijalizacije 2019–2024.
- Strategija razvoja energetike Crne Gore do 2030.
- Nacionalna šumarska strategija 2014–2023.
- Industrijska politika Crne Gore 2019-2023.
- Program ekonomskih reformi za period 2022–2024.
- Nacionalna strategija zapošljavanja 2021–2025.
- Strategija održivog razvoja kulturnog naslijeđa za period 2023–2028 (za usvajanje 2022. godine)
- Nacionalna strategija za očuvanje i održivu upotrebu kulturnog naslijeđa (za usvajanje 2022. godine)
- Strategija razvoja mikro, malih i srednjih preduzeća (MMSP) u Crnoj Gori

Regionalni okviri [poglavlja pravne tekovine EU]

P 3 – Pravo osnivanja preduzeća i sloboda pružanja usluga
P 5 – Javne nabavke
P 6 – Pravo privrednih društava
P 7 – Pravo intelektualne svojine
P 11 – Poljoprivreda i ruralni razvoj
P 12 – Bezbjednost hrane, veterina i fitosanitarna politika
P 13 – Ribarstvo
P 14 – Saobraćajna politika
P 18 – Statistika
P 19 – Socijalna politika i zapošljavanje
P 20 – Preduzetništvo i industrijska politika
P 21 – Transevropske mreže
P 27 – Životna sredina
P 28 – Zaštita potrošača i zdravlja

Ciljevi održivog razvoja (SDG)

SDG 1 – Svijet bez siromaštva
SDG 2 – Svijet bez gladi
SDG 3 – Dobro zdravlje i dobrobit
SDG 5 – Rodna ravnopravnost
SDG 6 – Čista voda i sanitarni uslovi
SDG 7 – Pristupačna i čista energija
SDG 8 – Pristojan rad i ekonomski rast
SDG 9 – Industrija, inovacije i infrastruktura
SDG 10 – Smanjenje nejednakosti
SDG 11 – Održivi gradovi i zajednice
SDG 12 – Održiva potrošnja i proizvodnja
SDG 13 – Klimatske akcije
SDG 14 – Život ispod vode
SDG 15 – Život na kopnu

Ključni partneri

Vlada Crne Gore: Ministarstvo zaduženo za ekologiju, prostorno planiranje, urbanizam, poljoprivredu, šumarstvo, vodoprivredu; zdravlje, prosvjetu, nauku, kulturu, sport i mlade, kapitalne investicije, ekonomski razvoj, finansije, evropske poslove, kao i Eko fond; Investiciono-razvojni fond; opštine; Agencija za zaštitu životne sredine; Nacionalni savjet za održivi razvoj; poslovni sektor; NVO; Privredna komora; Fond za inovacije; Naučno-tehnološki park; MONSTAT

Agencije UN-a koje daju doprinos: **UNDP, ILO, UNOPS, UNIDO, FAO, UNICEF, UNECE, UNESCO, UNDRR, UNEP, IFAD, WHO**

Rezultati
Ishod 1: Do 2027. godine svi u Crnoj Gori, a naročito ranjive grupe, imaju koristi od unapređenog upravljanja i stanja prirodnih resursa, kao i od sve inovativnijeg, konkurentnijeg, rodno odgovornijeg i inkluzivnijeg ekonomskog razvoja koji je niskokarbonski i otporan na klimatske promjene.

Indikatori uspješnosti (raščlanjeni podaci)	Polazno stanje (godina)	Ciljna vrijednost (kraj Okvira saradnje)	Izvor podataka / Sredstva verifikacije
1. Stopa zaposlenosti: Ukupno muškarci, žene, mladi (15–24) Zadužena agencija: ILO	Ukupno: 43,8% (15+) Muškarci: 50% Žene: 37,9% Mladi: 19,8% **(2020)**	Ukupno: > 48%, Muškarci: > 55% Žene: > 45% Mladi: > 27%	Anketa o radnoj snazi, MONSTAT
2. Neaktivna populacija zbog odgovornosti vezanih za pružanje njege (20–60) Zadužena agencija: ILO	Ukupno: 28,6% Muškarci: 10,7% Žene: 39,9% **(2020)**	Ukupno < 24% Muškarci < 10% Žene < 30%	Anketa o radnoj snazi
3. Emisije gasova s efektom staklene bašte: Ukupne emisije gasova staklene bašte izražene kao ekvivalent CO_2 Zadužena agencija: UNDP	3.623 **(2019)**	3.597	Vlada CG
4. Površina zemljišta s unapriđenim upravljanjem u korist biodiverziteta (u ha) Zadužena agencija: UNDP	0 **(2021)**	80.000	Vlada CG
5. Globalni indeks inovacija Zadužena agencija: UNDP	Ocjena: 35,4 **(2021)**	Ocjena: > 47	Svjetska organizacija za intelektualnu svojinu (WIPO)
6. Udio električne energije proizvedene iz obnovljivih izvora u ukupnoj neto potrošnji energije na godišnjem nivou Zadužena agencija: UNDP	62% **(2020)**	> 64%	MONSTAT
7. CAT-I (Alatka za ocjenu kapaciteta infrastrukture) ocjena podsticajnog okruženja Zadužena agencija: UNOPS	4,98 **(2022)**	> 5,47	UNOPS Capacity Assessment Tool
8. Indeks rodne ravnopravnosti, dimenzije novac, vrijeme i rad Zadužena agencija: UNDP	Ukupno: 55 Novac: 59,7 Vrijeme: 52,7 Rad: 65,2 **(2019)**	Ukupno: > 62 Novac: > 67 Vrijeme: > 60 Rad: > 72	MONSTAT
9. OECD-ov indeks politike malih i srednjih preduzeća Zadužena agencija: UNOPS	3,42 **(2019)**	> 3,80	OECD
10. Globalni indeks konkurentnosti Zadužena agencija: UNOPS	60,82 **(2019)**	> 65	Svjetski ekonomski forum

Pretpostavke
Postoji politička posvećenost sprovođenju dugotrajne reforme u ekonomiji i utvrđivanju odgovarajućih makroekonomskih politika. U periodu poslije pandemije koronavirusa, obuzdan je negativan uticaj pandemije na ekonomiju. Prudencijalne fiskalne politike i politike upravljanja dugom stvaraju prostor za ulaganje u razvoj po mjeri čovjeka. Granice ostaju otvorene i nema prepreka u prekograničnom kretanju robe i ljudi. Vlada ostaje posvećena klimatskoj akciji, a kratkoročni ekonomski interesi ne odvraćaju zemlju od pravca niskokarbonskog razvoja. Evropske integracije napreduju kao što je planirano, a obaveze preuzete u procesu pristupanja EU ugrađene su u nacionalne politike. Inkluzivna i održiva struktura institucionalnog okvira, na temeljima meritokratije i transparentnosti.

11. Ukupni izdaci po glavi stanovnika na očuvanje, zaštitu i konzervaciju cjelokupnog kulturnog i prirodnog nasljeđa, prema izvorima finansiranja (javni, privatni), vrsti nasljeđa (kulturno, prirodno) i nivou vlasti (nacionalni, regionalni, lokalni/ opštinski) (indikator SDG 11.4.1) Zadužena agencija: UNESCO	*Podaci će biti dostupni do kraja 2022.*	5% povećanje	MONSTAT/UIS

Ciljevi

Cilj 1.1

Rast privatnog sektora, ekonomska transformacija i dostojanstvena radna mjesta generisana kroz inovacije, unapriđene institucionalne kapacitete i inkluzivne i rodno odgovorne politike, u svrhu unapređenja produktivnosti i konkurentnosti.

Agencije koje daju doprinos: UNDP, ILO, UNOPS, UNICEF, UNIDO, UNECE, FAO, ITU, IFAD

Cilj 1.2

Strategije, politike, finansijski mehanizmi i kapaciteti razvijeni radi pripreme i reagovanja na socioekonomske, klimatske i zdravstvene rizike i prirodne opasnosti, kroz efikasne, inkluzivne i rodno odgovorne akcije mitigacije i adaptacije.

Agencije koje daju doprinos: UNDP, ILO, UNOPS, UNICEF, FAO, UNIDO, UNECE, UNESCO, UNDRR, ITU, IFAD, WHO

Cilj 1.3

Politike, zakonodavni okviri, finansijski mehanizmi i institucionalni kapaciteti razvijeni radi zaštite, vrednovanja i održivog upravljanja infrastrukturom, kulturnim i prirodnim resursima koji su svima dostupni.

Agencije koje daju doprinos: UNDP, UNOPS, FAO, UNIDO, UNECE, UNESCO, ITU, UNEP, IFAD

Strateški prioritet br. 2: Razvoj ljudskog kapitala, smanjenje ranjivosti i socijalna inkluzija

Nacionalni razvojni prioriteti

- Mapa puta za reformu sistema socijalne i dječje zaštite
- Strategija za zaštitu lica s invaliditetom od diskriminacije i promociju jednakosti 2022–2027.
- Strategija socijalne inkluzije Roma i Egipćana Crne Gore za period 2021–2025.
- Strategija o migracijama i reintegracijama povratnika u Crnu Goru za period 2021–2025.
- Strategija razvoja sistema socijalne i dječje zaštite za period 2018–2022.
- Strategija za ostvarivanje prava djeteta za period 2019–2023.
- Strategija za prevenciju i zaštitu djece od nasilja (*tek treba da bude izrađena*)
- Strategija zaštite od nasilja u porodici za period 2016–2020.
- Strategija za borbu protiv trgovine ljudima za period 2019–2024.
- Strategija ranog i predškolskog vaspitanja u Crnoj Gori za period 2021–2025.
- Strategija inkluzivnog obrazovanja za period 2019–2025.
- Strategija razvoja visokog obrazovanja za period 2020–2024.
- Program za realizaciju preporuka za unapređenje obrazovne politike za period 2019–2021. na osnovu studije PISA iz 2015. godine
- Strategija obrazovanja nastavnika u Crnoj Gori za period 2017–2027.
- Strategija razvoja stručnog obrazovanja za period 2020–2024.
- Strategija razvoja ženskog preduzetništva Crne Gore za period 2021–2024.
- Nacionalna strategija rodne ravnopravnosti za period 2021–2025.
- Strategija razvoja e-zdravlja i integralnog zdravstvenog informacionog sistema za period 2018–2023.
- Strategija za poboljšanje kvaliteta zdravstvene njege i bezbjednosti pacijenata za period 2019–2023.
- Program za kontrolu i prevenciju hroničnih nezaraznih bolesti u Crnoj Gori za period 2019–2021.
- Program adaptiranja crnogorskog zdravstvenog sistema na klimatske promjene za period 2020–2022.
- Program za prevenciju štetne upotrebe alkohola i alkoholom uzrokovanih poremećaja u Crnoj Gori za period 2022–2024. s Akcionim planom za period 2022–2023.
- Strategija zaštite i unapređenja mentalnog zdravlja u Crnoj Gori 2019–2023.

Regionalni okviri [poglavlja pravne tekovine EU]

P 3 – Pravo osnivanja preduzeća i sloboda pružanja usluga
P 11 – Poljoprivreda i ruralni razvoj
P 12 – Bezbjednost hrane, veterina i fitosanitarna politika
P 13 – Ribarstvo
P 14 – Saobraćajna politika
P 18 – Statistika
P 19 – Socijalna politika i zapošljavanje
P 20 – Preduzetništvo i industrijska politika
P 23 – Pravosuđe i osnovna prava
P 24 – Pravda, sloboda i bezbjednost
P 26 – Obrazovanje i kultura
P 28 – Zaštita potrošača i zdravlja

Okvir saradnje Ujedinjenih nacija za održivi razvoj (UNSDCF) — Crna Gora 2023-2027.

Ciljevi održivog razvoja (SDG)

SDG 1 – Bez siromaštva
SDG 3 – Dobro zdravlje i dobrobit
SDG 4 – Dobro obrazovanje
SDG 5 – Rodna ravnopravnost
SDG 6 – Čista voda i sanitarni uslovi
SDG 8 – Pristojan rad i ekonomski rast
SDG 10 – Smanjenje nejednakosti
SDG 16 – Mir, pravda i snažne institucije

Ključni partneri

Ministarstva zadužena za oblasti finansija, rada, socijalnog staranja, ekonomskog razvoja, prosvjete, nauke, kulture, sporta i mladih, pravde, ljudskih i manjinskih prava, unutrašnjih poslova, javne uprave, digitalnog društva i medija, zdravlja; kao i Institut za javno zdravlje; Zavod za socijalnu i dječju zašitu; Zavod za zapošljavanje Crne Gore; MONSTAT

Agencije UN-a koje daju doprinos: UNDP, UNICEF, ILO, IOM, UNHCR, WHO, UNESCO, UNODC, FAO, UNOPS

Rezultati	Indikatori uspješnosti (raščlanjeni podaci)	Polazna (godina)	Ciljna vrijednost (Kraj Okvira saradnje)	Izvor podataka / Sredstva verifikacije	Pretpostavke
Ishod 2: Do 2027. godine svi u Crnoj Gori, a posebno ranjive grupe, imaju koristi od pravednog, rodno odgovornog i univerzalno dostupnog sistema socijalne i dječje zaštite i kvalitetnih usluga, uključujući radnu aktivaciju i razvoj sposobnosti	1. Udio ljudi kojima prijeti rizik od siromaštva, podaci raščlanjeni po polu i starosnoj dobi Zadužena agencija: UNDP i UNICEF	Ukupno: 22,6 0–17: 32,6 18–24: 25,2 25–54: 20,4 55–64: 17,3 65+: 15,5 Muškarci: 23 Žene: 22,2 **(2020)**	Ukupno: 21,4 0–17: 31,4 18–24: 24 25–54: 19,2 55–64: 16,1 65+: 14,3 Muškarci: 21,8 Žene: 21	MONSTAT	Postoje politička volja i stabilnost da se obezbijedi dugoročna vizija razvoja po mjeri čovjeka, uz smanjenje ranjivosti i promovisanje socijalne inkluzije. Ima dovoljno fiskalnog prostora da Vlada održi/ unaprijedi socijalnu potrošnju da bi se postigli dugoročni ciljevi. Uspostavljeni su sistemi i kapaciteti za unapređenje efikasnosti javnih rashoda. Raščlanjeni i pouzdani podaci su dostupni za donošenje odluka zasnovanih na dokazima. Pandemija koronavirusa se ne širi dalje i pritisak na zdravstveni sistem opada. Nema uskih grla u infrastrukturi, uključujući digitalnu infrastrukturu, koja bi ometala pružanje integrisanih usluga. Nacionalna stategija prevencije i zaštite od nasilja izrađena je za period 2022–2026. godine i sprovedena; Kampanja podizanja svijesti sprovodi se u kontinuitetu; Sprovedeno je istraživanje višestrukih pokazatelja (MICS). Nacionalna strategija deinstitucionalizacije je izrađena i sprovedena. Država ulaže u jačanje radne snage angažovane u pružanju socijalnih usluga i u proširenje usluga koje se pružaju u porodici i zajednici. Usvojene politike i dostupni podaci o reintegrisanim povratnicima
	2. Udio ljudi koji se nalaze u teškoj materijalnoj situaciji, podaci raščlanjeni po polu i starosnoj dobi Zadužena agencija: UNICEF i UNDP	Ukupno: 13,5 Muškarci: 13,1 Žene: 14,0 < 18: 17 18–64: 12,6 Muškarci: 12,5 Žene: 12,6 65+: 12,1 Muškarci: 9,6 Žene: 14 (**2020)**	Ukupno: 12,5 Muškarci: 12,1 Žene: 13,0 < 18: 16 18–64: 11,6 Muškarci: 11,5 Žene: 11,6 65+: 11,1 Muškarci: 8,6 Žene: 13	MONSTAT	
	3. Udio žena starosne dobi od 20 do 24 godine koje su sklopile brak ili su ušle u zajednicu prije navršene 15. godine i prije navršene 18. godine života Zadužena agencija: UNICEF	15 godina: 1,9% 18 godina: 5,8% Romkinje 15 godina: 21,5% 18 godina: 60% **(2018)**	<1pp 15 godina: ispod 1% 18 godina: ispod 5% Romkinje 15 godina: 10% 18 godina: 20%	MICS	
	4. Stopa aktivnosti (%) stanovništva (15+), podaci raščlanjeni po polu Zadužena agencija: ILO i UNDP	Ukupno: 53,3% Muškaraca: 60,6% Žena: 46,4% **(2020.)**	Ukupno: > 63% Muškaraca: > 70% Žena: > 56%	MONSTAT	
	5. Udio djece uzrasta od 1 do 14 godina koja su doživjela fizičko kažnjavanje i/ili psihološku agresiju od strane staratelja u proteklih mjesec dana Zadužena agencija: UNICEF	Opšta populacija: 65,8 Romska populacija: 64,4 **(2018)**	< 10 pp	Istraživanje višestrukih pokazatelja	
	6. Procenat djece na porodičnom smještaju od ukupnog broja djece u svim oblicima formalne alternativne brige Zadužena agencija: UNICEF	70% (69% djevojčica, 74% dječaka) **(2021)**	90% (90% djevojčica, 90% dječaka)	MFSS (ISSS)	
	7. Višedimenzionalno siromaštvo djece (udio djece suočene s dvije ili više deprivacija) Zadužena agencija: UNICEF	0–2 god. – 77,6% 0–5 god. – 64,3% 5–17 god. – 49,1% **(2018)**	0–2 god – 74,6% 0–5 god – 61,3% 5–17 god – 46,1%	MODA	
	8. Udio povratnika koji imaju koristi od integrisane podrške reintegraciji u skladu sa standardima EU i međunarodnim standardima, podaci raščlanjeni po polu i starosnoj dobi Zadužena agencija: IOM	0	10% godišnje	Izvještaji IOM-a; Izvještaj Ministarstva unutrašnjih poslova o sprovođenju Strategije o migracijama i reintegraciji povratnika	

Ciljevi

Cilj 2.1

Zakonodavni okviri, strategije i institucionalni kapaciteti su uspostavljeni da bi se obezbijedila rodno odgovorna i kvalitetna socijalna i dječja zaštita na svim nivoima, koja je integrisana, održivo se finansira i unaprijeđena je u smislu jednakosti, obuhvata i efikasnosti.

Agencije koje daju doprinos: UNDP, UNICEF, ITU

Cilj 2.2

Participativne politike i kapaciteti ključnih činilaca su unaprijeđeni, i obezbjedjuju razvoj inkluzivnih i tržišno orijentisanih vještina za 21. vijek, uključujući održive mehanizme za nesmetan prelaz iz obrazovanja na radno mjesto, mogućnosti za prekvalifikaciju i cjeloživotno učenje, s ciljem unapređenja zapošljivosti i stope aktivnosti, naročito žena, mladih i svih ranjivih grupa.

Agencije koje daju doprinos: UNESCO, IOM, UNHCR, UNICEF, UNDP, ILO, FAO, UNOPS, ITU

Cilj 2.3

Politike, zakonodavni okviri i institucionalni kapaciteti su uspostavljeni da bi se unaprijedili ishodi migracija kroz upravljanje mješovitim kretanjem migranata i azilanata u skladu s međunarodnim normama i standardima i promovisale bezbjedne, uređene i regularne migracije.

Agencije koje daju doprinos: IOM, UNHCR

Rezultati	Indikatori uspješnosti (raščlanjeni podaci)	Polazna (godina)	Ciljna vrijednost (Kraj Okvira saradnje)	Izvor podataka / Sredstva verifikacije	Pretpostavke
Ishod 3: Do 2027. godine svi u Crnoj Gori, a posebno ranjive grupe, imaju koristi od osnaženog ljudskog kapitala, uključujući rani razvoj u djetinjstvu i otporniju, rodno odgovorniju i kvalitetniju zdravstvenu zaštitu i obrazovanje.	1. Udio ljudi koji smatraju da su dobrog ili vrlo dobrog zdravlja, podaci raščlanjeni po polu Zadužena agencija: WHO	Ukupno: 69,2% Muškaraca: 73,1 % Žena: 65,5% **(2019)**	Ukupno: 74% Muškaraca: 75% Žena: 73%	Statistika prihoda i uslova života (ESS SILC)	Kontinuirano se promoviše važnost imunizacije. Postoje politička volja i stabilnost da se obezbijedi dugoročna vizija razvoja po mjeri čovjeka, uz smanjenje ranjivosti i promovisanje socijalne inkluzije. Ima dovoljno fiskalnog prostora da Vlada održi/ unaprijedi socijalnu potrošnju da bi se postigli dugoročni ciljevi. Uspostavljeni su sistemi i kapaciteti za unapređenje efikasnosti javnih rashoda. Raščlanjeni i pouzdani podaci dostupni su za donošenje odluka zasnovanih na dokazima. Pandemija koronavirusa se ne širi dalje i pritisak na zdravstveni sistem opada. U infrastrukturi, uključujući digitalnu infrastrukturu, nema uskih grla koja bi ometala pružanje usluga.
	2. Udio ciljne populacije obuhvaćene svim vakcinama iz nacionalnog programa Zadužena agencija: UNICEF	Pravovremeni obuhvat vakcinom MMR1 24% u 2020. godini, DTP3 84%	MMR1 60% do 2027. godine, DTP3 90%	Institut za javno zdravlje	
	3. Indeks obuhvata univerzalnim zdravstvenim uslugama Zadužena agencija: WHO	67% **(2019)**	70%	WHO	
	4. Procenat djece uzrasta 3–4 godine koja su razvojno na dobrom putu u smislu pismenosti – poznavanja brojeva, fizičkih i socio-emocionalnih sposobnosti i sposobnosti za učenje, indeks ranog razvoja Zadužena agencija: UNICEF	Opšta populacija – 90,2%, Romska populacija, 76,9% **(2018)**	Opšta populacija – 95%, Romska populacija – 80%	Istraživanje višestrukih pokazatelja	
	5. Učešće u obrazovanju u ranom djetinjstvu, stopa upisa po starosnim grupama (i polu) Zadužena agencija: UNICEF	Ukupno za uzrast 0 do 6 godina: 52 (za djevojčice i dječake) Ukupno za uzrast 0 do 3 godine: 28 (za djevojčice i dječake) Ukupno za uzrast 3 do 6 godina: 77 (za djevojčice i dječake) **(2019/20)**	Ukupno za uzrast od 0 do 6 godina: 60% za djevojčice i dječake Ukupno za uzrast od 0 do 3 godine: 30% za djevojčice i dječake Ukupno za uzrast od 3 do 6 godina: 90% za djevojčice i dječake	Ministarstvo prosvjete, nauke, kulture i sporta MONSTAT	
	6. Udio djece na kraju nižeg srednjeg obrazovanja koja postižu minimalni nivo znanja iz čitanja, prirodnih nauka i matematike Zadužena agencija: UNICEF	Čitanje: 55,6% (djevojčice 63,5, dječaci 48,3) Matematika: 53,8% (djevojčice 52,1, dječaci 55,4) Prirodne nauke: 51,8% (djevojčice: 53,87, dječaci: 50,48) **(2018)**	Čitanje: 60% (djevojčice 67, dječaci 55) Matematika: 59% (djevojčice 59, dječaci 59) Prirodne nauke: 57% (djevojčice: 59, dječaci: 55)	PISA	
	7. NEET – procenat mladih starosne dobi od 15 do 24 godine koji nijesu u sistemu obrazovanja, zaposleni, niti se usavršavaju Zadužena agencija: ILO	Ukupno: 21,1 Muškaraca: 21,5 Žena: 20,6 **(2020)**	Ukupno: < 18 Muškaraca: < 18 Žena: < 18	Anketa o radnoj snazi MONSTAT	

Okvir saradnje Ujedinjenih nacija za održivi razvoj (UNSDCF) — Crna Gora 2023-2027.

Ciljevi

Cilj 3.1

Nacionalni kapaciteti unaprijeđeni da bi se planirala i pružila sveobuhvatna, kvalitetna, rodno odgovorna zdravstvena zaštita (za fizičko, mentalno i reproduktivno zdravlje uključujući i ishranu) koja je pristupačna, ravnopravna i otporna na šokove.

Agencije koje daju doprinos: UNICEF, WHO, UNOPS

Cilj 3.2

Unaprijeđeni kapaciteti za formulisanje i sprovođenje politika koje se odnose na poboljšane ishode učenja i pristup kvalitetnom obrazovanju koje uzima u obzir rodnu dimenziju, karijerno je orijentisano, inkluzivno, ravnopravno i otporno na šokove.

Agencije koje daju doprinos: UNICEF, UNHCR, UNODC, ITU, UNESCO

Cilj 3.3

Nacionalni kapaciteti su unaprijeđeni da bi se svoj djeci, a naročito onoj iz najranjivijih grupa, obezbijedile kvalitetne, inkluzivne i međusektorske usluge za rani dječji razvoj i obrazovanje, uz osnaženo učešće roditelja/staratelja.

Agencije koje daju doprinos: UNICEF, UNODC, UNHCR

Strateški prioritet br. 3: Socijalna kohezija, upravljanje usmjereno na ljude, vladavina prava i ljudska prava

Prioriteti nacionalnog razvoja

- Nacionalna strategija održivog razvoja za period 2016–2030.
- Srednjoročni program rada Vlade za period 2022–2024.
- Program ekonomskih reformi za period 2021–2023.
- Strategija reforme javne uprave za period 2022–2026.
- Program reforme upravljanja javnim finansijama za period 2022–2026.
- Nacionalni akcioni plan za sprovođenje inicijative Partnerstvo za otvorenu upravu za period 2022–2024.
- Program razvoja informaciono-komunikacionih tehnologija u pravosuđu za period 2021–2023.
- Strategija reforme pravosuđa za period 2019–2022.
- Strategija za ostvarivanje prava djeteta za period 2019–2023.
- Strategija integrisanog upravljanja granicom za period 2020–2024.
- Strategija o migracijama i reintegraciji povratnika za period 2021–2025.
- Strategija za borbu protiv trgovine ljudima za period 2019–2024.
- Strategija socijalne inkluzije Roma i Egipćana za period 2021–2025.
- Nacionalna strategija za unapređenje kvaliteta života LGBTI osoba u Crnoj Gori za period 2019–2023.
- Strategija za zaštitu lica s invaliditetom od diskriminacije i promociju jednakosti 2022–2027.
- Strategija razvoja ženskog preduzetništva Crne Gore za period 2021–2024.
- Nacionalna strategija rodne ravnopravnosti za period 2021–2025.
- Strategija sajber bezbjednosti za period 2022–2026.
- Strategija digitalne transformacije za period 2022–2026.
- Program privlačenja digitalnih nomada i investicija u informacione tehnologije

Regionalni okviri [poglavlja pravne tekovine EU]

P 5 – Javne nabavke
P 7 – Pravo intelektualne svojine
P 10 – Informatičko društvo i mediji
P 18 – Statistika
P 19 – Socijalna politika i zapošljavanje
P 23 – Pravosuđe i osnovna prava
P 24 – Pravda, sloboda i bezbjednost
P 26 – Obrazovanje i kultura

Ciljevi održivog razvoja (SDG)

SDG1 – Svijet bez siromaštva
SDG 4 – Kvalitetno obrazovanje
SDG 5 – Rodna ravnopravnost
SDG 9 – Industrija, inovacije i infrastruktura
SDG 10 – Smanjenje nejednakosti
SDG 16 – Mir, pravda i snažne institucije
SDG 17 – Partnerstvo za ciljeve

Ključni partneri

Ministarstva zadužena za oblasti pravde, ljudskih i manjinskih prava, unutrašnjih poslova, ekonomskog razvoja; finansija i socijalnog staranja, javne uprave, digitalnog društva, medija, prosvjete, nauke, kulture, sporta i mladih, evropskih integracija, kao i Agencija za sprečavanje korupcije; Specijalno državno tužilaštvo, Centralna banka Crne Gore; Uprava za kadrove; Vrhovni sud; Advokatska komora; Centar za obuku u sudstvu i državnom tužilaštvu; Zaštitnik ljudskih prava i sloboda; MONSTAT

Agencije UN-a koje daju doprinos: **UNHCR, UNDP, UNICEF, UNESCO, IOM, UNODC, UN WOMEN, FAO, UNOPS, OHCHR**

Rezultati	Indikatori uspješnosti (raščlanjeni podaci)	Polazno stanje (godina)	Ciljna vrijednost (Kraj Okvira saradnje)	Izvor podataka / Sredstva verifikacije	Pretpostavke
Ishod 4: Do 2027. godine svi u Crnoj Gori, a posebno ranjive grupe, imaju koristi od unaprijeđene društvene kohezije, povećanog ostvarivanja ljudskih prava i vladavine prava, kao i od odgovornih i rodno osviješćenih institucija	1. Indeks percepcije korupcije Zadužena agencija: UNODC	Ocjena: 46/100 **(2021)**	>63.7	Transparency International	Postoje politička volja i stabilnost za sprovođenje reforme upravljanja. Vlada je posvećena izvršavanju obaveza proisteklih iz međunarodnih standarda ljudskih prava i sarađuje s mehanizmima za zaštitu ljudskih prava. Vlada ugrađuje preuzete međunarodne obaveze u nacionalne politike. Pandemija koronavirusa se ne širi dalje i mjere suzbijanja pandemije ne utiču na slobodu kretanja i okupljanja. Granularni podaci su dostupni za formulisanje i sprovođenje politka za ranjive grupe. Nema prepreka u izgradnji infrastrukture za pružanje usluga, uključujući digitalnu infrastrukturu. Vlada Crne Gore posvećena je radu na unapređivanju sveukupnog sistema upravljanja migracijama
	2. Udio stanovništva koje je prijavilo da je lično doživjelo diskriminaciju ili je bilo uznemiravano u proteklih 12 mjeseci na osnovu nekog diskriminišućeg razloga koji je zabranjen međunarodnim standardima ljudskih prava, opšta populacija, romska populacija Zadužena agencija: UNICEF	Žene: 5,6% Muškarci: 6,5% Romkinje 8,7% Romi muškarci: 13% **(2018)**	Žene: < 5% Muškarci: < 6% Romkinje < 8% Romi muškarci: < 12%	Istraživanje višestrukih pokazatelja	
	3. Mandati koji pripadaju ženama u Skupštini, Vladi, i skupštinama opština Zadužena agencija: UNDP	Nacionalni parlament – 27,2% (2020) Skupštine opština – 31,8% Predsjednice opština – 8,33% Vlada – 33% **(2021)**	Nacionalni parlament – 40% Skupštine opština – 40% Predsjednice opština – 15% Vlada – 40%	Izvor za državnu skupštinu – Interparlamentarna unija Izvor za objavljivanje drugih podataka, žene i muškarci u Crnoj Gori, MONSTAT	
	4. Balkanski barometar: a) Nivo tolerancije i poštovanja različitosti; b) Jednakost pred zakonom; c) Dostupnost javnih usluga preko digitalnih kanala; d) Povjerenje u institucije: 1) Skupština 2) Vlada 3) Sudovi i pravosuđe 4) Ombudsman/zaštitnik ljudskih prava i sloboda Zadužena agencija: UNDP	a) 34% zadovoljno b) Zakon se na svakoga primjenjuje jednako. 67% nije saglasno 26% saglasno c) Dostupnost javnih usluga preko digitalnih kanala 36% zadovoljno d1) Povjerenje u Skupštinu 44% d2) Povjerenje u Vladu 46% d3) Povjerenje u sudove i pravosuđe: 35% d4) Povjerenje u Instituciju Zaštitnika: 40% (sklono je da vjeruje i vjeruje) **(2021)**	a) > 36% zadovoljno b) Zakon se na svakoga primjenjuje jednako. < 65% nije saglasno > 28% saglasno c) Pristup javnim uslugama putem digitalnih kanala > 38% zadovoljno d1) Povjerenje u Skupštinu > 46% d2) Povjerenje u Vladu > 48% d3) Povjerenje u sudove i pravosuđe > 37% d4) Povjerenje u Instituciju Zaštitnika: > 42%	Balkanski barometar Savjeta za regionalnu saradnju (RCC) 2021.	
	5. Svjetski indikatori upravljanja Svjetske banke a) Indeks efikasnosti Vlade b) Indeks učešća javnosti i odgovornosti c) Indeks vladavine prava Zadužena agencija: UNDP	Indeks efikasnosti Vlade: 53,37 Indeks učešća javnosti i odgovornosti: 48,79 Indeks vladavine prava 55,29 **(2020)**	Indeks efikasnosti Vlade: > 55 Indeks učešća javnosti i odgovornosti: > 49 Indeks vladavine prava > 57	Svjetska banka	
	6. Nivo uspostavljenosti stalnog nacionalnog koordinacionog mehanizma za dječja prava Zadužena agencija: UNICEF	Nivo 2 (Početni) **(2021)**	Nivo 4 (Predvodnički)	Izvještaji EU o napretku, Zaključna zapažanja UN Komiteta za prava djeteta	

7. Procenat djece u sukobu sa zakonom za koje se izriču diverzione/alternativne mjere i vaninstitucionalni tretman Zadužena agencija: UNICEF	29% **(2020)**	40%	Državno tužilaštvo; Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava
8. Nivo unapriđenosti sistema za upravljanje migracijama u odnosu na preporuke EK, GCM i GCR Zadužena agencija: IOM, UNHCR	0 srednjoročnih i dugoročnih preporuka EK usvojeno **2022.** godine	5 srednjoročnih i dugoročnih preporuka EK usvojeno	Izvještaj EU o napretku Relevantni izvještaji vlade, IOM-a i UNHCR-a
9. Indeks medijske pismenosti Zadužena agencija: UNESCO	26 poena **(2021)**	30 poena	Indeks medijske pismenosti 2021. i OSIS.BG Institut za otvoreno društvo

Ciljevi

Cilj 4.1

Kapacitet pravosuđa i nacionalnih institucija za zaštitu ljudskih prava je unapriđen da bi se ojačala vladavina prava i obezbijedila pravda za sve, naročito za one koji su najisključeniji ili su u riziku od isključenosti, u skladu s obavezama proisteklim iz međunarodnih standarda ljudskih prava.

Agencije koje daju doprinos: UNDP, UNICEF, UNHCR, IOM, UNODC, OHCHR

Cilj 4.2

Kapaciteti javne uprave su unapriđeni da bi se obezbijedilo koordinisano, na dokazima zasnovano i rodno odgovorno kreiranje politika, kao i efikasno i transparentno finansijsko upravljanje i pružanje usluga, i povećalo povjerenje u institucije.

Agencije koje daju doprinos: UNDP, UNICEF, UNHCR, IOM, UNOPS, OHCHR

Cilj 4.3

Prostor za građansko djelovanje proširen i građani osnaženi da adekvatno učestvuju u odlučivanju kao i da zahtijevaju odgovornost za ostvarivanje ljudskih prava i efikasnu primjenu antidiskriminacionih i rodnih politika, s posebnim naglaskom na žene, mlade i najranjivije grupe.

Agencije koje daju doprinos: UNICEF, UNDP, UNHCR, IOM, UN WOMEN, OHCHR

Cilj 4.4

Zakonodavni okviri, politike i kapaciteti ključnih činilaca su unapriđeni radi efikasne borbe protiv nasilja nad ženama, djecom i starijim osobama, rodno zasnovanog nasilja i drugih štetnih praksi.

Agencije koje daju doprinos: UNICEF, IOM, UNODC, UNDP, UN WOMEN

Cilj 4.5

Ključni akteri u društvu osnaženi su za adekvatno učešće u dijalogu i promovišu vrijednosti ravnopravnosti, različitosti, povjerenja i empatije i borbu protiv govora mržnje, seksizma i narativa koji dijeli, radi stvaranja ravnopravnijeg i kohezivnijeg društva.

Agencije koje daju doprinos: UNESCO, UNDP, UNICEF, UNHCR, IOM, FAO, OHCHR

Cilj 4.6

Nacionalni kapaciteti i sistem odgovornosti unapriđeni radi borbe protiv korupcije, organizovanog kriminala, uključujući trgovinu ljudima i krijumčarenje migranata, kao i nezakonite finansijske tokove, kroz prevenciju i efikasan odgovor krivičnog pravosuđa.

Agencije koje daju doprinos: IOM, UNDP, UNODC, UNESCO, UNOPS

UNITED NATIONS
MONTENEGRO

montenegro.un.org